

EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK HALK BİLİMİ ANABİLİM DALI

**İRAN VE TÜRK MİTOLOJİSİNDE
AY VE GÜNEŞ İLE İLGİLİ
TASAVVURLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan:

Somayeh EASY

92080004220

Danışman:

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

İZMİR-2010

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü M¼d¼rl¼ğ¼ne sunduğ¼m “İran ve Türk Mitolojisinde Ay ve G¼neş ile İlgili Tasavvurlar” adlı y¼ksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Somayeh EASY



TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 04/08/2010 tarih ve 26/10. sayılı kararı ile oluşturulan jüri Türk Dünyası Araştırmaları- Türk Halk Bilimi anabilim dalı yüksek lisans öğrencisi Somayeh EASY'nin aşağıda (Türkçe / İngilizce) belirtilen tezini incelemiş ve aday 10/08/2010 günü saat 10:30'da 60 dk. süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı olduğuna oybirliğiyle karar vermiştir.

Tezin adı " İran ve Türk Mitolojisinde Ay ve Güneş ile ilgili Tasavvurlar " olarak değiştirilmiştir.

BAŞKAN
Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (Üç ay süreli) ☐

ÜYE

Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (Üç ay süreli) ☐

ÜYE

Yrd. Doç. Dr. Pınar FEDAKAR

Başarılı ☒

Başarısız ☐

Düzeltilme (Üç ay süreli) ☐

Tezin Türkçe Başlığı : İRAN VE TÜRK MİTOLOJİSİNDE ASTRAL VARLIKLAR

Tezin İngilizce Başlığı : THE EXISTENCES OF THE SKY IN IRAN AND TURKISH MYTHOLOGIES

-
- * 1. Yüksek Lisans Tezi savunma süresi asgari 45 azami 90 dakikadır.
2. Tutanak (jürinin karar ve imzaları haricinde) bilgisavarda doldurulmalıdır.
3. Tez başlığı (İngilizce ve Türkçe) mutlaka belirtilmelidir.
4. Yüksek Lisans Tez savunmasında üyelerden en az birinin E.Ü.Lisansüstü eğitim öğretim yönetmeliğinin 17(2) maddesi gereğince anabilim dışından olması zorunludur.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	6
<i>GİRİŞ: İRAN VE TÜRKİYE’DEKİ MİT VE MİTOLOJİ TERİM, TANIM VE TASNİFLERİ</i>	11
1. MİT VE MİTOLOJİ TERİMLERİ	11
2. MİT VE MİTOLOJİ TANIMLARI.....	14
3. MİT VE MİTOLOJİ TASNİFLERİ	26
<i>I. BÖLÜM:.....</i>	31
<i>İRAN VE TÜRKİYE’DEKİ MİTOLOJİ ÇALIŞMALARI.....</i>	31
I.1. İRAN’DAKİ MİTOLOJİ ÇALIŞMALARI.....	31
I.1.1. İRAN MİTOLOJİSİ ÜZERİNE İRAN’DA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR.....	31
I.1.2. İRAN MİTOLOJİSİ ÜZERİNE İRAN’DA YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN KRONOLOJİK BİBLİYOGRAFYASI.....	36
I.1.2.1. KİTAPLAR.....	36
I.1.2.1.1. TELİF KİTAPLAR	36
I.1.2.1.2. TELİF KİTAPLARDA MUKAYESELİ ÇALIŞMALAR.....	40
I.1.2.1.3. TERCÜME KİTAPLAR.....	41
I.1.2.2. MAKALELER VE DİĞER YAYINLAR.....	45
I.1.2.2.1.TELİF MAKALELER	45
I.1.2.2.2. TERCÜME MAKALELER	54
I.1.2.2.3. TEZLER (YÜKSEK LİSANS TEZLERİ)	56
I.1.2.3. ESER ANALİZLERİ	61
I.1.2.3.1. TELİF KİTAPLAR	61
I.1.2.3.2. TERCÜME KİTAPLAR	74
I.2. TÜRKİYE’DEKİ MİTOLOJİ ÇALIŞMALARI	76
I.2.1. CUMHURİYET’TEN ÖNCE YAPILMIŞ MİTOLOJİ ÇALIŞMALARI.....	76
I.2.2. CUMHURİYET’TEN SONRA YAPILMIŞ MİTOLOJİ ÇALIŞMALARI	77
I.2.3. “İRAN VE TÜRK MİTOLOJİSİNDE AY VE GÜNEŞ İLE İLGİLİ TASAVVURLAR” KONUSUNDA TÜRKİYE’DE YAYIMLANMIŞ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOGRAFYASI	78
I.2.4. TÜRKİYE’DE “ASTRAL VARLIKLAR VE ASTRAL TASAVVURLAR” KONUSUNDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALARA GENEL BİR BAKIŞ.....	79
I.3. İRAN VE TÜRKİYE’DE YAPILMIŞ MİTOLOJİ ÇALIŞMALARININ ORTAK VE FARKLI NOKTALARI	82
<i>II. BÖLÜM:</i>	84
<i>İRAN VE TÜRK MİTOLOJİSİNDE KOZMOLOJİ-AY VE GÜNEŞ İLE İLGİLİ TASAVVURLAR.....</i>	84

II.1.KOZMOGONİ-KOZMOLOJİ.....	84
II.2. İRAN MİTOLOJİSİNDE AY VE GÜNEŞ KOZMOLOJİSİ	89
II.2.1. İRAN MİTOLOJİSİNDE AY VE GÜNEŞ İLE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	96
II.3. TÜRK MİTOLOJİSİNDE AY VE GÜNEŞ KOZMOLOJİSİ.....	114
II.3.1. TÜRK MİTOLOJİSİNDE AY VE GÜNEŞ İLE İLGİLİ TASAVVURLAR.....	118
<i>SONUÇ</i>	<i>129</i>
<i>KAYNAKÇA</i>.....	<i>133</i>
TÜRKÇE KAYNAKLAR	133
FARŞA KAYNAKLAR	135

ÖN SÖZ

İnsan topluluklarında mit ve mitik anlatılar her zaman önemli bir yer tutmaktadır. Mit çeşitli dönemler ve koşullarda “geçmişten gelmesine rağmen bugüne ait” olan bir varlık olarak insan hayatının bir köşesinde hep bulunmuştur.

İlkel insanın hayatında, yani insanların bilimselliğinin yetersiz olduğu dönemde, mit açıklayıcı ve betimletici bir güç şekilde yaşamıştır. Etrafında olan bitenler ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmayan ilkel insan, çevresindeki bu olayları mitler yardımıyla anlayıp açıklamıştır.

Mitler bilimsellik ile ilişkin olmadıklarından dolayı, sonraki dönemlerde (bilim ve teknolojinin geliştiği dönemlerde) bazı araştırmacılar, mit ve mitik düşüncüyü modern insanın hayatında gereksiz bulmuşlardır.

Fakat nesilden nesile aktarılan, en eski zamanlardan gelişerek ve değişerek bugüne gelen mitler, her bilim dalında varlığını göstermekle materyalist bilim adamlarının görüşlerini tamamen reddetmektedir. Dolayısıyla mit ve miti konu edinen mitoloji, her dönemde yeni bir çalışmanın konusu olabilir.

“İran ve Türk Mitolojisinde Ay ve Güneş ile İlgili Tasavvurlar” adlı çalışmamızın temel amacı, İran mitolojisi üzerine yapılmış çalışmalar ve İran mitolojisinin temelini oluşturan kozmoloji konusunda, özellikle göksel cisimleri kapsayan bölümü hakkında okurlarımıza bilgi vermektir.

Ayrıca çalışmamızda, Türk mitolojisinde, özellikle kozmoloji ve astral varlıkları ihtiva eden eserlerden, Türk mitolojisinde kozmoloji ve astral varlıklardan bahsetmekle okurlarımıza iki zengin kültürün temellerini- İran ve Türk kültürlerinin temellerini- karşılaştırma fırsatı sağlanmıştır.

Çalışmamızın “Giriş” bölümünde, mit ve mitoloji terimleri, tanımları ve tasnifleri üç alt başlık bulunmaktadır. Bu üç başlık altında dünyada, Türkiye’de ve İran’daki bilimadamlarının görüşlerine dayanarak mit ve mitolojinin terminolojisi, tanımlamaları ve sınıflandırılmalarından söz edilmektedir.

“Mit ve mitolojiyi tanımları” bölümünde, İran bilimadamlarından Mircelaleddin Kezzazi’nin görüşlerine ağırlıklı olarak yer verilmiştir. “*Roya, Hemase, Ustûre (Rüya, Epik, Mit)*” adlı eserinde, Kezzazi psikoanalitik yöntemiyle mit ve mitoloji kavramlarına yaklaşp bu iki kavramı yeni görüşler ortaya çıkararak tanımlamaktadır.

Çalışmamızın “İran ve Türkiye’deki Mitoloji Çalışmaları” bölümünde ilk olarak “İran’daki mitoloji çalışmaları” incelenmiştir. İran mitolojisi üzerine yapılmış çalışmaların tarihçesinden sonra, bu çalışmaların bibliyografyası, kitaplar, makaleler ve tezler başlıkları altında verilmiştir. Bibliyografyada kitaplar ve makaleler, telif ve tercüme olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

“Bibliyografya”dan sonra “Eser analizleri”ne yer verilmiştir. Fakat bu çalışmada “Bibliyografya” bölümünde verdiğimiz bütün çalışmaların analizlerine değinilmemiştir. Bu eserlerin büyük bir kısmına ulaşamadığımız için, elimizde bulunan eserlerin analizine yetindik.

Kütüphane taraması neticesinde elde ettiğimiz “makaleler” bölümünde, İran’da dergiler ve gazetelerde yayınlanan makalelere değinilmiştir. Bu makalelerin metinlerine de ulaşamadığımız için, her makalenin künyesinden sonra, o makalenin konusuna kısaca değinilmiştir. “Tezler” bölümünde de, künyenin verilmesinden sonra, tezin içeriğinden kısaca bahsedilmiştir.

İran mitolojisi üzerine yapılmış çalışmaların Farsça olması nedeniyle, çalışmamızda, Türk okurlarımızın anlayabilmelerini sağlamak adına, “Transkripsiyon” sisteminden faydalanılmıştır.

Transkripsiyon yaparken kullandığımız sistem, “*Farsça Grameri*”¹ adlı kitapta verilmiş transkripsiyon şemasına dayanarak hazırlanmıştır. Çalışmamızın bir dil çalışması olmadığı için ön sözden sonra yer alan şemanın hazırlanmasında, “*Farsça Grameri*” eserinde mevcut olan şema kadar detaylı bir şemeye gerek duyulmamıştır.

1. Ahmet Ateş, Abdülvehhab Tarzi. *Farsça Grameri (Gramer, Aruz, Metinler, Sözlük ve Bibliyografya)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976.

“Türkiye’deki mitoloji çalışmaları” bölümünde, Türkiye’deki mitoloji çalışmalarının tarihçesi, “Cumhuriyet’ten Önce Yapılmış Mitoloji Çalışmaları” ve “Cumhuriyet’ten Sonra Yapılmış Mitoloji Çalışmaları” olarak iki başlık altında incelendikten sonra, Türk mitolojisi konusunda, özellikle Türk kozmolojisi ve Türklerde astral tasavvurlar konularında kaynak olarak kabul gören eserlerden bahsedilmiştir.

“Türkiye’deki mitoloji çalışmaları” bölümü, çalışmamızın başka bölümlerine göre oldukça kısa bir şekilde ele alınmıştır. Bunun sebebi de, daha önce Türkiye’de ister yüksek lisans ister doktora tezleri kapsamında yapılmış çalışmalarda, Türk mitolojisi üzerine yapılmış çalışmaların tarihçesi ve Türk mitolojisi üzerine yapılmış çalışmaların bibliyografyası üzerinde ayrıntılı olarak durulmasıdır. Buna rağmen bu çalışmada, okurlarımıza karşılaştırma imkanının sunulması hedeflendiği için, Türkiye’de yapılmış mitoloji çalışmalarının tarihçesi ve özel olarak “astral varlıklar ve tasavvurlar”ı kapsayan eserlerin analizine yer verilmiştir.

Çalışmamızın ana konusuna “*İran ve Türk mitolojisinde Ay ve Güneş ile İlgili Tasavvurlar*”a II. bölümde yer verilmiştir. Bu bölümde “kozmogoni” ve “kozmoji” terimleri açıklandıktan sonra, İran mitolojisinde ay ve güneş kozmolojisinden (Gök kozmolojisinden) söz edilmiştir. Çalışmamızın II. bölümünün devamında İranlıların inandığı yaratılış efsanesine ve İran mitolojisinde yaratılış aşamalarına değinilmiştir.

Kozmolojiden sonra İran mitolojisinde ay ve güneşe [detaylı olarak] ve yıldızlara [kısaca] değinilmiştir. Ay, güneş ve yıldızlar ile ilgili temel bilgilerin verilmesinden sonra, İran mitolojisinde ay ve güneş ile ilgili tasavvurlar ve inançlara, ay ve güneşin tabiattaki varlıklarla (bitkiler ve hayvanlarla) bağlantısına ve arkeolojik-mimari çalışmalardaki ay ve güneşin simgelerine değinilmiştir.

İran mitolojisi konusunda verilmiş bilgilerin tamamı, Farsça kaynaklardan çevrilerek verilmiştir. İran kozmolojisi- ay ve güneş ile ilgili verilmiş bilgiler genellikle şu dört eserden alınmıştır:

1. *Bondeheş (İlk Yaratılış)*

2. *Pejühişi Der Esatir-i İran (İran Mitolojisi Üzerine Bir İnceleme)*

3. Mah Der İran Ez Kadimterin Eyyam Ta Zühur-i İslam (En Eski Zamanlardan İslamiyete Kadar İran'da Ay)

4. Cüstar Der Bare-yi Mehr ve Nahid (Mehr ve Nahid ile İlgili Bir Makale)

Ayrıca İran mitolojisi konusunda verilmiş bilgilerde, zaman zaman İran mitolojisine özel bazı terimler kullanılmıştır. Bu terimler ve metnin bazı bölümlerinde bulunan bilgilerin açıklanması gerektiğinde “dipnot” şeklinde ya da metinde parantez içinde açıklanmıştır.

“Türk Mitolojisinde Ay ve Güneş Kozmolojisi (Gök Kozmolojisi)” bölümünde Türklerin âlem tasavvurundan ve yaratılış ile ilgili bir kaç efsaneye yer verilmiştir. Ay ve güneş ile ilgili astral tasavvurlar bölümü, Türklerde ay ve güneş ile ilgili tasavvurları sunmakla beraber karşılaştırmalı bir mahiyet de arz etmektedir. Türklerin ay ve güneş ile ilgili tasavvurları yanında, bu bölümde İran ve Türk tasavvurların bazı farklı ve benzer noktaları kısaca göz önünde bulundurulmuştur.

“Sonuç” bölümünde çalışmamızın genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. “Kaynaklar” bölümünde, çalışma süresinde kullandığımız eserlerin künyesine değinilip çalışmamız bu noktada sona ermiştir.

Son olarak tez konusunun belirlenmesinden çalışmanın sonuna kadar değerli görüşlerinden ve sonsuz yardımlarından faydanlandığım Sayın Hocam ve tez danışmanım, Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN’e şükranlarımı sunarım.

Çalışma süresinde değerli fikirler ve önerilerini esirgemeyen, sabırla çalışmalrımın düzeltmesine yardım eden “Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü”nün öğretim üyeleri özellikle Sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. Pınar DÖNMEZ FEDAKÂR ve Sayın Hocam Yrd. Doç. Dr. Muvaffak DURANLI’ya sonsuz teşekkürlerimi borç biliyorum.

Somayeh EASY

İzmir-2010

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Farsça'daki Harfler	Transkripsiyon Şekli (Türkçe Karşılığı)
الف	a
ب	b
پ	p
ت	t
ث	s
ج	c
چ	ç
ح	h
خ	h
د	d
ذ	z
ر	r
ز	z
ژ	j
س	s
ش	ş
ص	s
ض	z
ط	t
ظ	z
ع	'
غ	ğ
ف	f
ق	k
ک	k
گ	g
ل	l
م	m
ن	n
و	v, u
ه	h
ی	y, i

GİRİŞ: İRAN VE TÜRKİYE’DEKİ MİT VE MİTOLOJİ TERİM, TANIM VE TASNİFLERİ

Çalışmamızın ana konusu olan “İran ve Türk Mitolojisinde Ay ve Güneş ile İlgili Tasavvurlar”a geçmeden önce, “mit” ve “mitoloji” kavramlar üzerinde durmak gerekir. Bu bölümde “mit” ve “mitoloji” terminolojisini ele aldıktan sonra, bugüne kadar farklı bilim adamlarınca yapılmış tanım ve tasnif çalışmalarından bahsedeceğiz.

1. MİT VE MİTOLOJİ TERİMLERİ

Mit ve mitoloji tanımlamaları her ne kadar geç bir dönemde başlasa da, bu kavramların terim olarak kullanımı eski uygarlıklara kadar gitmektedir. Yunanlılar miti “mythos” ve miti konu edinen bilim dalını ise “mythologya” olarak adlandırmışlardır. “Mythos” kelimesinin eski şekli, “muthos” efsane ve söz anlamındadır. “Mythologya”nın en eski yazılı şekli “muthologia” ise hikâye anlatma anlamında Eflatun’nun eserlerinde görülmektedir.²

“Mythos” ve “mythologya”, bu konudaki terminoloji oluşturan ilk adlandırmalardır. Elbette bu aşamada “mythos” ve “mythologya”yı inceleme değil, adlandırma ön plandaydı.

1800’lü yıllarda Batı dünyasında bu kavramın adlandırılmasına girişilmiştir. Mit kavramı, Almanca’da “mythe”, Fransızca’da “mythe”, İngilizce’de “myth”, Rusça’da “mif” olarak bilinmektedir.³

Doğu dünyası da bu yeni adlandırmalardan uzak kalmamıştır. Osmanlıca’da divan edebiyatı ve özellikle İslamiyet’in etkisi altında o zamana kadar “üstûre”, “üsture” ve çoğul olarak “esatir” şeklinde bilinmekte olan kavram, 19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan gelişmeler ve yeni arayışlar neticesinde “mit” ve miti konu edinen bilim dalı ise “mitoloji” olarak literatüre geçmiştir.

2.Mehrdad Bahar. *Pejühişi Der Esatir-i İran (İran Mitolojisi Üzerine Bir İnceleme)*. Tahran: Ağâh Yayınları, 1387 (Miladi: 2008). s. 344.

3.Pınar Dönmez. *Türk Mitolojisi Üzerine Türkiye’de Yapılan Yayınların Bibliyografyası ve Bu Yayınların Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: 2001. s. VII.

Tanzimat'la beraber yüzünü Batı'ya dönen Türkiye'de, kısa bir dönemde Yunan ve Roma mitolojisiyle ilgili tercüme edilmiş eserlerin etkisi altında “mit” ve “mitoloji” kavramlarına Yunanlıların baktığı gibi bakılmıştır.

Yunancada “mythos” kelimesinden alınmış olan “mit” kelimesi büyük olasılıkla Türkçeye Fransızca üzerinden geçmiştir.⁴ Tanzimatla beraber ortaya çıkan yeni arayışlar neticesinde Avrupa edebiyatlarına, özellikle Fransa'da yaşayan edebi akımlara özenen Türkiye, bütün alanlarda olduğu gibi, mit ve mitoloji konusunda da Fransa'dan etkilenip bu etkileniş ise “mit” kelimesinin Fransızca'dan Türkçe'ye geçiş düşüncesini güçlendirir.

Türkiye'de “mit” ve “mitoloji” terimleri Cumhuriyet'ten sonra yapılmış çalışmalarda kullanılmasına rağmen sözlükler ve ansiklopedilerin çoğunda eski geleneğe sadık kalma adına “üsture” ve üsturenin çoğulu “esatir” kelimeleri kullanılmaktadır.

Ferit Develioğlu, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat'ta, Üsture Maddesinde kavramdan “1. efsane, yalan, batıl söz. 2. uydurma, masal, söz” şeklinde ve Esatir maddesinde, kelimeyi ustûre'nin çoğulu ve anlamından “uydurma hikâyeler, yalanlar, masal nevinden şeyler” olarak bahsetmektedir.⁵

Orhan Hançerlioğlu da epos, logos ve mitos kavramların arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır: “Ölçülü söz anlamındaki epos ve gerçeği dile getiren söz anlamındaki Logosa karşı mit ya da mitos olağanüstü kahramanlıkları ve doğaüstü güçleri anlatan hayal ürünü sözdür.”⁶

İslam ansiklopedisinde esatirden şu şekilde bahsedilmektedir: “Yazı yazmak uymayan boş sözler demektir.”⁷

4.Yves Bonnefoy. *Antik dünya ve Geleneksel Topumlarda Dinler ve Mitoloji Sözlüğü*. 1.cilt. Türkçe Baskıyı Yayıma Hazırlayan:Levent Yılmaz.Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2000. s.v.

5.Ferit Develioğlu. “Üsture Maddesi” ve “Esatir Maddesi”. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Doğu Matbaası, 1970.

6.Orhan Hançerlioğlu. “Mit Maddesi”. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.

7.*İslam Ansiklopedisi*. “Esatir Maddesi.”Cilt. 11, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Türk Dil Kurumu tarafından hazırlanan Türkçe Sözlük'te "Mit" kelimesi şu şekilde ifade edilmektedir: "Geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren, tanrı, tanrıça, evrenin doğuşu ile ilgili hayali, alegorik bir anlatımı olan halk hikâyesi."⁸

Türkçe'de efsane, söylen, masal gibi sözcükleri karşılanmış da olsa, mit olarak da kullanılsa, sözcüğün Yunanca aslı anlatı anlamına geliyor. Hatta "mythos"u hikâye sözcüğüyle karşılamak belki de daha doğrudur.⁹

Fars literatüründe "ustûre" ve "esatir" olarak bilinmekte olan mit, Arapça'dan Farsça'ya geçmiştir. Ustûre kelimesi bir görüşe göre (s-t-r) kökünden alınıp yazma anlamına gelmektedir. Bu görüşten önceki satırlarda değinildiği üzere, İslam Ansiklopedisinde de esatir kelimesi tanımlanırken faydalanılmıştır. Fakat mitolojinin sözlü geleneğe dayanması bu görüşü reddedip kelimenin kökünün Avrupa dillerinden alındığını, zaman içerisinde Arapçalaştırıldığını ve Arapça'dan da Farsça'ya geçtiğini ortaya çıkarmaktadır.¹⁰

Sonuç itibariyle Avrupa dillerinde "myth" ve "mythe"sözcükleri, Osmanlıca ve Farsça'da "ustûre" ve "esatir" sözcükleri ve bugünkü Türkçe'de "mit"sözcüğü aynı anlamı taşımaktadırlar. Ustûreyi konu edinen bilim dalı, Osmanlıca ve Farsça'da "İlmü'l-esatir" olarak bilinmekte olan kavram, Avrupa dillerinde "mythology" ve Türkçe'de "mitoloji" şeklinde bilinmektedir.¹¹

M. Moin Farsça Sözlük adlı eserinde de ustûre kelimesinin kökü "Historia", anlamı ise 1. efsane, hikâye. 2. yalan ve yanlış söz olarak verilmektedir.¹²

8.T. D. K. *Türkçe Sözlük*. "Mit Maddesi."Ankara: TDK Yayınları, 1998.

9.Yves Bonnefoy. *Age*. s.v.

10.Mircelaleddin Kezzazi. *Roya, Hemase, Ustûre (Rüya, Epik, Mit)*. Tahran: Merkez, 1387 (Miladi: 2008). ss. 1-5.

11.Mehrdad Bahar. *Age*. s. 344.

12.Muhammed Moin. *Farsça Sözlük*. "Ustûre Maddesi."Tahran: Emir Kebir, 1375 (Miladi: 1995).

Murtaza Sakıpfır ise “*Şahname-yi Firdevsi ve Felsefe-yi Tarih-i İran (Şehname ve İran Tarihinin Felsefesi)*”adlı eserinde, mitten dinin ilkel şekli (bebeklik şekli) olarak bahsetmektedir.¹³

2. MİT VE MİTOLOJİ TANIMLARI

Sosyal bilimlere ilişkin herhangi bir kavramın mutlak tanımını yapmaya çalışmak, o kavramın işlevlerinden herhangi birini dışarıda bırakmak demektir. Böylece insan gibi sürekli gelişmekte ve değişmekte olan miti tanımlamaya çalışmak da bu kavramın herhangi bir işlevinin dışarıda bırakmak anlamına gelmektedir.¹⁴

Yves Bonnefoy miti şu şekilde tanımlamaktadır: “*Platon ile Fontenelle’den başlayıp Schelling ile Bultmann’a kadar düşünürler ve tanrıbilimciler çok sayıda mit tanımı önermişlerdir. Ancak tümünde ortak nokta, Yunan mitolojisine dayanmalarındır.*” Bonnefoy “*eğer bütün avrupa dillerinde mit sözcüğü kurmaca anlamına geliyorsa, bunun sebebi, Yunanlıların yirmi beş yüzyıl önce böyle adlandırmalarıdır.*”¹⁵ cümlesiyle bütün tanımlarda Yunan mitolojisinin etkili olmasını vurgulamaktadır.

Miti tanıma ve tanımlama konusunda bilimadamlarının bilgileri çok gelişmekle birlikte, belli bir tanımlı sunmak için yeterli değildir. Her araştırmacı miti tanımlama konusunda kendi yöntemlerini kullanarak içinde bulunduğu bilim dalının özelliklerine göre mitin tanımını yapmaktadır.

Pek çok araştırmacı mitin tanımlanmasını doğru bir yaklaşım bulmadıkları için “Mit “ kavramına işlevsel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadırlar; Samuel Henry Hooke, “*Ortadoğu Mitolojisi*” adlı eserinde bu yaklaşımını, mitos hakkında sorulması gereken

13.Murtaza Sakıpfır. *Şahname-yi Firdevsi ve Felsefe-yi Tarih-i İran (Şehname ve İran Tarihinin Felsefesi)*. Tahran: Moin, 1387(Miladi: 2008). s. 100.

14.Dursun Ali Tökel. *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Akçağ, 2000. s. 1.

15.Yves Bonnefoy.”Mit. Bir Tanım Denemesi” *Antik Dünyada ve Geleneksel toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*. II. cilt. Türkçe Baskıyı Yayına Hazırlayan: Levent Yılmaz. Ankara: Dost Kitapevi, 2000. s. 782.

doğru soruyu onun gerçek olup olmadığını sorgulayan soru değil, mitosla ne yapmak istediğinde olduğu sorusudur, şeklinde ifade etmektedir.¹⁶

Mitlerin işlevi üzerinde önemle duran B. Malinowski'ye göre, mitler son derece önemli kültürel güçlerdir. İlk gerçeklerin tekrar dirilişini anlatan hikâyelerdir, derin dinî arzuları, ahlaki özlemleri ve pratik gereksinimleri anlatır.¹⁷

Mit konusunda ilginç fikirlere sahip olan W. Bascom'a göre "atasözleri yasal kararları yerleştirirken, bulmacalar akli çalıştırmakta, mitler yol göstermektedir."¹⁸

Mircea Eliade ise mitoloji konusunda "*Mitlerin Özellikleri*" adlı eserinde, "*miti çok sayıda ve birbirini bütünler nitelikteki bakış açılarına göre ele alınıp yorumlanabilen son derece karmaşık bir kültür gerçekliği*" olarak değerlendirip mitin en geniş kapsamlı tanımlamasına şu şekilde değinmiştir; "*Mit kutsal bir öyküyü anlatır;en eski zamanda, "başlangıçtaki" masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır.*"¹⁹

Eliade mitin tanımlamasında basit bir tanımlamayla sınırlı kalmayıp arkaik toplumlarda yaşandığı mitlerin genel özelliklerini şu şekilde vermektedir:

1. Mit, doğaüstü varlıkların eylemlerinin öyküsüdür.
2. Bu öykü kesinlikle gerçek ve kutsal kabul edilir.
3. Mit, her zaman bir yaratılışla ilgilidir. Bir varlığın yaşama nasıl geçtiğini anlatmaktadır. Mitler ayrıca insana özgü her anlamlı eyleminin ilk örneklerini (ilk örnek tiplerini) oluşturmaktadır.
4. Miti bilen insan nesnelerin kökenini bilip böylece nesnelere egemen olup onları yönlendirmeyi ve kullanmayı başarabilir.

16. Samuel Henry Hooke. *Ortadoğu Mitolojisi (Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hristiyan Mitosları)*. İstanbul: İmge Kitabevi, 1991. s. 9.

17.Dursun Ali Tökel. *Age*. s. 27.

18.Dursun Ali Tökel. *Age*. s. 5.

19.Mircea Eliade. *Mitlerin Özellikleri*. Çev: Sema Rıfat. İstanbul: Simavi Yayınları, 1993. s. 23.

5. İnsan, miti anımsatılan ve yeniden gerçekleşme aşamasına getiren olayların, kutsal ve coşku verici gücünün etkisine girerek yaşamaktadır.²⁰

Mircea Eliade bu ortak özellikler vermekle, bir şekilde “mit” ve insan arasındaki ilişkiye de değinmektedir; Mit, insan hayatında en temel zamandan başlayıp ilk yaratılış ve ilk örnekleri oluşturur. İlk yaratılış ve ilk örnekleri tanıyan insan ise kâinatı yönlendirmeye başarır. Yaşamak için kutsal ve coşku verici güce ihtiyacı olan insan, miti yeniden yaşatılan olayların gücünü alıp bu güç ile yaşamaya devam eder. Yukarıdaki ifadelerle göre Mikro Kozmos (insan) ve Makro Kozmos (kâinat) arasında daimi bir ilişki vardır. Bu ilişkiyi sağlayan ve kalıcı kılan faktör ise “Mit”tir.

Bilge Seyitoğlu da M. Eliade’nin “*Myth and Reality*” adlı eserine dayanarak “mit” ile ilgili bu düşünceleri ortaya koymaktadır.²¹ “Mit” ve “mitoloji” üzerine 19. yüzyıldan itibaren dünyada yapılmış çalışmalara göre “myth” kelimesi “fable”, “fiction” karşılığı olarak kullanılmıştır. Seyitoğlu mitolojinin, herkes tarafından kabul edilebilir bir tarifini yapmaktan çok zor bir iş olarak bahsedip “mit”i “gerçek hikâye” ve “sahip olunan çok değerli şeyler, kutsal, değerli ve manalı olanlar” olarak tanımlamaktadır.

Böylelikle “mit” her zaman kutsal bir hikâyeyi , ilkel zamanlarda meydana gelmiş bir olayı anlatır. Bu kutsal ve gerçek hikâyeler mutlaka dünyanın başlangıcıyla ilgilidir, bir yaratılışın hikâyesidir. Mitik kahramanlar ise hep olağanüstü özellikler taşıyan, ilahi varlıklardır.

Mitler, evren, insanlar, hayvanlar ve bitkilerin menşeiini anlatıp aynı zamanda bugünkü insanın ne olduğunu, nasıl yaşadığını, hangi kurallara göre yaşadığını ve hangi şartlarda çalıştığını anlatır.²² Mitler geçmiş ve simdiki zamanla da sınırlı kalmayıp dünya ve insanın sonunu da ele alacaktır.

Mit ile ilgili çok konuşulan ve tartışılan hususlardan biri de mit ve din arasındaki ilişkidir. Bazı bilimadamları mit ve dinî tamamen birbirinden farklı iki kavram olarak ele alırken, bazıları mit ve dinin sıkı bir ilişki içinde olduklarından bahsetmektedirler.

20.Mircea Eliade. *Age*. s. 23.

21.Bilge Seyitoğlu. *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*. Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları, 1995.

22.Bilge Seyitoğlu. *Age* .s. 10-12.

B. Seyitoğlu da mitlerle ilgili olan bilgilerin gizli ve özel olmalarının sebebini bu ilişkiye dayanarak açıklamaktadır. Seyitoğlu, mitlerle ilgili özel ve gizli bilgilerin, hem mitin gizli oluşumundan hem de bu bilgilerin dinî-sihri kuvvetlere sahip olan kimseler tarafından verildiğinden kaynaklandığını açıklamaktadır.

Nesnelerin menşeyini bilmek, o nesnenin kontrol altına alabilme, o nesneye hakim olabilme anlamına gelmektedir. Örneğin bir hayvanın ya da bir bitkinin menşeyini bilmemiz, o hayvan ve bitkiyi kontrol altına almamızı sağlamaktadır. Aynı kural hastalıklar ile ilgili de geçerlidir. Bu kurala dayanarak bazı kavimlerde hastalar, menşeyi mitleri ve kozmogonik mitleri tekrarlamak suretiyle iyileşmektedirler.²³

Levent Yılmaz, “Antik Dünya ve Geleneksel toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü”nün ilk sayfasında mit ile ilgili şu görüşlere yer vermektedir: *“En eski zamanlara ait olan, insan topluluklarının aktara aktara bugüne getirdiği, insanların, şehirlerin, dünyaların, tanrıların ve evrenlerin nasıl ortaya çıkmış olduklarını anlatan hikâyeler, bu süreçte başka işlevler de yüklendiler. evreni, dünyayı, tanrıları ve insanı, yani açıklanamaz olanı anlatıp, açıkladılar. Bununla kalmayıp inandırdılar, bu inanın gerektirdiği davranışları belirleyip kurumsallaştırdılar. İnsanlar arası ve “bu ve öteki” dünyalar arası ilişkileri düzene koydular. Geçmişten geldiler; ama hep bugüne ait oldular. Anlattıkları olayların özel olan yanları silindi, unutuldu; hep daha fazla genelleştirdiler, bugünde yaşayanlar için örnek haline geldiler. Ancak dikkat edilmeli, bu hikâyeler mit adını almadılar, bu ad altında sınıflandırılıp ona göre anlamlı kılınmadılar. Bu hikâyelere inanıldı. Nasıl ve niye inanıldığı da ayrı, bu inanın hakiki olup olmadığı da sorulabilir... Fakat toplumlar bu hikâyeleri anlattı, aktardı; anlatır ve aktarırken, toplumda oluşan yeni ağırlıklara göre hikâyeler farklılaştı, değişti. Yeni kesintiler eklendi, kimi kesintiler atıldı. Toplumların örgütleniş ve sürekliliği açısından bu hikâyeye inanış ve kendiliğinden olduğu ölçüde hikâyeler de varoluşunu sürdürdü. Hikâyenin anlattıklarının gerçek olup olmadığı, kanıtlanıp kanıylanmayacağı “acaba” kipinde dahi düşünülmedi. Oysa bir an geldi, toplumların ağırlık noktaları, değerleri ve düzenleri, iç ya da dış, bir takım etkenlerle farklılaştı. Değişim keskindi kimi kez, işte o zaman, hikâyeler öldü. Hikâyeler, hikâyeler artık inanılmadığı için öldü. “Doğru değil”*

23. Bilge Seyitoğlu. Age. ss.14-18.

dendi: Oysa “hikâye doğru değil” demek, aslında bir başka doğru hikâye olduğunu söylemek de demektir. Mythos işte bu doğru olmadığı söylenen hikâyeye Yunanlıların verdikleri ad. ”²⁴

L.Yılmaz’ın yaptığı girişinde “mit” ile ilgili önemli olan bütün özelliklere değinilmiştir. Bunlar:

1. Mit, insan toplulukları tarafından geçmişten bugüne getirilmiş olan hikâyelerdir.
2. Bu hikâyeler, insanların, tanrıların ve evrenin ortaya çıkışını anlatan hikâyelerdir (bir yaratılışın hikâyesi).
3. Zaman içerisinde değişmiş ve gelişmiş olan mitler hala da hayatlarını sürdürmektedirler.
4. Mitler sadece anlatmakla sınırlı kalmayıp insanları inandırırılar (inandırma söz konusudur.)
5. Zamanla değişen ve gelişen mitlere, yeni işlevler yüklenmektedir.
6. Mitler geçmişten gelmelerine rağmen, hep bugüne aittirler.

Kimi Türk bilimadamları “mit” konusuna farklı bir bakış açısıyla yaklaşmaktadırlar. Onlara göre mit sadece anlatım tarafıyla sınırlı değil, onun eylemsel bir yanı da vardır. Bu bakış açısı, mitin hikâye ve efsane türünden olgular olmayacağını doğrultusundadır. Mitolojilerin inanca dayalı sözlü anlatılar yanında, kolektif olarak yapılan kutlama ve ritüeller de mitolojiye dahil edilmelidir. Böylelikle mitoloji, geçmişin kutsalın ve kültürün aktarımıdır.²⁵ Dolayısıyla mitlerin tanımlanmasında sadece hikâye etmek ve anlatmak yetersiz kalır. Mitin kutlama ve ritüel boyutları da vardır.

Farsça kaynaklarda mit anlamında bilinmekte olan “ustûre” kelimenin köküyle ilgili iki farklı görüş mevcuttur:

Birinci görüşe göre, “ustûre” kelimesi Arapça’dan alınmış bir kelimedir ve onun kökü (سطر) dir. Bu kelimenin anlamı da yazılmış yalan haikayelerdir. Bilindiği gibi

24.Yves Bonnefoy. *Age*. I.cilt. s.v.

25.İsmail Taş. *Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji*. Konya, Kömen Yayınları, 2002. s.7.

ustûre halk arasında yazılmamış, kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılmış efsaneler ve hikâyelerden ibarettir. Böylece bu görüş tamamıyla reddedilmektedir. Ustûre yazmak anlamında olan kökten türetilemez.

İkinci görüşe göre, ustûre kelimesi Arapça'dan alınmış bir kelim değildir. Bu görüşe göre ustûre kelimenin kökü, Latin dillerinden Arapça'ya geçmiş, Arapçalaştırılmış, sonra Farsça'ya geçmiştir. Farsça'daki ustûre kelimesi ikinci teoriye göre, "Historia" kelimesinden (söz ve doğru haber anlamında) türetilmiştir. "Historia" kelimesi bugün Fransızca'da "Histoire" şeklinde, İngilizce'de de "Story" şeklinde tarih, hikâye, efsane anlamında yaşamaktadır.²⁶

Mircelaleddin Kezzazi "*Roya, Hemase, Ustûre (Rüya, Epik, Mit)*" adlı eserinde "ustûre" kelimesinin kökünden bahsettikten sonra, ustûre ve efsanenin arasındaki ilişkiden bahsetmektedir: "Efsaneler, halk arasında sözlü şekilde yaygın olan, kuşaktan kuşağa aktarılan hikâyelerdir, fakat efsaneler, ustûreyi oluşturabilecek kadar sistemleşmiş değildir. Efsaneler, dağınık hikâyelerdir. Bu dağınık hikâyeler tamamlanarak ustûreleri oluşturabilirler. Başka bir deyişle efsaneler, ustûrelerin hammaddesini oluşturmaktadırlar."²⁷ Kezzazi'ye göre efsane ve ustûreyi aynı değil, aralarındaki ilişkiyi, yıkılmış büyük bir imparatorluk ve bu imparatorluktan kalmış ufak tefek eyaletler arasındaki ilişkiye benzetmektedir.

Mitin tanımlanmasında, Kezzazi şöyle bir tanım getirip bu tanımlı açıklamaktadır: "Ustûre en geniş kapsamlı anlamında, ilkel dünya görüşü anlamına gelmektedir. Ustûre ilkel insanın, kendini ve çevresini tanıma isteği sonucunda ortaya çıkan dünya görüşüdür. Bu dünya görüşünde insan kâinat ile ilgili kafasında oluşan temel sorulara cevap bulmaya çalışır. Mitik dünya görüşü o kadar güçlüdür ki hala insanın gizli köşelerinde hayatını sürdürmektedir. Kimi mit ve mitik dönemin çoktan bittiğini düşünürken, mit canlı fakat yüz değiştirmiş şekilde hayattadır."²⁸

Kezzazi aynı eserde mitik dünya görüşü yanında iki başka dünya görüşünden de bahsetmektedir: "İnsanın kültürü ve düşüncesinin temelini oluşturan üç farklı dünya

26.Mircelaleddin Kezzazi. *Age*. ss. 1-5.

27.Mirceleleddin Kezzazi. *Age*. ss. 1-5.

28.Mircelaleddin Kezzazi. *Age*. ss. 6-8.

görüşü vardır; 1. Mitik Dünya Görüşü. 2. Felsefî Dünya Görüşü. 3. Bilimsel Dünya Görüşü.”²⁹

Bu üç farklı dünya görüşü ve insan düşüncesinde evrim aşamaları arasında şu şekilde açıklanabilir: İnsanın yaratılışından bugüne gelen farklı aşamaları inceleyecek olursak, insanoğlunun hayatında üç farklı dönem tanımlayabiliriz. Birinci dönem mitik dönemdir. Felsefe ve bilim silahıyla donatılmayan insan, etrafındaki olan bitenleri tek bir yolu izlerken yorumlayabilir; ilkel insan tabiatıta olan olayları mitik yaklaşımıyla yorumlamıştır. Sonraki dönemde insan artık etrafındaki olayları hayal gücünün yardımıyla değil, yarattığı felsefe ile, mantık yürütmekle çözmeye başlamıştır. Son dönemde ise insanoğlu artık bilim silahıyla donatılmış, etrafındaki olan bitenleri bilimsel yaklaşım ile çözmeye başlamıştır. Bu süreçte deneyden teoriye, içten dışa, bilinçaltından bilince ve son olarak insandan evrene bir yol izlenmektedir. Felsefe insanı mitik düşünceden bilimsel düşünceye taşıyan araçtır.³⁰

Bahsettiğimiz üç farklı dönem, bazen insanın kafasında “ Acaba bu dönemlerin hangisi insanın hayat tarihinde daha etkindir? ”diye bir soru oluşturabilir. Bu sorunun cevabı aslında çok basittir; her dönem insanın evriminde önemli bir rol üstlenmektedir. Bir dönemden geçmeden başka bir döneme girmek imkansızdır. Bu dönemler bir insanın hayat çağlarına benzetmektedir. Nasıl ki insanın hayatında çocukluk-yetişkinlik ve yaşlılık varsa, insanoğlunun hayat tarihinde de öyle bir süreç izlenmektedir. Çocukluk çağını geçirmeden yetişkinliğe, yetişkinlik çağını geçirmeden yaşlılığa girmek mümkün değildir. Aynı şey insanın hayat tarihiyle ilgili de geçerlidir.

Bugün bazı bilimadamları mitik dönemi insanın hayatında önemsiz bir süreç olarak değerlendirip ve mitik dönemden insana kalan mirası da batıl inanç ve hurafe olarak saymaktadırlar. Fakat hepimiz biliyoruz ki bu yaklaşımlar ve tespitler taraflı yaklaşımlar ve düşüncelerden başka bir şey değiller. Bu görüşün ortaya çıkış sebebi ise mitik ve felsefî olaylara “bilimsel” gözüyle bakmaktır. Aslında her dönem ve her dünya görüşünün kendine has bir tanıma yöntemi vardır. Doğru tanıma yöntemi bilmeden, insan ister istemez hataya düşebilir ve yanlış tespitlerde bulunabilir.

29.Mircelaleddin Kezzazi. *Age*. s. 7.

30.Mircelaleddin Kezzazi. *Age*. s. 8.

Kezzazi bu üç döneminin önemini kanıtlamak için bazı Batı bilim adamlarının görüşlerinden faydalanarak konuya psikanaliz yöntemiyle yaklaşmıştır. Bu bilim adamlarının biri C. G. Jung'tur. Jung, insanın bilinçaltındaki gerçekleri keşfetmek için ilkel dünyaya geri dönmüştür. Jung, Materyalist bilim adamlarından ayrı bir şekilde insanın bilinçaltında araştırmaya başladı. Jung'un farklı yaklaşımları bilim dünyasında çok ciddi eleştirileri ortaya çıkarır, fakat bütün bu eleştirilere rağmen Jung Materyalistlerin düşüncelerini reddedip insanın ruh halini ve bilinçaltını çözebilmek için onun en eski durumlarının araştırılması gereksiniminden bahseder.³¹

Materyalistlerin görüşü çok fazla hayatını sürdürememiştir. Kısa bir zamanda bu görüşün yanlış olduğu ortaya çıktı. Batı'daki bilim adamları insanın hayatında sadece hissi deneylerin yeterli olmadığını öğrendiler. Mitler, dinler, eski gelenekler ve adetlerin önemi fark edildi ve doğu kültürüne bir geri dönüş gerçekleştirilmiştir.

Mitten bilime doğru izlendiği yol, içten dışa, ruhtan tabiata doğru bir yoldur. Fakat bazı yanlış yaklaşımlar sonucunda bu iki ilke arasında-ruh ve tabiat arasında-bir uçurum oluşmuştur. Bu iki ilkenin birbirinden uzaklaşması, iki ilkeli bir düşünce sisteminin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu düşünce sisteminin bir ucu doğu ve diğer ucu da batıdır. Doğru içe dönük ve ruh ilkesinin simgesi, Batı ise dışa dönük ve tabiat ilkesinin simgesidir. Fakat sonuçta bu âlem tek bir âlemdir ve bu ikililik tek âleme sığmamaktadır. İnsanın bilincinde birini kabul edip öbürünü reddetme gibi bir olay olmadığına göre her iki ilke aynı seviyede tanınmalı ve eşit bir şekilde hayatına devam etmelidir.

Mitik dünya görüşünde geçerli olan tanıma yöntemi aynı zamanda insan (mikro kozmos) ve kâinat (makro kozmos) arasındaki ilişkiyi göstermektedir; Mitik dünya görüşünde insan, kâinatı tanıyabilmek için kendisi küçük bir âlem şeklinde tasavvur eder. Bu düşünce ise farklı milletlerin yaratılış mitlerinde bir temel olarak görülmektedir. Bu yaratılış efsanelerinin çoğunda kâinat başlangıçtaki ilk örnek insanından ya da insana benzer bir canlıdan yaratılmıştır.³²

31.Mircelaleddin Kezzazi. *Age*. ss. 11-15.

32.Mircelaleddin Kezzazi makro kozmos ve mikro kozmos arasındaki bağı farklı milletlerin mitolojilerinden aldığı örneklerle şu şekilde açıklamaktadır: Mesela Babil Mitolojisinde, Marduk,

İnsan ile kâinatın bir düşünülmesi eski inançlarda o kadar etkilemiş ki bazen kâinat ve içinde bulunan nesneler, insan ve insanın bedeniyle karşılaştırılmıştır. Kâinattaki nesnelerin her biri insanın vücudunda bulunan bir organla karşılaştırılmıştır. Önceki örnekte görüldüğü gibi, gökyüzü deri, dağlar kemik, yeryüzü ise bütün vücudu karşılamaktadır. Ayrıca bazen ırmaklar damar, ırmağın içinde akan su ise kan, ormanlar da saç benzetilmektedir. Bu konu ile ilgili ayrıntılı örnekler elimizde bulunmaktadır. “İran Mitolojisinde Kozmoloji- İran Mitolojisinde Ay ve Güneş ile İlgili Tasavvurlar” bölümünde bu ayrıntılı örneklerle değinilecektir.³³

“Mit” ve “mitoloji” konusunda çok tatışılan bir başka husus ise, mit ve tarih arasındaki ilişkidir. İran kaynaklarında özellikle bu ilişki üzerinde durulmuştur.³⁴ Tarih ve ustûre arasındaki ilişkiye değinmeden önce, M. Kezzazi tarihi şu şekilde tanımlamaktadır: “Tarihten kastettiğimiz şey, insanların yazılı hayat hikâyeleri değildir. İnsan topluluklarının yazılı hikâyesi anlamına gelen tarih, mitik dönemden sonra ortaya çıkmıştır. Bu dönemin başlangıcı da “Tarihi Dönem” adı altında bilinen dönemdir. Fakat mit ile karşılaştırılan tarih, gerçek olayları kapsayan kavramdır. Gerçek olaylar anlamına gelen tarih belirli zamanda olan biten olayların kolektifidir. Bu olaylar sonraki dönemlerde yazıya geçirilmiş ve insan topluluklarının yazılı tarihini oluşturmuştur. Fakat insanoğlunun hayatında bazı karanlık dönemler var ki hiç yazıya geçirilmemiştir. Bu dönemler ile ilgili de yeterli bilgiler mevcut değildir. İnsanın kültür tarihinde bu karanlık dönemlere “Tarihten Önceki Dönem” denmektedir.”

Mitler de hammaddelerini genellikle “Tarihten Önceki Dönem”lerden almaktadırlar. İnsanoğlunun hayatındaki tarihte kaybolan parçaları tanımakta mitler kaynaklık etmektedirler. Tarihi dönemler aydınlık içindedir, bilinç ile değerlendirilir. Mitik dönemler ise karanlık içindedir, bilinçaltıyla değerlendirilir. Nasıl ki insanın psikolojisi bilinç ve bilinçaltından (aydınlık ve karanlık ilkelerinden) oluşmaktadır,

Tiamat’ı bir savaşta ikiye bölüp onun vücudunun yarısından yukarıda gökyüzünü ve diğer yarısından da aşağıda yeryüzünü yaratır. Manevî (Mani Dinine ait) ustûrelerde de buna yakın bir efsane vardır; yaratılışın başında “Mehrized” karanlıkların dünyasına hücum edip devleri öldürüp öldürülmüş devlerin bedenlerinden yeryüzünü, onların derilerinden on katlı gökyüzünü ve öldürülmüş devlerin kemiklerinden ise dağları yarattı.

33. Mircelaleddin Kezzazi. *Age*. ss. 28-29.

34. Mircelaleddin Kezzazi. *Age*. ss. 56-59.

insanların hayatları da iki temel ilkedен oluşmaktadır: 1. Tanınmış ve aydın olan ilke: Tarih. 2. Tanınmamış ve karanlık olan ilke: Mit (ustûre).

Tarih olaylarla, mit de simgelerle doludur. Tarihi olaylar insani duyularıyla görülür, hissedilir, gizemli ve derin değildir. Yalın ve çıplaktır. Simge, gizemle dolu ve karışıktır. Mitolojide, tarihteki yalınlık karışıklığa dönüşmektedir. Mit derin bir tarihtir. Köksel ve içseldir. Başka bir deyişle mit düşünceye ve bilgiye dayanarak değil, içgüdüsel olarak ortaya çıkmıştır.

Tarih ve ustûre arasındaki en önemli fark, zaman ve mekân kavramlarının değişikliğidir. Her tarihi olay belirli bir zaman ve mekân içersinde gerçekleşmiştir. Fakat mitik olaylarda zaman ve mekân kavramları yoktur.

Tarihin mite dönüşmesi uzun zaman kesitlerinde gerçekleşen bir olaydır. Büyük tarihi felaketler ve düzensizlikler dışında, tarihin mite dönüşmesi çok nadir ve ancak uzun bir sürede yapılabilecek bir eylemdir. Bu arada bazen öyle olaylarla karşılaşırız ki içinde zaman ve mekân tamamen unutulmamıştır, fakat içinde mitik özellikler de vardır. Bu olaylar “yarı tarihi-yarı mitik” olarak adlandırılmaktadır. Örneğin olağanüstü özellikler taşıyan kahramanların yaptıkları (bu kahramanların içinde bulunduğu zaman ve mekânın belirli olması şartıyla).

Görüldüğü gibi “ mit ” ve “ mitolojinin ” dili simgesel bir dil olarak nitelendirilmektedir. Böylece mitleri anlayabilmek için bu simgesel dilin yorumlanması gerekmektedir. Bu açıdan rüya ve mit birbirlerine benzemektedirler. Her ikisinin dili simgeseldir. Her ikisi de bilinçaltından kaynaklanmaktadır: rüya bireysel bilinçaltından, mit ise toplumsal bilinçaltından.

İran’da miti tanımlayan ve bu konuda bazı farklı görüşler ortaya koyan bir başka bilimadamı da, Murtaza Sakıpferrdir. Sakıpferr’in çalışmalarının büyük bir kısmı “Şehname” ile ilgili olduğu için-Şehname’yi İran Mitolojisi konusunda en detaylı ve en iyi kaynak biliyor-“Şahname-yi Firdevsi ve Felsefe-yi Tarih-i İran (Şehname ve İran Tarihinin Felsefesi)”³⁵ adlı eserinde de ustûreyi, Şehname’ye dayandırarak tanımlamaktadır. Sakıpferr farklı bilimadamlarının görüşlerini inceleyerek kâinatı tanıma

35.Murtaza Sakıpferr. *Şahname-yi Firdevsi ve Felsefe-yi Tarih-i İran (Şehname ve İran Tarihinin Felsefesi)*. Tahran: Moin, 1387 (Miladi: 2008).

konusunda üç farklı bakış açısı tespit etmektedir: 1. Mitik bakış açısı. 2. Dinsel bakış açısı. 3. Bilimsel bakış açısı. Bu üç farklı bakış açısı arasında da Sakıpfier Mitik bakış açısının Animizm'e dayandığı için daha etraflı ve daha mantıklı bulmaktadır. M. Sakıpfier'e göre, "mitik bakış açısı"na dayanarak evren ve evrenin düzeni, anlaşılmayan bir nokta kalmadan anlatılabilir.

Mehrdad Bahar da "mit" ve "mitoloji" konusunda diğer bilim adamlarının verdiği görüşlere yakın bazı düşünceler ve görüşler ortaya koymaktadır. Bahar mitler ile ilgili görüşlerini şu şekilde açıklamaktadır: "Mitler en basit ve en ilkel seviyelerde bile eski zamanlarda ya da gelecek zamanda tanrılar, olağanüstü varlıklar ve garip olaylar ile ilgili kutsal anlatılardır." Bahar bu tanımlamada iki mitik dönemden bahsetmektedir: 1. Eski zaman (ilkel zaman) 2. Gelecek zaman. Böylece yaratılış ve evrenin doğumu mitolojinin ilk temel konusunu, insan ve dünyanın sonu, öbür dünya ve öbür dünyadaki yaşam ise mitolojinin ikinci temel konusunu oluşturmaktadır. Geçmiş ve gelecek zamanlar arasındaki şimdiki zaman ise destanlara ait bir zamandır ve mitolojide geçerli olan zaman dilimlerinden olamaz.³⁶

MİTLER İLE İLGİLİ TEORİLER

Mitin terminolojisi ve tanımlarına değindikten sonra, bu bölümde mitlerin ortaya çıkışıyla ilgili teorilerden bahsetmemiz gerekmektedir. Mitlerin nereden ve nasıl türetildiği, mit konusunda en önemli meselelerdendir. Dursun Ali Tökel, mitlerin ortaya çıkışıyla ilgili teorileri şu şekilde özetlemektedir:³⁷

1. Scriptual Teory

Bu teoriye göre, mitolojik anlatılar, kutsal kitaplardan alınmıştır. Mitolojik anlatılarda geçen kahramanlar ve tanrılar, kutsal kitaplarda geçen peygamberleri karşılamaktadır.

2. Tarihsel Teori

Bu teoriye göre mitolojik kaynaklarda mevcut olan şahıslar tarihten alınmış şahıslardır. Bu mitik şahıslar bir zamanlar gerçek kişilermiş. Zamanla bazı süslemeler

36.Mehrdad Bahar. *Age*. s. 371.

37.Dursun Ali Tökel. *Age*. s. 13-14.

ve ilaveler neticesinde dış görünümde ufak tefek farklılıklar ortaya çıkmış olabilir. Fakat temel aynıdır.

3. Alegorik Teori

Bu görüşe göre, eski çağlara ait bütün mitler alegorik ve semboliktir. Bu sembollerin çözülmesiyle mitik anlatım anlaşılır hale gelir. Örnek olarak Yunan mitolojisinde çocukları yutan tanrı Kronos diye bir tanrı varmış. Kronos aslında zaman demektir. Zaman ise içinde bulunan herşeyi yutup yokedebilir.

4. Fiziksel Teori

Bu teoriye göre, tabiatta mevcut olan unsurlar dinsel tapınma objeleridir. Hava, ateş ve su doğal güçlerin kişileştirilmiş baştanrılarıdır. Bu görüşe göre tabiatta mevcut olan her obje-güneş, deniz, pınar ve dere gibi objeler-özel bir tanrının koruyuculuğu altındadır.

Kimi araştırmacılar milletlerin mitolojileri arasındaki benzerlikleri incelemiş ve mitlerin ortaya çıkışı ve yayılmasıyla ilgili bazı düşünceler öne sürmüşler. Örnek olarak, hemen her milletin mitolojisinde büyük tufanla ilgili pek çok mitik öğeler bulunmaktadır. Hatta bazı araştırmacılar dünyada en çok görülen ortak mitsel öğenin tufan ile ilgili olduğunu söylemektedirler.³⁸

Bratton bu benzerliklerinin sebeplerinden birinin de “*beşeri ruhun benzer durumlarda bağımsızcasına aynı reaksiyonları göstermesi*” olduğunu söyler. Herhangi bir mitolojisine ait mitik bir unsurun başka bir millette görülmesi tarihi ve ilmi vesikalarla ispatlanmadıkça bu geçişlerin ortak kaynağa ait olduğuna hükmetmek gerekir.³⁹

S. H. Hooke gibi bazı araştırmacılar her hangi bir toplumda mitin varlığını iki yoldan açıklamaktadırlar: biri oraya yayılma yoluyla gelmiş olmasıdır. İkincisi ise benzeri durumlarla karşı karşıya kalan bir topluluk, öteki topluluklardan bağımsız bir şekilde benzeri mitosların oluşmasına tanık olur.

38.Dursun Ali Tökel. *Age*. s.16.

39.Dursun Ali Tökel. *Age*. s.16.

Mitoslar sosyal sebeplerden dolayı (göç- savaş- ticaret ve bunlar gibi sebeplerden dolayı) bir topluluktan başka topluluklara yayılabilir. Bu görüşe göre mitoslar ilk olarak bir yerde (mesela bir ülkede) oluşup oaradan başka yerlere yayılmıştır.⁴⁰

Farsça kaynaklarda mitlerin ortaya çıkışıyla ilgili belli başlı teoriler tespit edilmemektedir.Fakat İran bilimadamları mitolojik çalışmalarda az da olsa mitlerin türetilmesi ve yayılmasından bahsetmektedirler.Burada mitlerin türetilmesi ve yayılmasıyla ilgili Mehrdad Bahar'ın tespitlerine kısaca değinilecektir.

Bahar'a göre farklı milletlerin mitolojilerinde çok fazla benzerlik olmasına rağmen, mitler birbirinden çok farklıdır. İlkel toplumlarda, doğal, sosyal ve psikolojik ortak noktalar, birbirlerine benzer mitlerin ortaya çıkmasına sebep olmuş olabilir. Fakat bu ortaklıklar, her zaman aynı sonuçları ortaya çıkarmak zorunda değiller.

Ortak noktaların yanında ilkel insan toplulukları arasında, değişik maddi ve manevî etkenler ciddi anlamda farklılıklara sebep olmuştur.Nitekim insan topluluklarında tarih boyunca gerçekleşen olayların yansımaları aynı olabilir, fakat bu yansımalar bile farklı faktörlerin etkisi altında farklılıkların ortaya çıkmasına yol açabilir. Bu ise çeşitli topluluklarda, benzerlikler yanında ciddi farklılıkların da yüz göstermesi anlamına gelmektedir.

3. MİT VE MİTOLOJİ TASNİFLERİ

Mit ve mitoloji konusunda önemli bir başka husus da mitlerin sınıflandırılmasıdır.Kimi bilimadamları tarihi ve edebi ölçütlere göre, kimi araştırmacı da işlevsel ölçütlere göre mitleri tasnif etmişlerdir.

Mit, efsane, destan, halk öyküsü ve masal arasındaki yapılmış olan ayırım edebi ölçüte dayanmaktadır. Tarihsel ölçütü kullanarak, araştırmacılar mitos ve tarihsel gerçekler arasında da bir başka ayırım yapmışlar. Bu düşünceye göre mitos niteliği taşıyan herhangi bir şeyin inanılmaya değer olmadığı vurgulanmaktadır. Dolayısıyla bu

40.Samuel Henry Hooke. *Age*. ss. 13-14.

sorunları yaşamamak için Samuel Henry Hooke, “*Ortadoğu Mitolojisi*” adlı eserinde mitleri işlevlerine göre sınıflandırmıştır.⁴¹

Hooke, mitosların türlerini şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. Ritüel Mitosları

Mitosların en eski türü,ritüel mitoslarıdır.Ritüel,Yunanlıların “dram” olarak adlandırdıkları yapılan eylemler bölümüyle, “muthos” olarak adlandırdıkları söylenen sözler bölümünden oluşmaktadır.Bu mitoslar öykü olarak ritüellerin söylenen sözler bölümünü oluşturmaktadır.Fakat bu öykü izleyici kitleyi eğlendirmek için söylenen sözler değildir.Öykü sözlerle bir güç yaratmaktadır.

2. Orijin Mitosları

Bu mitos türü etiolojik mitos (nedenbilimsel mitos) olarak andlandırılır. Bir göreneğin, bir adın ya da bir nesnenin nasıl doğduğunun imgesel açıklamasını sunmaktadır.

3. Kült Mitosları

İsrail dinin gelişmesi sırasında, mitos yeni bir kullanım biçiminin doğduğu görülür. Kült mitosunun işlevi,Yehova ile İsrail oğulları arasındaki ahit ilişkisinin onaylanması ve Yehova’nın gücünün ve görkeminin övülüp yüceltilmesiydi. Bu yeni kullanım biçiminde mitos, ritüel mitosuyken sahip olduğu sihirselle gücü kaybedip işlevini moral gücüyle yerine getirmeye çalışmaktadır.

4. Prestij Mitosları

Bu mitosun işlevi daha önce gördüğümüz mitos türleriyle farklıdır. Bu türün işlevi bir halk kahramanın doğuşuna ve yaptıklarına bir gizem havası vermektedir. Prestij mitosları ünlü kentlerin adları çevresinde oluşma eğilimi de göstermektedir.

5. Eskatalogya Mitosları

41.Samuel Henry Hooke. *Age*. ss.10-11.

Bu tür mitoslar,Yahudi ve Hristiyan düşüncesinin karakteristik bir ögesini oluşturmaktadır. Peygamberlerin yazılatında bu dünya düzenünün bir grnel yıkım ile sona ereceği düşüncesi önemli bir yer tutmaktadır. Bahsettiğimiz genel yıkım (katastrofi), Tanrının tarihi sona erdiren eylemi,ancak bu tür mitosla anlatılabilir.

B. Malinowski ise “*İlkel Toplum*”⁴² adlı eserinde mitleri üç gruba sınıflandırmaktadır:

- 1.Kökenlere ilişkin mitler.
- 2.Ölüm ve yaşam döneminin yeniden başlaması üzerine mitler.
- 3.Büyüye ilişkin mitler.

Prof. Dr. Şükrü Elçin, “*Halk Edebiyatına Giriş*”⁴³ adlı eserinde miti, sözlü gelenekte yaşayan anonim masallar olarak tanımlamaktadır ve mit kelimesinin karşılığında efsane ve ustûre kelimeleri kullanmaktadır.

Elçin ise mitleri şu şekilde sınıflandırmaktadır:

1. Tanrılarının nereden geldiklerini inceleyen Teogoni mitleri.
2. Kâinatın nasıl meydana geldiğini inceleyen oni Kozmogoni Mitleri.
3. İnsanın teşekkülünü ele alan Antropogoni mitleri.
4. İnsan ve dünyayı geleceğini inceleyen Eskatoloji mitleri.

Dursun Ali Tökel, “*Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*” adlı eserinde “Mit Türleri” başlığı altında mitleri şöyle sınıflandırmaktadır:⁴⁴

1. Kozmogonik Mitler

42.Bronislaw Malinowski. *İlkel Toplum*. Çev: Hüsen Portakal. Ankara: Öteki Yayınevi,1999. ss. 116-160.

43.Şükrü Elçin. *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986. s.314.

44.Dursun Ali Tökel. *Age*..ss.15.16.

Evrenin yaradılışı ve sonuyla ilgili mitlerdir.Bütün milletlerde var olan kozmogonik mitler, evrenin nasıl ve neden yaratıldığını,insanın ve dünyanın sonu gibi meseleleri incelemektedir.

2. İnsan Hayatının Önemli Anlarına İlişkin Mitler

Doğum, ergenlik, evlilik ve ölümle ilgili mitlerdir

3. Av ve Ziraat Mitleri

Avcılık ve ziraat dönemlere ait mitlerdir.Özellikle toprak,toprağı işleme,mahsul alma ve kutsanan ve sembol sayılan hayvanlarla ilgili mitlerdir.

4.Olağanüstü Şahıslarla ilgili Mitler

İnsanlık için büyük işler başaran ve sıradan olmayan kişilerle ilgili mitlerdir. Oğuz Han, Rüstem, Gılgamış gibi kişiler.

5.Orijin Mitleri

Varlıkların nasıl oartaya çıktığını inceleyen mitlerdir.

İran mitolojisinde şimdiye kadar belli başlı bir tasnif yapılmamıştır. İran bilimadamları tarafından mitler genellikle iki grupta incelenmektedirler: 1. Kozmolojik Mitler. 2. Eskatolojik Mitler. Fakat bu incelemeler kozmolojik ve eskatolojik olarak adlandırılmamışlardır.

İran mitolojisi üzerinde önemli bilimsel çalışmalar yapan Mehrdad Bahar, “*Pejühişi Der Esatir-i İran (İran Miütolojisi Üzerine Bir İnceleme)*” adlı eserinde belli başlı bir tasnif yapmamakla beraber İran Mitolojisini üç başlık altında incelemiştir:

1. Yaratılış: İran mitolojisinde üzerine çok fazla durulmuş konu, yaratılış ve yaratılış ile ilgili efsaneler ve inançlardır.Yaratılış felsefesi ve iki ilkeli sistem (dualizm) İran kozmogonisinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

2. Halk: Bu bölümde İran halkının soyundan ve çoğalmasından söz edilmektedir. (İlk insanın yaratılışına evren yaratılışı bölümünde değinilmiştir.)

3. Son: İnsan ve dünyanın sonu, yaratılışın tamamlayıcı ilkesi olarak İran mitolojisiinde ele alınmıştır.Belli bir zaman süresinden sonra yaşlanan ve yenilenmeye gerek duyan bu evren bir katastrofiye uğrayıp tekrar yaratılacaktır.Evrenin sonu, yeni bir evrenin yaratılışı anlamına gelmektedir.Böylelikle yeni bir başlangıç olarak bu son gerekli bir kavramdır.

I. BÖLÜM:

İRAN VE TÜRKİYE'DEKİ MİTOLOJİ ÇALIŞMALARI

I.1. İRAN'DAKİ MİTOLOJİ ÇALIŞMALARI

I.1.1. İRAN MİTOLOJİSİ ÜZERİNE İRAN'DA YAPILMIŞ ÇALIŞMALAR

İran'daki mitoloji çalışmaları, Türkiye'de olduğu gibi dönem dönem siyasal ve sosyal durumların etkisi altında kalmıştır. Avrupa'daki mitoloji çalışmaları 200 yıl önce başlarken İran'da bu çalışmaların ömrü yarım yüzyılı aşmamaktadır. Avrupa'da 19. yüzyılın başından beri süren çalışmalar, zamanla ortaya çıkan yeni gelişmelerle ilerlemektedir. Bugün Avrupa'da yazılan romanlarda, tiyatro eserlerinde, hatta dünyaca izlenen çok başarılı sinema filmlerinde de mitolojik konular ve unsurlar kendini göstermektedir. Modern edebiyatta ve farklı sanat dallarında mitoloji hep esin kaynağı olmuştur.

Türkiye'de mitoloji üzerine yapılmış çalışmalar, İran'daki çalışmalara göre daha önce başlayıp sayı açısından ise İran'la kıyaslandığında fazlalık göstermektedir. İran ve Türkiye'de yapılmış çalışmalar arasındaki benzerlik her ikisinde de “mit” ve “mitoloji” terimlerinin Yunan ve Roma mitolojisiyle anlamlandırılmasıdır. İran'da yapılmış ilk çalışmalar Türkiye'de olduğu gibi, Yunan mitolojisine ait eserlerin tercümeleriyle başlamıştır.⁴⁵ Bu alanda çok sayıda çeviri yapılmıştır, fakat zamanla bu çevirilerin yeterli olmadığı anlaşılmış ve halkın kendi geçmişindeki olan merakı neticesinde tahlili eserlerin sayısında zaman içinde inanılmaz bir artış görülmüştür.

İran'da mitoloji çalışmalarında tarih boyunca sosyal ve siyasal durumların etkili olduğundan bahsetmiştik. Mitoloji çalışmalarının kronolojik mantığını kavramak için burada İran'ın son yüzyılındaki tarihi ve siyasal olaylardan bahsetmemiz gerekmektedir. İran'da son yüzyılda gerçekleşen “Meşrute Devrimi”⁴⁶ İran'ın siyasal ve sosyal

45.Pınar Dönmez. *Agt.*

46.Meşrute Devrimi: Meşrute kelime olarak şartlandırılmış anlamına gelmektedir. Bir ülkede sistem olarak Meşrute ise, yetkinin belli bir kişiye ait olmaması, önemli kararlar verince farklı kişiler ve grupların düşüncelerinin katkısının önemli olmasından ibarettir. İran'da bazen Meşrutiyet adıyla bilinen fakat genellikle Meşrute Devrimi şeklinde adlandırılan hareket hicri 1285 yılında (miladi: 1909 yılında) İran'ın içindeki bazı sıkıntılar ve sorunlar nedeniyle tamamen halk isteine bağlı gerçekleşti. Meşrute Devrimi'nin en önemli getirisi halk arasından seçilen temsilcilerden oluşan meclisin kurulmasıydı. Bu hareket çok kısa bir sürede doğru yolundan sapıp halkın isteklerinden uzaklaştı. Meşrute devrimi'nin gerçekleşmesinden önceki olaylara benzer olaylar meclisin kurulmasından sonra da gerçekleşti.

durumunda yeni bir ıgır açmıştır. Halkın istekleri bu yeni şartlardan etkilenererek değişmiştir. Bu değişim ortaya çıkan edebi ve sanatsal eserleri de etkilemiştir. şahın kölesi olarak yaşamak istemeyen halk, her şeyden önce parlamento kurulmasını istemiştir.

Halk güvendiği temsilcileri kendi arasından seçip parlamentoya göndererek kendi kaderini kendisi tayin etme gücüne sahip olmuştur. Elbette Meclisin kurulması da bazı yeni kavramların doğmasına sebep olmuştur. zgrlk ve bağımsızlık gibi kavramlar eski soyut anlamlarını yitirip tamamen yeni bir kimlik kazanmıştır. Bu durumda doğal olarak halk, eskilere ve geçmişe gerek duymayıp tam tersine ağdaş değerleri ele alan eserlerin oluşturulmasını talep etmeye başlamışlardır.

Bu dönemdeki aydınlar eskilerle uğraşmayı gereksiz bulup mit, mitoloji ve bunlar gibi eskide kalmış kavramlarla uğraşanları da eleştirmeye kalkmışlardır. Böylece uzun bir süre için İran'ın tarihi, İran mitolojisi ve İran'ın eski efsaneleri ve halk arasında hala etkin olan inançlar ve gelenekler göz ardı edilmiş, bu konularda bilimsel çalışmalar yapılmamıştır, fakat bu dönem de, toplumun koşullarına göre şekillenen diğer dönemler gibi kalıcı olmamıştır.

“Meşrute Devrimi”nden yaklaşık elli yıl sonra, İran'nın mitoloji çalışmalarında bir canlanma yaşamaya başlamıştır. Bu yıllarda (1955-1960 yılları arasında) İran'da mitoloji alışmaları İran'ın eski diliyle yazılan eserlerin tercümesiyle devam edip mitoloji alanında yapılmış çalışmalara yeni bir boyut kazandırmıştır.

Bilindiği gibi İran mitolojisi için temel kaynak sayılan eserlerin çoğu Pehlevice ya da Sanskritçe olarak yazılmıştır. Bu yüzden İran mitolojisini anlayabilmek için bu eserlerin bugünkü Farsçaya çevirilmesi gerekmektedir.⁴⁷

İlk tercümeler İbrahim Purdavud tarafından yapıldı. Purdavud, Avesta'nın bazı bölümlerini, Gatalar ve Yaştları Farsçaya çevirdi. Çeviri eserler yanında Purdavud aynı

Meşrute'yi isteyenler kısa bir dönem geçtikten sonra kendi aralarında çatışmaya başladılar. Bu olaylar ise meclisin kapatılmasına ve durumun tekrar önceki haline dnşlmesine sebep oldu.

47.Ebulkasım İsmailpur. *Uştre, Beyan-i Nemadin (Mit, Simgesel Anlatım)*. Tahran: Soruş , 1377 (Miladi: 1998).

zamanda İran Mitolojisiyle ilgili bazi makaleler ve eserler de bilim dünyasına kazandırdı.

Mehrdad Bahar'ın “*Pejühişi Der Esatir-i İran (İran Mitolojisi Üzerine Bir İnceleme)*”⁴⁸ adlı eserinin yayımlanmasıyla halkın dikkati İran'ın eski inançlarına yönelmiştir. Bu eserlerin ortaya çıkmasıyla halk kendi kültürünün çok önemli hazineler barındırdığından haberdar oldu.

Aynı yıllarda İran'la ilgili bu çalışmaların yanında başka milletlerle ilgili çalışmalar da tercümeler edilip bu sahalarda boş bırakılmadı. Seyid Nefisi tarafından çevirilen ilk Farsça “*İlyada ve Odise*”⁴⁹ de bu dönemde İran mitoloji çalışmalarına kazandırıldı. 1350 (Hicri Şemsi) yıllardan sonra Celal Settari batıda yapılan en önemli eserlerin tercümesi ile İranın mitik bilgilerin güncelleşmesini sağladı. Sonraki dönemlerde ise başka milletlerin mitolojisi ile ilgili eserler bilim adamları tarafından Farsçaya çevirilip bazen de İran mitolojisi ile karşılaştırıldı.

Son 30 yılda İran'da yapılan çalışmaların kalitesinde ciddi bir yükseliş görülmektedir. Telif ve tercümeler yanında ansiklopedi ve sözlükler de mitoloji çalışmalarını zenginleştirmiştir. İran'da mitoloji çalışmaları Türkiye'de olduğu gibi edebiyatla sınırlı kalmayıp tarih, felsefe, sanat ve sanat tarihi gibi dallara da girdi. Özellikle son on senede İran'da yapılmış olan mitolojik çalışmaların çoğu sanat, tarih ve felsefe konuları kapsamında yapılmıştır. İran mitolojisi çalışmaları sahasında İbrahim Purdavud, Seyid Nefisi, Celal Sattari, Ebul Kasım İsmailpur, Mehrdad Bahar gibi şahsiyetler zikredilebilir.

İbrahim Purdavud ve Seyid Nefisi'nin yapmış oldukları araştırmalar, İran mitolojisi üzerine yapılmış çalışmaların ilk örnekleri sayılmaktadır. İbrahim Purdavud'un Sanskritçe'ye hakim olmasının yanı sıra, İran eski tarihi ve eski dinleri ile

48.Mehrdad Bahar. *Pejühişi Der Esatir-i İran (İran mitolojisi Üzerine Bir inceleme)*. Tahran: Agâh, 1387 (Miladi: 2008).

49.Bu iki çeviri eser bizzat elimizde bulunmadığı ve burada verdiğimiz bilgiler, “*Aryana Ansiklopedisi*”nin yazar ile ilgili maddesinden (Seyid Nefisi Maddesinden) alındığı için eserlerin yayımlanma tarihleriyle ilgili bilgi verilemeyecektir. Eserlerin Yunan mitolojisiyle ilgili yapılmış ilk tercümeler olmadıklarından söz edilmesiyle yetinilecektir.

ilgili sahip olduğu bilgiler sayesinde, İran mitolojisinin çalışmalarında önemli katkılarda bulunmuştur.

Farsça ve Sanskritçe'ye hakim olan İbrahim Purdavud “Avesta”, “Yaştlar” ve “Gatalar” gibi önemli metinleri Farsça'ya aktarır böylelikle sonraki dönemlerde İran eski dinleri ve inançları üzerine yapılacak olan çalışmaların temel kaynaklarını oluşturmuştur.

Hayatının uzun yıllarını Hindistan'da geçiren Purdavud, Hindistan'daki bazı üniversitelerde, İran eski dilleri ve dinleriyle ilgili bir çok derse, Hindistan bilim çevresi tarafından davet edilerek girmiştir

İran mitolojisi konusunda önemli araştırmalar yapan bir başla bilimadamı da Mehrdad Bahardır. Bu çalışmada temel kaynak olarak kullanılan iki eseri, “Bondeheş (İlk Yaratılış)” ve “Pejühişi Der Esatir-i İran(İran Mitolojisi Üzerine Bir İnceleme)”Bahar'ın yularca yaptığı çalışmaların sonucudur.

Bu iki eser dışında Bahar, Pehlevi'ye hakim olduğu için, Pehlevi'ye yazılmış İran mitolojisi sahasında önemli yere sahip olan iki eserlerin sözlüklerini oluşturmuştur. Bu sözlüklerin en önemlileri, “Bondeheş Sözlüğü” ve “Zadesperem Sözlüğü”dür.

Mehrdad Bahar'ın sağlam bir eğitime sahip olmasına rağmen çok fazla üniversite çalışmaları olmamıştır. Bunun sebebi de gençliğinde yapmış olduğu ve orta yaşlarında da devam ettiği siyasi faaliyetleriydi. Bahar, hayatının son yıllarında- kısa bir süre olarak-sözleşmeli olarak Tahran Üniversitesinde “İran Eski Dinleri” derslerine girmiştir.

Mehrdad Bahar hayatının son beş senesinde, hastalık nedeniyle, önceki dönemler gibi verimli çalışmamıştır. Bahar'ın son çalışması “Pejühişi Der Esatir-i İran (İran Mitolojisi Üzerine Bir İnceleme” adlı çalışmanın devamını oluşturmaktaydı. Maalesef ağır hastalığından dolayı çalışmalarını bitiremeyen Bahar'ın çalışmalarının bir kısmı onun öğrencileri tarafından toplanıp kitap halinde basılmıştır.

Bahar'ın çalışmalarındaki görölmekte olan en önemli özellik, yazarın din, dil, tarih sahalarında geniş bilgileri zaman zaman yeni teorilerle karışır ortaya başarılı

bilimsel bir karışımın ortaya çıkmasıydı. Bilimsellik açısından, Bahar yabancı bilimadamlarının düşüncelerini de eski bilgiler katarak İran mitolojisi üzerine yapılmış çalışmaların sahasında yeni bir çığır açmıştır.

Bahar'dan sonra, İran mitolojisi sahasında, etkili bilimadamları olarak bilinmekte olan Ebulkasım İsmailpur ve Celal Settari'den söz edilebilir. Tahran Üniversitesinde öğretim üyesi görevinde bulunan Ebulkasım İsmailpur çalışmalarına telif ve tercüme eserlerle halen devam etmektedir. Celal Settrai ise analitik çalışmaları yapmaktan ziade, çeviri ve karşılaştırmalı çalışmalar ile bilimsel hayatını sürdürmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz bilimadamları dışında, Mircelaleddin Kezzazi ve Murtaza Sakıpfar de, İran mitolojisi üzerine çalışmalarını “Şehname”yi kayanak alarak yapmaktadırlar. Mircelaleddin Kezzazi'nin “*Roya, Hemase, Ustûre (Rüya, Epik, Mit)*” adlı eseri, bu çalışmanın “mit ve mitoloji tanımları” bölümünde temel kaynak olarak kullanılmıştır. Kezzazi'nin dokuz ciltli “*Name-yi Bastan*” adlı çalışması, bugüne kadar “*Şehname*” üzerine yapılmış en kapsamlı araştırmadır.

I.1.2. İRAN MİTOLOJİSİ ÜZERİNE İRAN'DA YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN KRONOLOJİK BİBLİYOGRAFYASI

İran'da mitoloji alanında kitap şeklinde yapılmış çalışmaları, telif kitaplar ve tercüme kitaplar şeklinde iki gruba ayırabiliriz. Telif kitaplar yerli bilim adamları tarafından ve genellikle İran mitolojisi ya da mit, mitoloji konularında yapılmıştır.

Bu telif kitaplar arasında bazı mukayeseli eserler de yer almaktadır. Bu mukayeseli eserlerde İranlı bilim adamları farklı milletlerin mitolojilerini incelemiş bazen de karşılaştırmalar yapmışlardır. Tercüme kitaplar bölümünde ise başka dillerden Farsça'ya çevirilmiş eserler ele alınacaktır.

İran mitolojisi üzerine kitap şeklinde yapılmış çalışmaların yanında, son on beş yılda İran mitoloji konusunda çok sayıda makale ve tez de yazılmıştır. Makaleler de telif ve tercüme olmak üzere iki grupta incelenecektir.

Makalelerin büyük bir kısmı elimizde bulunmadığı için, “Eser Analizleri” bölümünde makalelerin analizlerine yer verilmemektir. Sadece “Bibliyografya” kısmında kısaca makalelerin konularına değinilmektedir. İran mitolojisi üzerine yapılmış yüksek lisans tezleri ise, “Bibliyografya” çalışmalarının son bölümünü oluşturmaktadır.

I.1.2.1. KİTAPLAR

I.1.2.1.1. TELİF KİTAPLAR

1. Zabih Behruz. *Takvim ve Tarih Der İran (İran'da Takvim ve Tarih)*. Tahran: İranovîç Derneği Yayınları, 1331 (Miladi: 1951).
2. Haşem Rezi. *Din-i kadim-i İran (İran'nın Eski Dinî)*. Tahran: 1343 (Miladi: 1964).
3. Mehrdad Bahar. *Vajename-yi bondeheş (Bondeheş Sözcükleri, Pehlevîce - Farsça Sözlük)*.Tahran: Bunyad-i Ferheng Yayınları, 1345 (Miladi: 1966).
4. İbrahim Purdavud. *Yaştâ (Yaştlar)*. Tahran: Tahuri , 1347 (Miladi: 1968).
5. Mehrdad Bahar. *Vajename-yi Zadesperem (Zadesperem sözcükleri, Pehlevîce - Farsça Sözlük)*. Tahran: Bunyad-i Ferheng Yayınları, 1351 (Miladi: 1972).

6. Mehrdad Bahar. *Esatir-i İran (İran Mitolojisi)*. Tahran: Bunyad-i Ferheng Yayınları, 1351 (Miladi: 1972).
7. Zabihullah Sefa. *Hemase Sürayi Der İran (İran'da Destan Geleneği)*. Tahran: Emir Kebir Yayınları, 1352 (Miladi: 1973).
8. İbrahim Purdavud. *Gataha (Gatalar)*. Tahran: Tahran Üniversitesi Yayınları, 1354 (Miladi: 1975).
9. Haşem Rezi. *Zurvan Der Kâlemrûyi Din ve Esatir (Mitoloji ve Dinde Zurvan)*. Tahran: Foruher, 1359 (Miladi: 1980).
10. Mehrdad Bahar. *Pejûhişi Der Esatir-i İran (İran Mitolojisi Üzerine Bir İnceleme)*. Birinci Cilt. Tahran: Tus, 1362 (Miladi: 1983).
11. Mehrdad Bahar. *Cüstari Çend Der Ferheng-i İran (İran Kültürü Üzerine Bir İnceleme)*. Tahran: Fikr-i Ruz Yayınları, 1. Baskı: 1363 (Miladi: 1984). 2. Baskı: 1364(Miladi: 1985).
12. Mehrengiz Samedi. *Mah Der İran Ez Kadimterin Eyyam Ta Zühür-i İslam (En Eski Zamanlardan İslamiyete Kadar İran'da Ay)*. 1. Baskı. Tahran: İlmi ve Ferhengi Yayınları, 1367(Miladi: 1988).
13. Rukiye Behzadi. *Bondeheş-i Hindi (Hindi Bondeheş)*. Tahran: Kültür Araştırmaları ve İncemeleri Kurumu Yayınları, 1368 (Miladi: 1989).
14. Mehrdad Bahar. *Bondeheş*. Tahran: Tus, 1369 (Miladi: 1990).
15. Mehrdad Bahar. *Pejûhişi Der Esatir-i İran (İran Mitolojisi Üzerine Bir İnceleme)*. Birinci ve İkinci Cilt. Tahran: Tus Yayınları, 1369 (Miladi: 1990).
16. Jale Amuzgar – Ahmet Tafazzülü. *Ustûre-yi Zindigi-i Zerdüşt (Zerdüşt Hayatının Miti)*. Babul : 1370 (Miladi: 1991). 2. Baskı. Tahran: 1375 (Miladi: 1996). 4. Baskı: 1380 (Miladi: 2001).
17. Mehrdad Bahar. *Edyan-i Asyayi (Asiya Dinleri)*. Tahran: Cemşid Yayınları, 1. Baskı: 1375 (Miladi: 1996). 2. Baskı: 1379 (Miladi: 2000).

18. Ebulkasım İsmailpur. *Ustûre-yi Aferineş Der Ayini Mani (Mani Dininde Yaratılış Miti)*. Tahran: Fikr-i Ruz Yayınları, 1375 (Miladi: 1996).
19. Mehrdad Bahar. *Ez Ustûre Ta Tarih (Ustûreden Tarihe)*. Tahran: Çeşme, 1376 (Miladi: 1997).
20. Mircelaleddin Kezzazi. *Roya, Hemase, Ustûre (Rüya, Destan, Mit)*. 1. Baskı. Tahran: Merkez; 1376 (Miladi: 1997).
21. Celal Settari. *Ustûre Der Cihan-i İmruz (Bugünkü Dünyada Mit) [The Myth İn The Contemporary World]*. Tahran: Merkez, 1376 (Miladi: 1997).
22. Ebulkasım İsmailpur. *Ustûre, Beyan-i Nemadin (Mit, Simgesel Anlatım)*. Tahran. Soruş, 1377 (Miladi: 1998).
23. Murtaza Sakıpfar. *Şehname-yi Firdevsi ve Felsefe-yi Tarih-i İran (Şehname ve İran Tarihinin Felsefesi)*. 1. Baskı. Tahran: Katre, 1377 (Miladi: 1998).
24. Muhammed Mukaddem. *Cüstar Derbare-yi Mihr ve Nahid (Mihr ve Anahita Üzerine Bir Makale)*. Tahran: Hirmend, 1380 (Miladi: 2001).
25. Mehrdad Avesta. *Mihr ve Ateş, Ruyaruyi-i Ustûreha-yi Ayin-i Mihr ve Mezdisna Der Şehname (Mihr ve Ateş, Şehname'de Mezdisna ve Mihr Ayinlerdeki Mitlerin Karşılaşması)*. Tahran: Sure-yi Mihr, 1381(Miladi: 2002).
26. Cevanşir Ferazin. *Pejühişi Der Ustûre-yi Dede korkut, Şahkar-i Kühen (Dede Korkut Miti Üzerine Bir İnceleme) [Studu İn Dede Qorqut Myth, An Ancient Epic Work]*. Tebriz: Daniyal, 1381 (Miladi: 2002).
27. Ebulkasım İsmailpur. *Ustûre-yi Aferineş Der Ayin-i Mani Ba Güftari Der İrfan-ı Manevî (Mani Dininde Yaratılış Miti ve İrfan) [Creation Myth İn Manichaeism]*. Tahran: Karvan, 1381 (Miladi: 2002).
28. Cemşid Samani. *Tahlili ber Ustûrehayi Şehname (Şehname Mitleri Üzerine Bir İnceleme)*. Tahran: Neyname Yayınları, 1382 (Miladi: 2003).
29. Ebulfazl Arabşahi. *Ustûre, Hemase ve Tarih-i Kian Der Avesta, Mütün-i Pehlevi, Farsi ve Tazi (Avesta ve Diğer Pehlevi Metinlerde Mit, destan, Tarih)*. Sabzevar: Umid-i Mihr Yayınları, 1383 (Miladi: 2004).

30. Suzan Geviri. *Anahita Der Ustûrehayi İrani (İran Mitolojisiinde Anahita) [Anahita In The Ancient Iranian Mythology]*. Tahran: Kuknus Yayınları, 1. Baskı: 1385 (Miladi: 2006). 2. Baskı: 1386 (Miladi: 2007). 3. Baskı: 1388 (Miladi: 2009).
31. Seccad Aydenlu. *Ez Ustûre Ta Hemase (Ustûreden Destana, Şehname ile ilgili Yedi Makale)*. 1. Baskı. Meşhed: Cahad-i Daneşgahi Yayınları, 1385(Miladi: 2006).
32. Celal Settari. *Ustûre-yi İrani (İran Mitolojisi)*. Tahran: Merkez, 1385 (Miladi: 2006).
33. Jale Amuzgar. *Zeban, Ferheng ve Ustûre (Dil, Kültür ve Mit)*. Tahran: Moin, 1387 (Miladi: 2008).
34. Arvin Mehregan. *Roya, Ayin, Ustûre (Rüya – Ayin – Mit)*. İsfahan: Ferda Yayınları, 1388 (Miladi: 2009).
35. Faike Sarkhoş. *Ustûre-yi Asman ve Zemin (Gök ve Yer Mitleri)*. Tahran: Tarfand Yayınları, 1388 (Miladi: 2009).
36. Celal Settari. *Ustûre-yi Eşk ve Aşiki Der Çend Eşkname-yi Farsi (Bazı Fars Aşk Hikâyelerinde Aşk Miti ve Motifi)*. Tahran: Mitra, 1388 (Miladi: 2009).

I.1.2.1.2. TELİF KİTAPLARDA MUKAYESELİ ÇALIŞMALAR

1. Sohrab Hadi. *Şenahti Ustûrehayi Milet (Milletlerin Mitolojileri Üzerine)*. Tahran: Tandis, 1377 (Miladi: 1998). Konu: Farklı Milletlerin Mitolojilerinden söz edilmiştir.
2. Aliekber Hakdust. *Giyahani Ustûrei-yi Milet (Milletlerin Mitik Bitkileri) [Nation's Mythical Plants]*. Buşahr: 1383 (Miladi: 2004).
3. Abulkasım Dadvar. Elham, Mansuri. *Deramedî Ber Ustûreha ve Nemadha-yi İran ve Hind der Ahd-i Bastan (Eski İran ve Hint Mitolojisi ve Simgelerine Genel Bir Bakış)*. Tahran: Elzahra Üniversitesi, Kalhor Yayınları, 1385 (Miladi: 2006). Konu: İran ve Hint Mitolojileri - İran ve Hint mitolojisinde simgeler.
4. Mehran Cavadzade. *Pejühişi Der Tarihi Ustûrei-yi İran (İran'ın Mitik Tarihine Genel Bir Bakış). Ber Esasi Mutaliat-i Tatbiki Der Esatir-i İran ve Hind (İran ve Hint Mitolojisinde Karşılaştırmalı Çalışmalara Dayalı). [A Survey On Mythology İn Iranian History- an Inde - Iranian Comparative Study]*.Tahran: Nikpendar Yayınları, 1387 (Miladi: 2008). Konu: İran ve Hint Mitolojisinin karşılaştırılması.
5. Abdulcabbar Rahmanov. *Nazariyeh ve Seyr-i Tarihi-i Ustûre ve Ustûreperdazi Der Edebiyat-ı Farsi ve Taciki (Fars ve Tacik Edebiyatlarında Mit ve Mitolojiye Tarihi Bir Bakış)*. Tahran: Medrise Yayınlar, 1388 (Miladi: 2009). Konu: İran ve Tacikistan Edebiyatında Ortak Mitik Noktalar.

I.1.2.1.3. TERCÜME KİTAPLAR

1. Vesta Sarkhoş Curtis. *Ustûreha-yi İrani (İran Mitolojisi)*. Çeviren: Abbas Muhbir. Tahran: Merkez, 1371 (Miladi: 1992). Konu: İran efsaneleri, İran şahları ve hükümdarları, İran eski mitolojisi, Şehname.
2. Marteen Jozef Vermaseren. *Ayin-i Mithra (Mithra Ayini)*. Çeviren: Bozorg Naderzad. 2. Baskı. Tahran: Çeşme, 1372 (Miladi: 1993). Konu: Mithre tapma (mihreperesti).
3. Pierre Grima. *Ustûreha-yi babil ve İran-i Bastan (Babil ve İran Mitolojisi) [Contes et Legendes de Babylone et De Perse]*. Çeviren: İrec Aliabadi. Tahran: İlmi ve fehengi yayınları, 1373 (Miladi: 1994).
4. Henrietta Mccall. *Ustûreha-yi Beynün-nehreyni (Mezopotamya Mitolojisi) [Mesopotamian Myths]*. Çeviren: Abbas Muhbir. Tahran: Merkez, 1373 (Miladi: 1994).
5. George Hart. *Ustûreha-yi Mesri (Mısır Mitolojisi) [Egyptian Myths]* . Çeviren: Abbas muhbir. tahran: Merkez, 1374 (Miladi: 1995).
6. Lucilla burn. *Usturaha-yi Yunan (Yunan Mitolojisi)*. Çeviren: Abbas Muhbir. 1. Baskı. Tahran: Merkez Yayınları, 1375 (Miladi: 1996). 4. Baskı. Tahran: Merkez, 1386 (Miladi: 2007).
7. Donna Rosenberg. *Ustûreha-yi Haver-i Dur (Uzak Doğu Mitolojisi)*. Çeviren: Müctaba Abdullahnejad. Meşhed: Taraneh yayınları, 1375 (Miladi: 1996). Konu: Çin, Japonya ve Hindistan Mitolojileri.
8. John Russel Hinnles. *Şenaht-i Esatir-i İran (İran Mitolojisine giriş)*. Çevirenler: Jale Amuzgar - Ahmed Tafazzülü. Tahran: Çeşme ve Avişen Yayınları, 1375 (Miladi: 1996).
9. Miranda Jane Green. *Ustûreha-yi Selti (Seltik Mitolojisi) [Celtic Myths]*. Çeviren: Abbas Muhbir. Tahran: Merkez, 1376 (Miladi: 1997).

10. Pierre Grimall. *Ustûreha-yi Haver-i Miyaneh(Orta Doğu Mitolojisi)*. Çeviren: Müctaba Abdullahnejad. Meşhed: Taraneh yayınları, 1376 (Miladi: 1997).
Konu: Doğu Mitolojisi (Şark Mitolojisi).
11. Arthur Emanuel Christensen. *Numuneha-yi Nehustin İnsan ve Nehustin Şehriyar Der Tarih-i Efsanei-yi İran (İran Efsanevi Tarihinde İlk İnsan ve İlk Hükümdar Örnekleri)*. Çevirenler: Jale Amuzgar - Ahmed Tafazzülü. Tahran: Çeşme, 1377(Miladi: 1998). (2cilt bir kitapta sığdırılmış şekilde) Konu: İran efsanelerinde ilk şahsiyetler, Cemşid, Kiyumers, ilk yaratılmış kadın ve erkek tipi.
12. Joseph Campbell. *Kudret-i ustûre (Mitin Gücü) [The Power Of Myth]*. Çeviren: Abbas Muhbir. Tahran: Merkez, 1377 (Miladi: 1998).
13. Mircea Eliade. *Ustûre-yi Bazgeşt-i Cavdaneh (Ebedi Dönüş Mitosu)*. Çeviren: Behmen Serkarati. Tahran: Katre, 1378 (Miladi: 1999). Konu: Evren Bilimi (Kozmoloji).
14. David Ulansey. *Pejühişi No Der Menşe-yi Mithrapereşti- Keyhanşinasi, Nicat ve Restigari Der İran-i Bastan (Mithra ayininin Kaynaklarıyla İlgili Yeni Arayışlar. Eski İnançlarda Evren Anlayışı, Dünyanın Sonuyla İlgili Düşünceler)* Araştıran ve Çeviren: Meryem Emîni. Tahran: Çeşme Yayınları, 1380 (Miladi: 2001).
15. Donna Rosenberg. *Ustûreha-yi Yunan (Yunan Mitolojisi)*. Çeviren: Müctaba Abdullahnejad. 2. Baskı. Meşhed: Taraneh Yayınları, 1380 (Miladi: 2001).
16. *Ustûre ve Remz der Endişeha-yi Mircea Eliade (Mircea Eliade'nin Düşüncesinde Mit ve Simge Kavramları)*. Çeviren: Celal Settari. Tahran: Merkez, 1381 (Miladi: 2002). Konu: Mit ve mitoloji üzerine teoriler ve düşünceler.
17. Mircea Eliade. *Ustûre, Roya, Raz (Mit, Rüya, Sır)*. Çeviren: Rüya Müneccim. Tahran: İlim, 1381 (Miladi: 2002). Konu: İmge ve simge - rüya ve mit arasındaki ilişkiler.
18. Donna Rosenberg. *Ustûre-yi İsis ve Osiris ve Hemase-yi Gilgamiş (İsis ve Osiris Miti, Gilgamiş Destanı)*. Çeviren: Abdulkasım İsmailpur. Tahran: Ustûre, 1382 (Miladi: 2003).

19. Drew Silver. *İzedan ve İzedbanuvan-i Yunani (Yunan Tanrıları ve Tanrıçaları)*. Çeviren: Gülşen İsmailpur. Tahran: Ustûre, 1382 (Miladi: 2003). Konu: Yunan tanrılarında dişiçilik ve erlik (cinsiyet)
20. Carl Gustav Jung. *Ustûre-yi No-Neşanehayi Der Asman (Yeni Bir Mit - Gökyüzünde Simgeler)*. Çeviren: Celal Sattari. Tahran: Merkez, 1382 (Miladi: 2003).
21. *Ustûre ve Hemase Der Endişeyi Georges Dumezil (Georges Dumezil Düşüncesinde Mit ve Epope)*. Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Celal Settari. Tahran: Merkez Yayınları, 1384 (Miladi: 2005). Konu: Mit ve destan konularında Georges Dumezil'in görüşlerine dair makaleler.
22. Laurence Coupe. *Ustûre (Mit)*. Çeviren: Muhammed Dehgani. Tahran: İlmi ve Ferhengi Yayınları, 1384 (Miladi: 2005).
23. *Ustûre Der Cihan-i Arap ve İslam (Arap ve İslam Dünyasında Mit)*. Çeviren ve Yayına Hazırlayan: Celal Settari. Tahran: Merkez, 1384 (Miladi: 2005). Konu: Arap mitleri ve islami mitler.
24. Anne Birell. *Ustûreha-yi Çin (Çin Mitolojisi) [Chinese Myths]*. Çeviren: Abbas Muhbir. Tahran: Merkez, 1384 (Miladi: 2005).
25. Michael kerrigan - Charles Philips - Tony Allan. *Server-i Dana-yi Asman: Ustûre-yi İrani (Akıllı Gökyüzü Tanrısı: Fars Miti) [Lord Of The Sky: Persian Myth]*. Çeviern: Abbas Muhbir. Tahran: Rozenekar, 1384 (Miladi: 2005). Konu: İran Mitleri ve Mitolojisi, Tarih ve Uygarlık.
26. Don Nardo. *Ustûreha-yi Yunan ve Rum (Yunan ve Roma Mitolojisi) [The Greenhaven Encyclopedia of Greek and Roman, Mythology]*. Çeviren: Asker, Behrami. Tahran: Kuknus. 1. Baskı: 1384 (Miladi: 2005). 2. Baskı: 1386 (Miladi: 2007). 3. Baskı: 1387 (Miladi: 2008).
27. Anna Libera Dalapiccola. *Ustûreha-yi Hindi (Hint Mitolojisi)*. Çeviren: Abbas Muhbir. Tahran: Merkez, 1385 (Miladi: 2006).

28. Elizabeth Warner. *Ustûreha-yi Rus (Rus Mitolojisi) [Russian Myths]*. Çeviren: Abbas Muhbir. Tahran: Merkez, 1385 (Miladi: 2006).
29. Mircea Eliade. *Resale-yi Der Tarihi Edyan (Dinler Tarihine Giriş)*. Çeviren: Celal Settari. Tahran: Tus, 1385 (Miladi: 2006).
30. Rex Warner. *Danışname-yi Esatir-i Cihan (Dünya Mitolojilerinin Ansiklopedisi) [Encyclopedia of World Mythology]*. Çeviren: Ebulkasım İsmailpur. Tahran: Ustûre, 1386 (Miladi: 2007).
31. *Gilgamiş*. Çeviren: Ebulkasım İsmailpur. Tahran: Ustûre, 1386 (Miladi: 2007).
(Bu kitap 1382 [Miladi: 2003] yılında İsis ve Osirsi Miti'nin İkinci bölümü olarak Ustûre Yayınlarında basıldı.)
32. Ernest Cassirer. *Zeban ve Ustyre (Dil ve Mit) [Myth and Language]*. Çeviren: Muhsin Selasi. Tahran: Morvarid, 1386 (Miladi: 2007).
33. Mircea, Eliade. *Vijegiha-yi Ustûre (Mitlerin Özellikleri)*. Çeviren: Celal Settari. Tahran: Tus, 1386 (Miladi: 2007).
34. Kenneth Knowles Ruthven. *Ustûre (Mit)*. Çeviren: Ebulkasım İsmailpur. 3. baskı. Tahran: Merkez, 1385 (Miladi: 2006). 4. Baskı. 1387 (Miladi: 2008).
35. Robert Alan Segal. *Deramedi Ber Nazariyiha-yi Ustûre (Mit Teorilerine Bir Giriş)*. Çeviren: Feride Fernudfer. Tahran: Basiret, 1388 (Miladi: 2009).
36. Mircea Eliade. *Ustûre ve Ayin Ez Rüzgar-ı Bastan Ta İmruz (En Eski Zamanlardan Bugüne Mit ve Ayin)*. Çeviren: Ebulkasım İsmailpur. Tahran: Ustûre, 1388 (Miladi: 2009).
37. Robert Alan Segal. *Ustûre (Mit)*. Çeviren: Ahmedrıza Taka. Tahran: Mahi Yayınları, 1388 (Miladi: 2009).

I.1.2.2. MAKALELER VE DİĞER YAYINLAR

I.1.2.2.1.TELİF MAKALELER

1. Efser Keşmiri. “ Hüner, Kudret ve Ustûre (Sanat, Güç ve Mit)”. Kitab-ı Mah-i Hüner. Sayı: 25- 26. (Mehr- Aban 1371: 1992) , ss. 81-83. Konu: Mit’in Siyaset ile İlişkisi.
2. Munire Ahmed Sultani, “ Zen Ez Didgah-i Ustûre (Mitolojide Kadınlar)” . Ettelaat Gazetesi. (25 Aban 1373:1993) , s.6. Konu: Kadınlar ve Mitoloji(Mitolojide Kadınlar Rolü).
3. Kulamhüseyn Hayyır. “ Ustûre ve Tarih (Mit ve Tarih)”. Berresiha-yi Tarih-i İran Dergisi. Sayı: 1. (Mordad-Şehriver 1373: 1993) , ss.7-14. Konu: Tarih, Kültür ve Mit Arasındaki İlişki.
4. Ferhad Nazerzade Kermani. “ Ustûre-yi Dionysos, İzed-i Hüneri Nemayeş (Dionysos, Oyun Sanatının Tanrısı)”. Debestan Dergisi. Sayı: 43. (Tir 1372: 1993) , ss.78-81. Konu: Antik Yunan’ın Mitolojisi, Dionysos Tanrısı, Trajedi.
5. Yeddüllah Mukin. “ Zaman ve Aded Der Endişe-yi Ustûreyi (Mitik Düşüncede Zaman ve Sayılar)”. Kelk Dergisi. Sayı: 41. (Mordad 1372: 1993) , ss.14 22. Konu: Mitolojide Sayılar ve Zamanın Önemi.
6. Ebulkasım İsmailpur. “Ustûre-yi Aferineş (Yaratılış Miti)”. Gileva Dergisi. (Yaz 1373:1993) , ss.5-6. Konu:Yaratılış, Mitoloji ve İlahi Yaratılış.
7. Fazullah Pakzad-Bahar Muhtaryan. “Berresi-yi Sahtari-yi Ustûre (Mitlerin Yapısal İncelenmesi)”. Ergenun Dergisi. Sayı: 4. (Kış 1373: 1993-94) , ss.135-160.
8. Hadi Mirzahani. “Saye-yi Ustûreha (Mitlerin Gölgesi)”. Kitab-i Nahl dergisi. Sayı: 3-4. (Yaz- Sonbahar 1374: 1994) , ss. 119-126. Konu: Mitler ve Çağdaş Şiir.
9. Ebulkasım İsmailpur. “Ustûre Şinasi ve Peyvend-i An Ba Edebiyat ve Hüner (Mitoloji ve Onun Edebiyat ve Sanat ile İlişkisi)”. Gilan Zemin Dergisi. Sayı: 1. (Yaz 1373: 1994) , ss. 49- 55. Konu:Mitoloji ve Edebiyat.

10. Mehdi Seccadeçi. “ Tarih, Ustûre ve Sinema (Tarih, Mit ve Sinema)”. Guzareş-i Film Dergisi. Sayı: 11. (Behmen 1372: 1994) , ss. 116- 118. Konu: İran Sinemasında kadınların Rolü, Mitler ve Mitoloji, Sinema.
11. Cemşid Azadegan. “Ustûreşinasi (Mitoloji)”. Ettelaat Gazetesi. (27 dey 1375:1995), s.6.
12. Ebulkasım İsmailpur. “Ustûre ve Hüner (Mit ve Sanat)”. Hemşehri Gazetesi. (13 Hordad 1375: 1995), s.10. Konu: Sanat, Edebiyat ve Mitoloji Arasındaki İlişki.
13. Muhsin Şehrnazdar. “Ustûre, Zeban-ı Remzi-yi Vaki’iyet (Mit, Gerçeğin Simgesel Dili)”. Hemşehri Gazetesi. (19 Ferverdin 1376: 1996), s.10.
14. Mehtab Mafi. “Ustûre, Ayine-yi Ez Ferheng-i Güzeştgan (Mit, İlkelerin Davranışlarının Aynası)”, Kar-ü Karger Gazetesi. (29 Şehrivar 1376:1996), s.8.
15. Gazanfer Ali Mumin. “ Ustûre Der Şiir-i Muasir (Çağdaş Şiirde Mitler)” . Edebiyet-ı Muasir Dergisi. Sayı: 17-18. (Mehr- Aban 1376: 1996) , ss. 62-66. Konu: Şiir ve Mitoloji.
16. Mesud Ulya. “ Ustûre, Tarih-i Mukkades (Mitoloji: Kutsal Tarih)”. Hemşehri Gazetesi. (4 Esfend 1375: 1996) , s.6. Konu: Mit ve Mitoloji. Mit ve Mitoloji ile İlgili Mircea Eliade’nin Görüşleri.
17. Kerim Ahmadsengabi. “Ustûre Çist? (Mit Nedir?)”.Edebiyat-i Dastani Dergisi. Sayı: 47, (Yaz 1377: 1997), ss.24-28.
18. Mirceleddin Kezzazi. “Ustûre, Raznakterin Kâlemroha (Esrarengiz Kavramlardan Mit)”. Ebrar Gazetesi. (13 Mordad 1377:1997), s.7.
19. Muhammedhasan San’ati.”Ustue der Lugat ve Ta’rif (Mitin Terimi ve Tanımlanması)”. Kuds Gazetesi. (19 Aban 1377:1997), s.9.
20. Erdeşir Salihpur. “Ustûre, Telaş-i Germ-ü Tebalud-i İnsan Der Cehet-i Şenaht-i Hod ve Cihan (Mitoloji, İnsanın kendisi ve dünyayı tanıma doğrultusunda çabası,)”. Tose’e Gazetesi. (18 Hurdad 1377:1997), s.6.

21. Zekeriya Merver. “Ustûre Çist? Hemase kodam Est? (Mit Nedir? Epik Nedir?)”. Rüşd-i Muallim Dergisi. Sayı: 2. (Aban 1377: 1997) , ss.15-17. Konu: Mit, Epik ve Destanın karşılaştırılması.
22. Masume Recebi. “Ustûre (Mit)”. Kelk Dergisi. Sayı:106, (Mordad-Şehriver 1378: Ağustos- Eylül 1998), ss.36-38.
23. Muhammedhasan San’ti. “Ustûre Der Hastgah ve Enva’(Mitin Ortaya Çıkışı ve Çeşitleri)”. Kuds Gazetesi. (21 Ferverdin 1378: 1998), s.9.
24. Mecid Elembeygi. “Ustûre Çe Miguyed?(Mit Neyi Anlatır?)”. Ebrar Gazetesi.(23 Tir 1378: 1998), s.7.
25. Cemşid Azizpur. “Ustûre ve Faaliyet-i Manidar-i Ademi (Mit ve İnsanların Anamlı Davranışları)”. Ferheng-i Aferineş Dergisi. Sayı: 323, (25 Aban 1378: 1998), s.4.
26. Celal Husrevşahi. “ Ustûre-yi Alpamış (Alpamış Miti)”. İran Şenaht Dergisi. Sayı: 14. (Sonbahar 1378: 1998), ss.70-79. Konu: Epik ve Mitik Anlatılar, Alpamış Destanı.
27. Saber İmami. “ Hakikat-i Ustûre (Mitin Mahiyeti)” . Pejühişhayüi Ulum-i İnsani Dergisi. Sayı: 1. (Sonbahar 1378: 1998) , ss.139-161. Konu: Mit, Mitoloji, Hayal, Simge, Mircea Eliade’nin Düşüncelerine Bir Bakış.
28. Celil Kayseri. “Ustûre-yi Cavdani-yi Şiir (Şirin Ölümsüz Miti)”. Me’yar Dergisi. Sayı: 31. (Ferverdin-Ordibeheşt 1378: 1998), ss.18-20. Konu: Şiir ve Mitoloji.
29. Muhammed Şükri Fumeni. “Ustûre, Beyan-i Nemadin (Mit, Simgesel Anlatım)”. Cihan-i Kitab Dergisi. Sayı: 77-78. (Ordibeheşt 1378: 1998), s.56. Konu: Ebulkasım İsmailpur’un “Ustûre, Beyan-i Nemadin (Mit, Simgesel Anlatım)” Adlı Eserin İncelenmesi(Kitab Tanıtması).
30. Ali Ayinedan. “Ustûre, Mardom ve Hint (Mit, Halk ve Hint)”. Resalet Gazetesi. (21 Ordibeheşt 1378: 1998) , s. 5. Konu: Sinema ve Tarihi Filmlerdeki Mitler.
31. Saki Lekayi. “Ustûre, Esraramizterin Kâlemro-i Ferheng (Mit, Kültürün En Esrarengiz Tarafı)”. İran Gazetesi. (17 Mordad 1377: 1998) , s.12. Konu:

Mitolojinin Tanımlanması, Mircelaleddin Kezzazi'nin Mitolojik Çalışmalarına Genel Bir Bakış.

32. Muhamethüseyin Bacelan Ferruhi. “Ustûre ve Ayin (Mit ve Ayin)”.Kitab-ı Mah-i Hüner. Sayı: 25-26. (Mehr-Aban 1379: 1999), ss.36-41. Konu: Mitoloji, Ritüeller, Ayinler.
33. Leyla Huşengi. “Ustûre-yi Bazgeşt (Dönüş Mitosu)”. Cihan-i Kitab Dergisi. Sayı: 111-112. (Aban 1379: 1999), s.21. Konu: “Ebedi Dönüş Mitosu” Adlı Eserin İncelenmesi, Mit ve Mitoloji.
34. Fehime Kaninejad. “Der Dünya-yi Ustûreha (Mitlerin Dünyasında)”. Kitab-ı Mah-i Din. Sayı: 20. (30 Hordad 1378: 1999) , s.18. Konu: Sohrab Hadi'nin Bilimsel Çalışmalarına Dayanarak Farklı Milletlerin Mitolojilerinin İncelenmesi.
35. Sasan Yarmend. “ Nakş-i Ustûre Der Saht-i Cevami’ (Topluluklarının Yapısında Mitlerin Rolü)”. İntihab Gazetesi. (29 Ordibeheşt 1379: 1999) , s. 6. Konu: İnsan Topluluklarının oluşumunda Mitlerin Öneminin İncelenmesi.
36. Hüseyin Muhammedi Ruzbehani. “Ustûre ve Berresi- yi Zaman Der Şehname (Şehname’de Mit ve Zaman İncelemeleri)” . Ebrar Gazetesi. (4 Esfend 1377: 1999) , s.7. Konu: Mitoloji, Destansı Edebiyat, Şehname.
37. Ali Endişe. “Tarih ve Ustûre (Tarih ve Mit)”. Hemşehri Gazetesi. (6 Esfend 1379: 2000) , s. 6. Konu: Mitler, Efsaneler ve Tarih.
38. Mircelaleddin Kezzazi. “Ustûre ve Hüner (Mit ve Sanat)”. Kitab-ı Mah-i Hüner. Sayı: 35-36. (Mordad-Şehriver 1380: 2000) , ss. 48-51. Konu: Mitler, Rüya, Simgeler.
39. Ali Belokbaşı. “ Ustûre Der Endişe ve Beyan-ı Ustûreşenasan-ı Berceste-yi Cihan (Dünyadaki Mitoloji Üzerine Çalışan Bilimadamların düşüncelerinde Mit ve Mitoloji)”. Kitab-ı Mah-i Hüner. Sayı: 25- 26. (Mehr- Aban 1379: 2000) , ss. 23- 25. Konu: Dünya Çapındaki Mitoloji Çalışmalarının İncelenmesi, Celal Settari'nin Bilimsel Çalışmalarına Genel Bir Bakış.

40. Fehime Kaninejad. “Be Gunaguni-yi Usturaha (Mitlerin Çeşitliliği)”. Kitab-ı Mah-i Din. Sayı: 33. (31 Tir 1379: 2000) , ss. 22- 23. Konu: Celal Settari’nin “Ustûre ve Remz (Mit ve Simge)” Adlı Eserine Genel Bir Bakış, Mitlerin Çeşitlerine Bir Bakış.
41. Nader Kerimiyan Serdeşti. “ Ustûre-yi Şamaş (Şamaş Miti)”. Ketab-ı Mah-i Hüner, Sayı: 35-36. (Mordad- Şehriver 1380: 2001), ss. 100-101. Konu: Mitler ve Simgeler, İlkel Topluluklarda Din, Güneş, Şamaş Miti.
42. Ebulkasım İsmailpur. “Ustûre, Hüner ve Edebiyat (Mit, Sanat ve Edebiyat)”. Ettelaat Gazetesi. (25 Dey 1380: 2001), s.6. Konu: Mit, Sanat ve Edebiyat.
43. Ahmed Rahimhani Samani. “Ustûre-yi Roh, Efsane yada Gerçek (Roh Miti, Efsane mi Gerçek mi?)”. Ketab-ı Mah-i Hüner. Sayı: 35-36. (Mordad-Şehriver 1380: 2001), ss.118-120. Konu: Mitolojide Kuşlar.
44. Muhammedhüseyin Mumini. “ Ustûre-yi Çahargane-yi Nima (Nimayuşic’in Dörtlü Mitolojisi)”. Cam-i Cem Gazetesi. (18 Şehriver 1380: 2001) , s.5. Konu: Nimayuşic Şiirlerinde Mit ve Mitoloji.
45. Fatemeh Rahmeti. “ Her Zan Yek Ustûre Est (Her Kadın Bir Mittir)”. Seda-yi Adalet Gazetesi. (21 Aban 1380: 2001) , s.5. Konu: İran ve Yunan Mitolojisi, Mitolojide Kadınların Yeri.
46. Kazım Golbaf Nebadeki. “ Ustûre-yi Nehustin İnsan ve Nehustin Şehriyar (İlk İnsan ve İlk Hükümdarın Miti)”. Kelk Dergisi. Sayı:128. (Azer 1380: 2001) , ss.32- 34. Konu: İran Mitolojisi, Kiyumers Efsanesi, Şehname.
47. Pervin Selaceke. “ Sergeştegi-yi Nemadha-yi Ustûre-yi Der Endişe-i Şairane (Şiirsel Düşüncesinde Mitik Simgelerin Belirsizliği) ”. Ketab-ı Mah-i Edebiyat ve Felsefe. Sayı: 62. (Azer 1381: 2002), ss.36-45.
48. Behzad Reşidiyan. “Aferineş-i Ustûre (Mit’in Yaratılışı) “. İran Gazetesi. (20 Ordibeheşt 1381: 2002), s. 12. Konu: Çağdaş Şiir ve Mitoloji Arasındaki İlişki.

49. Ali Tehmasebi. “Ustûre ve Din (Mit ve Din)”. Merdom Salari Gazetesi. (24 Ordibeheşt 1381: 2002), s.4. Konu: Mitoloji ve Din Arasındaki İlişki.
50. Omid Atayiferd. “Ustûre Şenasi-yi İrani (İran Mitolojisi)”. Ettelaat Gazetesi. (12 Tir 1381: 2002), s.6. Konu: İran Kültürü ve İran Mitolojisi.
51. Muhammed San’ati. “Ustûre Aferini ve Ustûre Koşi (Mitleri Yaratılması ve Öldürülmesi)”. Hemşehri Gazetesi. (23 Tir 1381: 2002), s.6.
52. Alireza Mahmudi(İranmehr). “Karhane-yi Ustûre Sazi (Mitleri Yaratın Fabrika)”. Cam-i Cem Gazetesi. (10 Dey 1381:2002) , s.7. Konu: Modernizim, Mitler ve Edebiyat.
53. Eşkan Mehrabi. “ Ferazha-yi Ez Tarih-i Ustûre-i Mitoloji-yi İran(İran Mitolojik Tarihinden Bazı Parçalar)”.Mehd-i İran Dergisi. Sayı: 15. (Hordad 1381: 2002), s.8. Konu: İran Eski Tarihi, Eski İran’ın Mitolojisi.
54. Muhammed Zemiran. “ Ustyre ve Ferheng (Mit ve Kültür)”. Hemşehri Gazetesi. (16 Ordibeheşt 1381: 2002) , s.6. Konu: Mitler, Kültür ve Uygarlık. Georges Dumezil ve Cloud Lui strauss’un Görüşlerine Bir Bakış.
55. Hatem Kadiri. “Ustûre ve Kudret (Mit ve Güç)”. Kitab-ı Mah-i Hüner. Sayı: 49-50. (Mehr- Aban 1381: Ekim- Kasım 2002) , ss. 34- 40. Konu: Eski İran’ın Tarihi ve Kültürü, İran Mitleri ve Mitolojisi.
56. Nahid Tevessüli. “Zen ve Ustûre (Kadın ve Mit)”. Ketab-ı Mah-i Hüner. Sayı: 49-50. (Mehr- Aban 1381: Ekim- Kasım 2002) , ss. 60- 68. Konu: İlkel Topluluklar, Eski İran ve Eski Yunan, Mitler ve Kadınlar.
57. Menuçihir Ateşi. “Bünyadha-yi Ustûre ve Hemaseha-yi İran (Mitoloji Temelleri ve İran Destanları)”. Karname Dergisi. Sayı: 25- 26. (Behmen ve Esfend 1380: Şubat- Mart 2002) , ss.128- 129. Konu: Celil Dusthah’ın Yapmış Olduğu Bilimsel Çalışmalarına Bir Bakış.
58. Emirhüseyin Zekrgu. “Zaman ve Ustûre Der Cihan Şenasi-yi Sünneti-yi Hint (Hindistan’ın eski İnançlarında Mit ve Zaman)”. Ketab-ı Mah-i Hüner. Sayı: 61-

62. (Mehr- Aban 1382: Ekim- Kasım 2003), ss.20-28. Konu: Hindistan İnanç Sisteminde Zaman ve Mitler.
59. Seyid Ra'i. "Heme Çiz Derbare-yi Ustûre (Mit ile İlgili Her Şey)". Ettelaat Gazetesi. (1 mordad 1382: 2003), ss. 4-5.
60. Mehran Ansari. "Ustûre ve Roman, Yek Tir-o Do Neşan (Mit ve Roman, Bir Taşla İki Kuş)". Aftab-i Yazd Gazetesi. (12 Azer 1382: 2003), s.6. Konu: Mit'in Roman ile İlişkisi.
61. Mehtac Nucumi. " Simurg Ustûre-yi Sayegüster ber Ferheng-i İrani (İran Kültüründe Önemli Bir Yer Tutan Simurg Miti)". Azma Dergisi. Sayı: 24. (Tir 1382: 2003), ss.21- 22. Konu: İran Mitolojisinde Simurg.
62. Leyla Tirendaz. "Kudekan, Ustûre ve Efsane (Çocuklar, Mit ve Masal)". Ketab-i Hafteh Dergisi. Sayı: 194. (21 Şehrivar 1383: 2003), ss.14-15. Konu: Çocuk Psikolojisi ve Çocuk Edebiyatı, Mitler ve Masallar.
63. Leyla Fettahi. "Ustûre (Mit)". Foruher Dergisi. Sayı: 404, (Mordad-Şehrivar 1383: Ağustos-Eylül 2004), ss.34-35.
64. Menuçih Ateşi. "Cay-i Hali-yi Ustûre Der Edebiyat-ı İran(İran Edebiyatında Mitolojinin Boş Yeri)". Azma Dergisi. Sayı: 24, (Tir 1382: Temmuz 2004), s.12.
65. Alireza Kasım Han. " Beyan-i Ustûre Guneha-yi Filim (Filmlerde Mitik Anlatılar) ". Ketab-ı Mah-i Hüner. Sayı: 73-74. (Mehr-Aban 1383: Ekim-kasım 2004), ss.112-118. Konu: Sinemadaki Mit ve Mitolojinin Kullanımı.
66. Feridun Semavati. "Ustûre, Efsane ve Roya (Mit, Efsane ve Rüya)". İtimad Gazetesi. (20 Mehr 1383: 2004), s.9. Konu: Mitler.
67. Eşkan Kaffar Adli. "Ustûreha-yi Post Modernisti (Post Modern'in Mitleri)". Cam-i Cem Gazetesi. (4 Azer 1382: 2004), s.7. Konu: Mit ve Mitoloji Konularında Post Modernizm Etkileri- Mitolojide Yenilik Düşünceleri.

68. Muhammedcevad Şeriat. “Ustûre-yi Aferineş Der Şahname (Şehname’da Yaratılış Miti)” . Hesti Dergisi. Sayı: 18. (Yaz: 1383: 2004) , ss. 89-92. Konu: Şehname’deki Yaratılış Efsanelerinin İncelenmesi.
69. Yedüllah Hüseyini. “İnsan ve Ustûre (İnsan ve Mit)”. Kitab-ı Mah-i Hüner. Sayı: 75-76. (Azer-Dey 1383: 2004-2005), ss.104-112. Konu: Mitik Anlatılar, Mitoloji İnsan ve Tabiat Arasındaki Bağ.
70. Nesim Ahmedi Halili. “Reddepa-yi Zenan Der Ustûreh (Mitolojide Kadınların İzi)”, Şark Gazetesi. (29 Ferverdin 1384:2005), s.19.
71. Arezu Resuli. “ Ustûreha-yi Cavdan-i Helkat- Negahi Be Dastanha-yi Aferineş-i İnsan (Ölümsüz Yaratılış Mitkeri- İnsan Yaratılışıyla İlgili Efsanelerine Bir Bakış)”. İran Gazetesi. (19 aban 1384: 2005) , s. 10. Konu: İnsanın Yaratılışı ve Din ile İlgili Mitler.
72. Muhammedreza Şucayi. “Ustûre-yi Diruz ve Emruz (Dün ve Bugünün Miti)”. Cevan Gazetesi. (17 mehr 1384: 2005), s.7. Konu: Geçmişten Bugüne Gelen Mitlerin Hikâyesi.
73. Hikmetullah Mullasalehi. “ Hembudi-yi Ustûre, Ayin ve Hüner Der Camia-yi Köhen (İlkel Toplumlarda Mit, Ayin ve Sanatın İşbirliği)”. Cam-i Cem Gazetesi. (8 Hordad 1384:2005), s.9. Konu: Arkeoloji ve Mitolojinin İlişkisi.
74. Nesim Ahmedi Halili. “ Ustûre-yi Mandegar (Kalıcı Mitler)”. Şark Gazetesi. (7 dey 1383: 2005) , s. 19. Konu: İranlıların Peygamberi Zerdüş Hayatı, Zerdüş Dinî, Zerdüş Mitolojisi.
75. Mehdi Âlemdari. “ Ustûreha-yi Bastan (İlkel Mitler)” . Pilban Dergisi. Sayı: 41-42. (Mordad- Şehriver 1384: Ağustos- Eylül 2005) , s.61. Konu: İlkel Toplulukların Mitleri, Eski İran ve Hint’in Mitleri.
76. Ekber Hordçesm. “Ustûreha (Mitler)”. Resalet Gazetesi. (6 Mehr 1384: 2005), s.24. Konu: Epik ve Mitik Edebiyat.
77. Ziba Fellahi. “Buluğ-ı Ustûre-yi Murg Der Şiir-i Nima (Nima Şiirinde Kuş Mitinin Ergenliği)”. Hafez Dergisi. Sayı: 33, (Mordad 1385: 2006), ss.67-72.

78. Zohre Nili. “Güzer Ez Haft Han-ı Zendegi Be Yari-i Ustûre (Mit Yardımıyla Hayatın Sıkıntılarından Geçiş)”. Ketab-ı Hafteh Dergisi (Yeni Seri). Sayı: 23, (13 Esfand 1384: 2006), s.12.
79. Ehya Akazade, “ Peydayeş-i Ustûre (Mitlerin Ortaya Çıkışı)”. Şiir Dergisi. Sayı: 48. (Yaz 1385: 2006), ss.94-96. Konu:Mitoloji ve Edebiyat.
80. Anahita Hüseyinzade. “Ustûre, Dastan-i Niyazha-yi Beşeri (Mit, İnsanların İhtiyaçlarının Hikâyesi)” . Cevan Gazetesi. (7 Esfend 1384: 2006), s.7. Konu: Mitler, Mithra Miti.
81. Celal Settari. “ Ustûre-yi İrani (İran Mitolojisi)” . İtimad-i Milli Gazetesi. (5 Ordibeheşt 1385: 2006), s.7. Konu: Zerdüşt Dinî, İran Kültürü, Şehname, Eski İran Tarihi, İran Mitolojisinin Temellerini oluşturan “Hayır” ve “Şer” ilkeleri, Yunan Mitolojisi. Yunan Mitolojisine Ait Tanrılar ve Tanrıçalar, Avesta, Mitik Dönemler, İnsan ve İran Mitolojisinde Ateş Kavramı.
82. Fernaz Hasanalizade. “ Ez Ustûre Zayi Ta Ustûre Züdayi (Mitin Ortaya Çıkarılmasından Kaldırılışına Kadar)”. Aftab-i Yazd Gazetesi. (15 Behmen 1384: 2006), s.7. Konu: Mitoloji ve Edebi Akımlar Arasında İlişki.
83. Hüseyin Payendeh. “Ustûre Şenasi ve Mutaliat-i Tatbiki (Mitoloji ve Karşılaştırmalı Çalışmalar)”. Ettelaat Gazetesi. (8 Dey 1384: 2006) , s.6. Konu: Mitoloji, Jung’un Psikoanalitik Yönetemive Simgeciliğe Bir Bakış.
84. Sumeyye Hacvendi. “Banu-yi Ustûre (Mitin Tanrıçası)” . İtimad Gazetesi. (12 Ordibeheşt 1386: 2007), s. 10. Konu: İran’ın Eski İnançları, Anahita Miti, İran Mitolojisinde Kadın Motifi.
85. Yusuf Sekali. “Efsane, Ustûre ve Türkmen (Efsane, Mit ve Türkmenler)”. Sepide-yi Cam-i Cem Dergisi. Sayı: 13. (30 Ferverdin 1386: 2007) , s. 6. Konu: Türkmen Edebiyatı, Efsaneleri ve Mitleri.
86. Kaveh Ahmedî Aliabadi. “Ez Efsane ve Ustûre Ta Tarih Nigari-i İranian (İranlıların Efsane ve Mitten Tarihe Geçışı)”. İtimad-i Milli Gazetesi. (18 Tir 1387: 2008), s.9.

87. Celal Settrai. “Ferheng Ber Paye-yi Ustûre (Mite Dayalı Kültür)” .Ketab-ı Hafteh Dergisi. Sayı: 141. (5 Mordad 1387: 2008), s.19. Konu: Mit ve Mitoloji.
88. Lida Fahri. “Ustyre, İdeoloji-yi Devran-ı Modern (Mit, Modern Dünyanın İdeolojisi)”. İran Gazetesi. (23 Şehrivar 1387: 2008), s. 10. Konu: İdeoloji, Mitoloji ve Felsefe.
89. Muhammed Muhammedali. “Aya Efsane ve Ustûre Beyan-ı İstadeği Der Beraber-i Nisti Est? (Efsane ve Mit Yokluğun Karşısında Bir Direnç Hikâyesi Midir?)”. Sinema ve Edebiyat Dergisi. Sayı: 20. (Bahar 1388: 2009), ss.59-60.

1.1.2.2.2. TERCÜME MAKALELER

1. David Bidney. “Ustûre, Nemadgerayi ve Hakikat (Mitoloji, Simgecilik ve Gerçekçilik)”. Çev: Bahar Muhtariyan, Ergenun Dergisi. Sayı: 4. (Kış 1373: 1993-1994) , ss. 161- 181. Konu: Felsefe, Simgecilik ve Gerçekçilik, Ernest Cassirer’in Görüşlerine Bir Bakış.
2. Philip Burjuva. “Hurşid ve Ustûreha (Güneş ve Mitler)”. Çev: Mustafa İslamiyeh, Peyam-i Yunesko Dergisi. Sayı: 296. (Aban 1374: 1994) , ss. 7- 11. Konu: Güneş ile İlgili Mitler.
3. Rex Warner. “ Ma’na-yi Ustûre (Mitin Anlamı)”. Çev: Muhammedreza Asefi, Çavuş Dergisi. Sayı: 1. (Azer 1374: 1995) , ss. 4-8.
4. Linda Lindsey. “ Ustûreha-yi Eşk (Aşk Efsaneleri)”. Çev: Roza İftihari, Zenan Dergisi. Sayı: 43. (Hordad 1377: 1998) , s. 32.
5. Gerhild Tezak. “Bazgeşt-i Ustûre (Mitin Dönüşü)”. Çev: Muhammedreza Nikfer, Negah-i No Dergisi. Sayı: 40. (İlkbahar 1378: 1998) , ss. 77- 90. Konu: Ernest Cassirer’in “ Ustûre-yi Devlet (Devlet Miti) ” Adlı Eserinin İncelenmesi.
6. Bronislaw Malinowsky. “Nakş-i Ustûre Der Zendegi (Mitin Yaşamdaki İşlevi)”. Çev: Asgar Askeri Hankah, Ketab-ı Mah-i Hüner. Sayı: 25- 26. (Mehr- Aban 1379: 1999) , ss. 46- 50.
7. Henry Theodore. “Ustûre Çist? (Mit Nedir?)”. Çev: Mehnaz Sarem Aslani, Hemşehri Gazetesi. (10 Hordad 1380: 2001) , s.6. Konu: Mitler, Mitoloji.

8. Michael Dobransky. “Ustûre-yi Don Juan (Don Juan Miti)”. Çev: Celal Settari, Nemayeş Dergisi. Sayı: 60- 61. (Behmen- Esfend 1381: Şubat- Mart 2002) , ss. 74-79.
9. Victor Turner. “ Ustûre ve Nemad (Mit ve Simge)”. Çev: Alireza Hasanzade, Kitab-ı Mah-i Hüner. Sayı: 51. (Azer- Dey 1381: Aralık-Ocak: 2002-03) , ss. 70-76. Konu: Mit ve Mitoloji, Dinî Ayinler ve Ritüeller, Yaratılış, Halk İnançları.
10. Maurice Wiles. “Ustûre Der İlahiyat (İlahiyatta Mitoloji)”. Çev: Abdürrehim Süleymani, Haft Asman Dergisi. Sayı: 18. (Yaz 1382: 2003) , ss.103- 126. Konu: İlahiyat, Mucize, Hristiyanlık, Mitler (Terim ve Tanımlar) .
11. Lawrence Cope. “ Sermeşkha-yi Ustûreyi (Mitik Örnekler)” . Çev: Muhammed Dehkani, Hüner Dergisi. Sayı: 63. (İlkbahar 1384: 2005) . ss. 28- 36. Konu: Edebiyat, Mitoloji, İlk Örnekler.
12. “Ustûreha-yi Çini, Tenhayı-i Hurşid ve Peydayeş-i Baran (Çin Mitolojisi, Güneşin Yalnızlığı ve Yağmurun Ortaya Çıkışı)”. Çev: Minu Fetureçi, Ferheng-i Merdom Dergisi. Sayı: 14. (1384:2005) , ss. 165- 167. Konu: Çin Mitolojisi.
13. Queen Speilberg. “Ustûre ve Metafizik (Mit ve Metafizik)”. Çev: Periş Kuşışi, Hemşehri Gazetesi. (6 Mordad 1384: 2005) , s.9. Konu: Mit ve Mitoloji, Doğaüstü Olaylar, Mircea Eliade’nin Görüşleri.
14. Cloud Lui Strauss. “ Ustûre ve Musiki (Mit ve Musiki)”. Çev: Celal Settari, Makam-i Musikayi Dergisi. Sayı: 41. (Mehr 1386: 2007) , ss. 8- 11. Konu: Musiki ve Mitoloji Arasındaki İlişki.
15. Paul Ricoeur. “Ustûre ve Tarih (Mit ve Tarih)”. Çev: Alireza Rezayet, Ettelaat-i Hikmet ve Marifet Dergisi. Sayı: 12. (Esfend 1386: 2008) , ss. 4- 7. Konu: Yunan Tarihi ve Mitolojisi, Mitler, Tarihin Yazılışı.

I.1.2.2.3. TEZLER (YÜKSEK LİSANS TEZLERİ)

1. Muhsin Rahimi. “Aferineş Der Şiiri Şairan-i Berceste-yi Parsi (İran Ünlü Şairlerinin Eserlerinde Yaratılış Kavramı)”. Azad İslami Üniversitesi, Meşhed, 1379(M.2000).

Tezin İçeriği: Bu çalışmanın birinci bölümünde, farklı inanç sistemlerinde “Yaratılış” kavramı incelenmiştir. Yunan mitolojisindeki yaratılış ile ilgili anlatılara ve dünyadaki büyük filozofların düşüncelerine değinilmiştir.

Özellikle İran’daki inanç sistemlerinde (Zerdüşt Dinî, Mehrperesti ve Zurvanizm’de) yaratılış ile ilgili görüşler ve bu düşüncelerin Pars şairlerinin şiirlerindeki yansımalarına yer verilmiştir.

2. Mersede Korditebar. “ Nemad-i Deraht-i Zendegi Der İran (İran’da Hayat Ağacının Simgesi)”. Azad İslami Üniversitesi, Tahran, 1379-1380 (M. 2000- 2001).

Tezin İçeriği: İran mitolojisinde bir temel olarak bilinmekte olan “Hayat Ağacı” bu çalışmada ayrıntılı şekilde incelenmiştir. İran tarihinin farklı dönemlerinde, “Hayat Ağacı” ile ilgili inançlar incelenip bu inançların sonraki dönemlere ait olan tasavvurlardaki etkileri ve izleri ele alınmıştır.

3. Munirsadat Haşemi. “Kuh ve Nemad-i An Der Şehname (Şehname’de Dağ Kültü ve Dağın Simgeleri)”. Azad İslami Üniversitesi, Meşhed, 1383 (M.2004).

Tezin İçeriği: Çalışmanın temel konusu olan “dağ” motifi Şehname’deki “Elburz Dağı” şeklinde görülmektedir. Yeryüzü ve gökyüzü arasında geçiş olaran bilinen dağlar, İran mitolojisinde merkezi simgelemektedir. Bu yüzden dağlar her zaman İran mitolojisinde kutsal sayılmaktadır.

Dağlar yeryüzündeki gökyüzüne en yakın mekândır. Bu yakınlık düşüncesine dayanarak İranlılar genellikle Tanrılara sunulacak “Kurban”ları dağın başında onlara sunmuşlardır.

4. Şiva Ehyai. “Baztab-i Ab Der Baverha-yi Mukaddesi-i İran (İran Kutsal Sanatlarında Su Unsurunun yansıması)”. Azad İslami Üniversitesi, Tahran, 1383(M.2004).

Tezin İçeriği: Bu çalışmada, İran'ın farklı tarihi devirlerinde “su” unsurunun yeri, özellikle İran sanatında su unsurunun önemine değinilmiştir.

Halkın inançlarında ve mitik düşüncelerindeki suyun önemine değinildikten sonra, İran'da geç dönemlerde su unsuruyla ilgili İslam etkisinde ortaya çıkan inançlar erken dönemlere ait olan inançlarla ilişkilendirilip karşılaştırılmıştır.

5. Muhammed Ehyayi. “Baztab-i Ateş ve Roşenayi Der Baver ve Hünerha-yi Mukaddesi İran (İran Kutsal İnançları ve sanatında Ateş ve Işığın Yansıması)”. Azad İslami Üniversitesi, Tahran, 1383 (M.2004).

Tezin İçeriği: Bu çalışmada İran inaç sisteminde “Ateş” kültü ve ona bağlı olarak ılık ve aydınlık kavramları incelenip bu unsurların İran sanatındaki yansımalarından bahs edilmiştir.

6. Seyid İnsafi. “Amuzeş-i Tasviriyi Ustûre Be Zeban-i Sade Berayi Kudekan (Sade, Resimli Dille Çocuklara Mitoloji Öğretimi)” . Azad İslami Üniversitesi, Tahran, 1384 (M.2005).

Tezin İçeriği: Bu çalışmanın temel amacı, eski dönemlerin kültürel mirası olan mitik anlatıları çocuklara tanıtmak ve sade bir dille mitolojiyi yeni nesillere öğretmektir. Çalışmada çocuklara insan topluluklarına ait olan bu derin anlatılarını öğretebilen en sade dil ise, resim dili olarak görölmektedir.

Bu çalışma ve buna benzer çalışmalar, teknoloji ve modern hayatın etkisinde kalan, insan hayatındaki değerleri oluşturan kavramlardan uzak olan çağımızdaki çocuklara, mit ve mitoloji gibi derin ve anlamlı kavramları tanıtmaya ve öğretmeyi sağlamaktadır.

7. Reyhane Mirmurtazavi. “Ustûre Şenasi-yi Cihan-i Berin ve Zirin Der İran-i Bastan (Eski İran İnançlarında Üst Dünya ve Alt Dünya İle İlgili Mitolojik Düşünceler)” . Azad İslami Üniversitesi, Meşhed, 1384 (M. 2005).

Tezin İçeriği: Bu çalışmanın temel konusu, İran mitolojisinde mevcut olan üst ve alt dünyaların düşüncesidir. Yaratılışın iki ilkeye dayanması ve bu iki ilke arasındaki ezeli savaşın “Maddi” ve “Minevî” olmak üzere iki yaratılışa sebep olması bu çalışmanın temel düşüncesini oluşturmaktadır.

“Hayır” ve “Şer” ilkeleri arasındaki çatışma, bu çatışmanın mitik inançlardaki yansıması, tanrı kavramı, ruh ve madde kavramları gökyüzü ve yer yüzü ilkeleri bu çalışmanın en belirgin başlıklarıdır.

8. Şirin Fersad Muhtari. “Nemad-i Mah Der Tasvir-i İrani (İran Resim Sanatında Ayın Simgeleri)”. Azad İslami Üniversitesi, Tahran, 1384 (M. 2005).

Tezin İçeriği: Çalışmanın temel amacı, İran düşünce sistemindeki ay ve ay ile ilgili mevcut olan simgeler ve tasavvurların resim sanatındaki yansımaları incelenmiştir. Ayrıca ayı simgeleyen hayvan figürlerinin(tavşan, boğa ve yılan gibi hayvan figürlerinin) resim sanatındaki yerine değinilmiştir.

9. Pupek Eyyubi Halefi. “Baztabi Nemadha-yi Asmani ve Suver-i Feleki Der Hüner-i İran-i Bozorg (Büyük İranın Sanatında Göksel Cisimlerin Yansıması)”. Azad İslami Üniversitesi, Tahran, 1385 (M.2006).

Tezin İçeriği: Bu tezde İran tarihi dönemleri incelendikten sonra, İran inanç sistemide göksel cisimler ve astral tasavvurlardan söz edilmiştir.

Güneş, ay, yıldızlar başta olmak üzere İran mitolojisindeki astral varlıkların sanatta yansımasından bahsedilmiştir. Farklı tarihi dönemlerde geçerli olan astral düşünceler karşılaştırılmıştır.

10. Şebnem Afşaran Meşhedi. “Mukayese-yi Nemadhai Caneveri Der Şehname ve Nakş Mayehayi An Der Mutuni Koheni İrani, Avesta ve Mutuni Pehlevi (Şehname’deki Zoomorfik Simgelerin Karşılaştırılması ve İran Eski Metinlerinde - Avesta ve Pehlevi Metinlerde - Bu Zoomorfik Unsurların İşaretleri)”. Azad İslami Üniversitesi, Tahran, 1385 (M. 2006).

Tezin İçeriği: Bu çalışmada Şehname’deki Zoomorfik (hayvanlar ile ilgili) unsurlar incelenmiştir. Ayrıca İran eski metinlerinde de hayvansal işaretler göz önünde bulundurularak Şehname’dekilerle karşılaştırılmış ve Şehname’deki Zoomorfik simgelerin anlaşılabilmesi için Avesta ve Pehlevi metinlerde mevcut olan Zoomorfik simgelerinin bilinmesi gereksiniminden söz edilmiştir.

11. Nesim Bennaha. “ Asli Madine-yi Hesti, İran-i Bastan (Eski İran İnaçlarında, Yaratılışın Dişil Temeli)”. Azad İslami Üniversitesi, Tahran, 1385 (M.2006).

Tezin İçeriği: Bu çalışmada mitolojide, özellikle eski İran'ın inaç sisteminde dişil unsurların(Kadınların) önemi üzerinde durulmuştur. Sadece mitik anlatılarda değil, ilkel topluluklarda “kadın”ın rolüne ve öneminden, bu önemden dolayı mitik bir unsura dönüşmesinden, hatta kadının mite döneömesinden ve bu yüzden dişil unsurlarının modern sanatlarında esin kaynağı olmasından söz edilmiştir.

12. Sümeyye Hasanzadeh. “Ustûre Der Eş'ari Sohrab Sepehri (Sohrab Sepehri'nin Şiirlerinde Mitolojinin İzleri)”. Mazenderan Üniversitesi, Sari, 1386 (M.2007).

Tezin İçeriği: Bu çalışmada araştırmacı Sohrab Sepehri'nin şiirlerindeki mitik unsurları incelemiştir. Sepehri'nin şiirlerinde, bu mitik unsurlar tabiat unsurları, mitik şahsiyetler ve kahramanlar, evrenin yaratılışı ile ilgili kavramlar, ilk yaratılmış insan çifti (Meşi ve Meşiyane), mitik bitkiler ve mitik düşünceler ve inançlar şeklinde görünmektedir.

13. Kübra Hoşnevisan. “Foruherha ve Divha ve Te'sir-i Anha Der Şehname (İran Mitolojisinde Foruherler ve Devler ve Onların Şehname'deki Etkiler)”. Azad İslami Üniversitesi, Meşhed, 1386 (M. 2007).

Tezin İçeriği: Bu çalışma, İran mitolojisi ve Eski İran düşünce sistemine(Zerdüş dinîne) bir bakışla başlayıp bu düşüncelerin “Şehname”de yansımalarıyla devam edilir.

Ayrıca Şehname'deki İran Mitolojisinin önemli unsurları olarak bilinen “Emşaspendan” ve “Foruheran”ın izlerine değinildikten sonra, İranlıların mitik bayramlar ve ritüellerinden (mitolojinin uygulamalı tarafından) söz edilmiştir.

14. Zeynep Melekzade Mubareki. “İlmü'l-esatir ve Şemayil Şenasi Der Ustûre-yi Hint (Mitoloji ve Hint Mitolojisinde Simgeselcilik)”. Azad İslami Üniversitesi, Tahran, 1387 (M.2008)

Tezin İçeriği: Bu çalışma Hint mitolojisinin temelini oluşturan iki ilkeli sisteme dayanarak yapılmıştır. Bilindiği gibi Hint mitolojisinde Tanrılar iyi ve kötü olmak üzere iki grupta incelenmektedir. “İyilik Tanrıları” cennette yaşayan ve “Kötülük Tanrıları” cehennemde yaşayan tanrılardır. Bu ikili düşüncenin Hint sanatındaki yansımasının incelenmesi de bu çalışmanın bir kısmını oluşturmaktadır.

Ayrıca Hint mitolojisi yanında “Ortadoğu” mitolojisine ve mitolojide simgecilik özellikle Hint mitolojisinde mevcut olan simgeler ve bu simgelerin anlamlarına değinilmiştir.

I.1.2.3. ESER ANALİZLERİ

Bu bölümde İran mitolojisi üzerine yapılmış eserler kronolojik olarak analiz edilmeye çalışılacaktır. Eserler telif ve tercüme kitaplar olarak iki grupta incelenmektedir. Bibliyografyada verdiğimiz eserlerin bir kısmı çok eski tarihlidir. Bu nedenle yaptığımız kütüphane çalışmasında bazı kaynaklara ne yazık ki ulaşamadık. Bu bölümde elimizde mevcut olan eserlerin analizi yapılmıştır.

I.1.2.3.1. TELİF KİTAPLAR

Bu kısımda telif kitaplar kronolojik olarak ele alınacaktır. Eserler kısaca tanıtılıp kitabın yazarı (adı ve soyadı), yayın yeri ve tarihi belirtildikten sonra kitabın içeriği hakkında bilgi verilecektir. Son olarak kitabın İran'daki mitoloji çalışmalarındaki yeri ve önemi üzerinde durulacaktır.

Mehrdad Bahar. *Bondeheş*. Tahran: Tus, 1369 (Miladi:1990).⁵⁰

Kitabın adı Eski Farsça'da Bun - Dahişn şeklinde geçmektedir. Bu ad iki kelimedenden oluşmaktadır: Birinci kelime olan “ Bun”, kök ve başlangıç, ikinci kelime olan “ Dahişn ” ise, yaratılış anlamındadır. Kelimedenden bütün olarak “ İlk Yaratılış ” anlamı çıkarılmaktadır. Fakat eserin temel konusu sadece yaratılış değildir ve eserin büyük bir kısmı dünyanın sonuyla da ilgilidir. Bu nedenle eser çalışmamızın temel kaynaklarından biri sayılmaktadır.

Eser aslında Pehlevice yazılmış bir kitabın tercümesidir, fakat elimizdeki kitapta pek çok yorum ve analiz bulunduğu için kitap çeviri niteliğini tamamen yitirmiştir. O yüzden eseri telif eserler arasında incelemekteyiz. Orijinal eserde mevcut olan kelimelerin büyük bir kısmı bozulmuş veya şekli değişmiştir, böylece bu eseri çevirenler sırf çevirmekle kalmayıp farklı yerlerde kendi yorumlarını ekleyerek sonuca varmayı tercih etmişlerdir. Bu tip sorunlar eski eserlerin tercümesinde kaçınılmazdır. Bu yüzden “Bondeheş” gibi eserler çok eskiden yazıldığı ve sonradan araştırmacılar ve bilimadamları tarafından yorumlandığı için bugün daha çok telif bir eserin özelliklerini arz etmektedir.

50. Mehrdad Bahar. *Bondeheş*. Tahran: Tus, 1369 (Miladi:1990).

Bondeheş'te yaratılış ile ilgili iki metin bulunmaktadır. Bu metinlerden uzun olanı “İran Bondeheşi” (İran Yaratılışı) adıyla bilinmektedir. Kısa metin ise “Hint Bondeheşi” olarak bilinmektedir. Uzun Bondeheş üç yazılı metinden oluşmaktadır. Her üç metin de İran'da yazılmıştır. İran Bondeheşi şeklinde adlandırılması ise İran'da yazılmasından kaynaklanmaktadır. Bu üç metinden ikisi 19.yüzyılda Yez'den Hindistan'a götürülmüştür. Kısa Bondeheş ise Hindistan'da yazılmıştır ve uzun metnin bazı bölümlerini kapsamaktadır ve 1351 Hicri Şemsi yılında İranlı Mehraban Keyhusrev tarafından yazılmıştır.

Her üç metinde de çok sayıda imla yanlışları bulunmaktadır. Bazen metinde zaman içinde silinmiş veya okunamayacak kelimeler de yer almaktadır. Bazen de el yazısı iyi ve okunaklı değildir. Bu sorunlar ise çeviren tarafından bazı yorumların yapılmasına sebep olmuştur. Bazen de kitabın belli bölümleri farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde ele alınıp çevirilmiş veya yorumlanmıştır.

İran Bondeheşi kısa ve eksik bir giriş bölümü ve yirmi iki temel bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü konuyla ilgili araştırmacılara göre sonradan esere eklenmiştir. Giriş bölümünde yeni İslamî devirlere ait bazı yazım özellikleri bulunmaktadır. Diğer yandan anlam bütünlüğü açısından da Giriş bölümü eserin başka bölümleriyle hemen hemen alakasızdır.

Bondeheş'te tartışılan konuları aşağıdaki şekilde tasnif edebiliriz:

1. Ahuramezda ve Ehrimen. İki Yaratılış: Ahuramezda'nın Yaratılışı ve Ehrimen'in Yaratılışı.

Bu bölümde Tanrılardan (iyi tanrılar) ve devlerden (kötü tanrılar) bahsedilmektedir. Maddi yaratılıştan, başka bir ifade ile gök, su, yer, bitki, hayvan ve insan yaratılışından bahsedilmektedir. Bu bölümde yaratılışla ilgili iki görüşe yer verilmiştir: 1. Ahuramezda kendine ait sonsuz aydınlıktan varlıkları yarattı. 2. Ahuramezda maddi âlemi bir damla sudan yarattı, sadece insan ve hayvanı ateş özünden yarattı. Sonra Ehrimen'in yaratılışından bahsedilmektedir. İlk savaştan ve bu savaştan sonra maddi âlemin Ehrimen ve Devler yüzünden kirlendiğinden söz edilmektedir. Bu dönem toplam 6000 yıldır.

2. Coğrafi Bilgiler.

Bondeheş'te ırmaklar, dağlar, denizler, Orta Asya ve Mezopotamya ile ilgili ilginç bilgiler yer almaktadır.

3. Bitkiler.

Bu bölümde bitkiler kullanım sahalarına göre on altı gruba ayrılmaktadır. Fakat elimizdeki kitapta on yedi grup bitkiden bahsedilmektedir. Ayrıca eserde şifa verici ve ilaç mahiyetli bitkilerin var olduğu da tahmin edilmektedir. Fakat kitapta gözükmediğine göre çıkarılmış veya çok profesyonelce olduğu için elimizdeki kitapta yer almamış olabilir.

4. Hayvanlar.

Hayvanlar üç grupta incelenmektedirler:

A. İlk, hayvanlar türlere göre ayrılmıştır: kuşlar, denizde yaşayan hayvanlar gibi.

B. Hayvanlar ayak şekline göre ayrılmıştır: pençeli hayvanlar, iki ayaklı, dört ayaklı, kuşlar ve balıklar gibi.

C. Hayvanların temel türlerinin ayrıntılara göre alt kategorilere ayrılmıştır: köpek, eşek ve at gibi.

Bondeheş'te bir bölüm de Ehrimeni hayvanlar ve böceklerle ilgilidir.

5. Kavimler.

Bondeheş'te insan yaratılışı, Kiyumers ve onun çocukları, Meşi ve Meşiyane ve genel olarak ilk insan tipinden bahsedilmiştir. Ayrıca özel bir bölümde de İran Kavimleri, Araplar, Çinliler ve başka kavimlerle ilgili bilgiler vardır. Kitapta yirmi beş çeşit insandan bahsedilmektedir. (Burada insan çeşidiyle halklar veya kavimler kastedilmektedir.)

6. Tarih.

Bondeheş İran Mitolojisi için temel bir kaynak olmasıyla birlikte İran Tarihi için de çok önemli bir kaynak sayılmaktadır. Bu eserde İran'ın Tarihi başlangıcından İslamiyet'in İran'a girmesine kadar olan dönem ele alınmıştır. Bondeheş'te izlenen

tarihi yol, Firdevsi'nin Şehname'de izlediği yol ile aynıdır. Bondeheş'in bu bölümü İran tarihiyle ilgili gerçek bilgileri kapsamaktadır. Bu gerçek bilgiler İslamiyet'in etkisinden oldukça uzaktır.

7. Kehanet.

Bondeheş'te çok fazla olmasa bile bazı bölümlerde kehanetler yer almaktadır. Bu kehanetlerin varlığı ise bazen bu bölümlerin daha sonra esere eklendiği düşüncesini uyandırmaktadır. Kehanetlerden sonra dünyanın son dönemlerinden, kurtarıcılarının geleceğinden ve dünyanın sonundan bahsedilmektedir.

8. Astroloji ve Takvim.

Bondeheş'in bazı bölümlerinde Astroloji ve Takvimle ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. Bir bölümünde de özel olarak İran'da Takvim ele alınmıştır.

9. Irklar.

Eserin sonunda İran'da bulunan(bazen de İran'a komşu olan)bazı ırklardan bahsedilmektedir. Örneğin Pişdadiyan,Kiyan, Turaniyan ve Mubedan Bondeheş'te yer alan Irkların bazılarıdır.

Bondeheş'te aynı konularda bazen farklı bilgilerin olduğu görülmektedir. Mesela kitabın bir bölümünde bir ırmak ya da bir dağ hakkında ilginç bir bilgi verilmiş, fakat başka bir bölümde aynı ırmak ya da aynı dağ ile ilgili farklı bilgiler yer almıştır. Bu farklılıklar ise Bondeheş'in derlenmiş bir eser olduğunu ortaya koymaktadır. Eserin yazarı farklı Pehlevi eselerden faydalanarak, başka bir deyişle farklı Pehlevi eserleri birleştirerek Bondeheşi ortaya çıkarmıştır. Orijinal eserde tasnif ya da yorum yer almamaktadır. Kitap farklı eserlerden derlenmiş pek çok bilgiden oluşmaktadır.

Elimizdeki kitapta, araştırmacı yılların birikimini kullanarak eseri anlayabilecek düzeyde Farsça'ya çevirmiştir. Ayrıca araştırmacı kitabın temel konularına yorumlar ve tamamlayıcı bilgiler katarak esere tamamen telif niteliği kazandırmıştır. Mehrda Bahar “*Pejühişi Der Esatir-i İran (İran Mitolojisi Üzerine Bir İnceleme)*” adlı eserinde “*Bondeheş*”i esas alarak tahlili bir çalışma ortaya çıkarmıştır.

Mehrdad Bahar'ın çevirdiği “*Bondeheş*”, 1369 yılında Tahran'da Tus Yayıneviyle yayınlandı. 1378 yılında ikinci baskısı ve son olarak da 1385 yılında üçüncü baskısı 237 sayfada aynı yayınevi tarafından yapıldı.

Mehrdad Bahar. *Pehihişi Der Esatir-i İran (İran Mitolojisi Üzerine Bir İnceleme)*. Tahran: Agâh Yayınları, 7. Baskı, 1387 (Miladi: 2008)⁵¹

Elimizde bulunan eser son olarak 1387 yılında Bondeheş'in son değişmelerine dayanarak 555 sayfa olarak yayımlanmıştır. Eserde birinci cilt, birinci bölüm adıyla, ikinci cilt ise ikinci bölüm adıyla yer almıştır.

İlk defa 1362 yılında birinci bölüm kitap halinde Tus Yayınevi tarafından basıldı. 1369 yılında ise birinci ve ikinci cilt bir kitap halinde aynı yayınevi tarafından basıldı. Ondan sonra eser tamamen gözden geçirilip 1375 yılında, 1376 yılında, 1378 yılında, 1381 yılında 1386 yılında toplam altı defa basıldı.

Gözden geçirilmiş eser, Bondeheş'in üzerinde yapılan incelemelerin son değişimleri alınarak düzeltilmiştir. Her yeni baskıda da yazar tamamlanmış çalışmalarından faydalanarak esere yeni şeyler eklemiştir. Birinci cilt üç bölüm halinde düzenlenmiştir; Yaratılış, Halk ve son. İkinci kitapta ise mitin tanımı, yazar tarafından tamamlanmamış kitabın planı, yazarın el yazıları yer almaktadır.

Kitapın içindekileri aşağıdaki başlıklardan oluşmaktadır:

Birinci Kitap

A-YARATILIŞ

A.1. Başlangıç

A.2. Maddi Yaratılış Üzerine

A.3. Aydınlıkların Yaratılışı

A.4. Savaş İçin Yaratılmış Yaratıkların Niteliği ve Yaratılış Sebebi

A.5. Ehrimen'in Yaratılışa Hücumu

51. Mehrdad Bahar. *Pehihişi Der Esatir-i İran (İran Mitolojisi Üzerine Bir İnceleme)*. Tahran: Agâh Yayınları, 7. Baskı, 1387 (Miladi: 2008).

A.6. İki Minu⁵² ‘nun(İlkenin) Düşmanlığı

A.7. Evren

A.8. Yaratıkların Ehrimen ile Savaşları

A.9. Ehrimen’in Evrene Verdiği Pislik ve Uğursuzluk ile Savaş

A.10. Gökyüzünün Yaratılışı

A.11. Büyük İlahlar’ın(Tanrılar’ın)Davranışları

A.12. Ehrimen ve Devler’in Kötülükleri

B- HALK

B.1. Halkın Niteliği

B.2. İranşehr’e Gelen Zararlara Dair

B.3. Cem Hikâyesi

B.4. Gerşasb’ın Ruhunun Hikâyesi

B.5. Zertüşt’ün Hayatı

B.6. Zeriran Yadigarı(Yadigar-I Zeriran)

C. SON

C.1. Oşider - Oşidermah-Suşiyan(Kurtarıcılar)Dönemi

C.2. Cennet

C.3. Cennet ve Cehennem Üzerine

C.4. Ölülerin Ruhu Üzerine

İkinci Kitap

1. Bölüm: Ustûre(mit)Nedir?

2. Bölüm:

52. İran mitolojisinde iki yaratılış söz konusudur. 1. Minevî (Minu’ ya ait) Yaratılış. 2. Maddi (Madde’ ye ait) Yaratılış. Bazı katnaklarda “minu”, ruh şeklinde bazı kaynaklarda da düşünce şeklinde çevirilmiştir.

2.1. Ülke ve Halk(Tamamlanmamış)⁵³

2.2. Tamamlanmamış Kitabın Planı

2.3. Mehrdad Bahar'ın(Yazarın) El Yazısının Örnekleri

3. Bölüm: Kitap'taki Pehlevi Metinlerin İçindekileri.

Eserin yazılmasında sırayla aşağıdaki eserlerden faydalanılmıştır:

1. Bondeheş: Bu eser yirmi yıl boyunca yazarın araştırma ve çalışma konusu olmuştur. Daha önce değinildiği üzere eserde İran'ın tarihi ve coğrafyasıyla ilgili, İran'ın eski inançlar ve İran Mitolojisiyle ilgili ayrıntılı ve kaynaklı bilgiler bulunmaktadır.

2. Pehlevi Rivayeti: Eserin yazarı belli değildir. Bu eser büyük bir ihtimalle islami dönemlerde yazıya geçirilmiştir. Eserde bazı eski Mitolojik unsurlar ve bazı ayinler yer almaktadır.

3. Dinkerd: Bu eser en önemli ve en eski mezdîni eserdir . İslami dönemlerde yazıya geçirildiği için nesri akıcı ve anlaşılır değildir.Çünkü eserin içeriği İslamiyet'le uyumlu değildir. Eserin anlaşılmasında bugüne kadar iyi bir tercümesinin ortaya çıkmamasına sebep olmuştur.

4. Zand Bahman Yasn: Eserin yazarı belli değil. Bu kitap Ahuramezda ve Zertüş'tün (Farsça'daki şekli: Zertoşt) arasındaki konuşmaları ve İran'ın geleceğiyle ilgili kehanetlerinden oluşmaktadır.

5. Zand Vendidad: Eserde mit, mitoloji ve İran'ın eski efsaneleri yer almaktadır. Tarihi ve coğrafi bilgiler yanında, Tarihi sosyoloji, hukuki ve kültürel bilgiler de bulunmaktadır. İran Mitolojisi Üzerine Bir İnceleme'de eserdeki Cemşid'in hayatıyla ilgili bölümden faydalanmıştır.

6. Pehlevi Metinler: Bu eser otuz sekiz ayrı bölümden oluşmaktadır. Kitap'ta bazı önemli metinler, Yadigar-i Zeriran gibi metinler yer almaktadır. Bunun gibi metinler ise karşılaştırmalı çalışmalar için çok önemli kaynaklar sayılmaktadırlar.

53.Yazarın hastalığından dolayı, bazı çalışmaları tamamlanmamıştır. Yazarın ölümünden sonra, yarıda kalmış araştırmaları öğrencileri tarafından toplanmıştır.

Mehrengiz Samedi. *Mah Der İran Ez Kadimterin Eyyam Ta Zühur-i İslam*(En Eski Zamanlardan İslamiyete Kadar İran'da Ay). Tahran:İlmi ve Ferhengi Yayınları, 1383(Miladi:2004).⁵⁴

Eser ön söz,on beş ayrı bölüm,bibliyografya,resimler,kelimeler ve terimler toplam 216 sayfadan oluşmaktadır.

Kitabın on beş bölümü, aşağıdaki başlıklardan oluşmaktadır:

1. İlkel Dinler
2. İran'lıların Eski Dinî ve Ayın Değeri
3. Hahamenişiler
4. Sulukiler ve Eşkaniler
5. Sasaniler
6. Gatalar
7. Yasna
8. Yaştlar
- 9.Avesta'nın Diğer Bölümleri ve Pehlevi Kitaplar
10. Gökyüzünün Aydınlıkları ve Ayın Menzilleri(Haneleri)
11. Mah-i Payeh (Gökyüzünün içinde bulunduğu ay katı)
12. Suların Yükselip Alçalmasında Ay etkisi-Bitkiler ve Diğer Hürmüzd Yaratıkların Üzerine Ay etkisi
13. Zurvan Ayini (Zurvan Dinî)
14. Mani Dinî
15. Mihre Tapma (Mührperesti)

En Eski Zamanlardan İslamiyet'e Kadar İran'da Ay adlı eser, milattan önceki yüzyıllardan İslamiyeye kadar İran'daki ay üzerine mitler ve inançlar ile ilgili bir

54. Mehrengiz Samedi. *Mah Der İran Ez Kadimterin Eyyam Ta Zühur-i İslam* (En Eski Zamanlardan İslamiyete Kadar İran'da Ay). Tahran: İlmi ve Ferhengi Yayınları, 1383 (Miladi:2004).

araştırmadır. Eser ilk olarak 1367 yılında yayınlandı.İkinci ve son baskısı ise 1383yılında yapıldı.Eserde farklı tarihi dönemler ele alınıp mitler ve inançlar bu dönemlerde incelendiği için İran Mitolojisi konusunda temel eserlerden biri sayılmaktadır.

Mircelaleddin Kezzazi. *Roya, Hemase, Ustûre(Rüya, Epik, Mit)* .Tahran: Merkez Yayınları, 4.Baskı. 1387 (Miladi:2008).⁵⁵

Eser ilk olarak Merkez Yayınevinde 1376 yılında basıldı. İkinci baskısı 1372 yılında ve dördüncü baskısı ise 1387 yılında yapıldı. Elimizde bulunan kitap 208 sayfadan oluşmaktadır.

Eser yirmi altı bölüm, bibliyografya ve terimlere ait ayrı bir bölümdenden oluşmaktadır.Kitabın yirmi altı bölümü aşağıdaki başlıklardan oluşmaktadır:

1. Ustûre (mit) Kelimesi
2. Mitik Dünya Görüşü
3. Mitolojide Bilme ve Tanıma Yöntemleri
4. Fena, Bir Tanıma Yöntemi
5. Mitolojide İnsan ve Dünya
6. Mit, Canlı Bir Dünya
7. Mitik Yaratılışın Aşamaları
8. Tarih ve Mit
9. Bilinçlilik ve Bilinçsizlik(Bilinç ve Bilinçaltı)
10. Bilinçsizliğin Çeşitleri
11. Rüya
12. Rüya Çeşitleri

55. Mircelaleddin Kezzazi. *Roya, Hemase, Ustûre (Rüya, Epik, Mit)* .Tahran: Merkez Yayınları, 4.Baskı. 1387 (Miladi:2008).

13. Ruhun Dışarı atılması
14. Düşüncenin Somutlaşması
15. Mit ve Rüya
16. Simgeler
17. Şehname’de Gündüz ve Gece Simgeleri
18. İranlıların Gündüz Danışmaları⁵⁶
19. Turanlıların Geceleyin Danışmaları
20. İranlıların Geceleyin Hücum Etmemeleri
21. Turanlıların Geceleyin Hücum Etmeleri
22. İranlıların Sadece Gündüz Mesaj Göndermeleri
23. Turanlıların Geceleyin Mesaj Göndermeleri
24. Destan
25. Destanın Çeşitleri
26. Şehname

Eserde ilk olarak Mit kelimesinin tanımı ve anlamı üzerine durulmuştur. Arapça’dan Farsça’ya geçmiş ustûre kelimesinin kökü ve anlamları incelendikten sonra mitik dünya görüşünün özellikleri ele alınıp mit, felsefe ve bilim aralarındaki farklılıklar incelenmiştir. İnsan ve dünya arasındaki ilişki ve mit ve mitoloji konusunda bu ilişkinin etkisi incelenmiştir. Yaratılış,mitin yaratılış konusunda yeri ve önemi, yaratılışın yenilenmesi ve bu yenilenme gereksinimi ele alınmıştır. Yazar temel konular üzerine durduktan sonra tarih,felsefe, bilinç ve bilinçaltı gibi konulara geçip bu şekilde mit ve mitoloji, psikoloji arasındaki bağlantıdan bahsetmiştir.

Eserin sonraki bölümlerinde ise rüya,rüyaların niteliği ve çeşitleri, rüyalar ve mitler arasındaki ilişki yer almaktadır. Kitabın sonunda da yazar mittin, tarihten ve felsefeden bahsettikten sonra Şehname’yi anlayabilmek ve inceleyebilmek için mit ve

56. Bu bölümde, İranlıların savaş gibi özel durumlarda, gündüz danışmayı tercih etmelerinden bahsedilmiştir.

mitolojiyi bilme gereksiniminden bahsetmektedir yani Şehname'deki simgeleri ve imgeleri çözebilmek için bu simgelerin dilini(miti ve mitolojiyi)bilme gerekliliğinden bahsedilmektedir.

Murtaza Sakıpfır. *Şehname ve Felsefe-yi Tarih-i İran(Şehname ve İran Tarihinin Felsefesi)*. Tahran: 2.Baskı: Moin Yayınları, 1387 (Miladi:2008).⁵⁷

Şehname ve İran Tarihinin Felsefesi ilk olarak 1377 yılında Katre Yayıneviyle yayınlandı.İkinci baskısı ise de 1387 yılında Moin Yayıneviyle yayınlanmıştır. Temel bölümler, Notlar ve Bibliografyadan oluşan bu eser toplam 414 sayfadır.

Eserin temel bölümleri aşağıdaki başlıklardan oluşmaktadır:

A. Teorik Giriş

A.1. Tarihte bilinç

A.2. Tarih Felsefesi

A.3. Destansal Bilinç

B. İranlıların Bilinci ve Şehname'nin Ortaya Çıkışı

B.1. İran'da Tarihi Bilincin Zemini

B.2. İran'da Destansal bilincinin Zemini

B.3. Şehname'nin Ortaya Çıkış Döneminde İranlı'ların Tarihi Bilinci

B.4. İslamiyetten Sonra İran'lıların Bilinci

B.5. Destanların Ortaya Çıkışı

B.6. Firdevsi ve Onun Dönemi

B.7. Firdevsi'nin kullandığı Kaynaklar ve Onun Bu Kaynakların Kullanımında Dürüstlüğü

B.8. Şehname'nin Yazılışı; Bilincin Simgesi

B.9. Firdevsi'nin Bilinci ve Ulu Ruh

57. Murtaza Sakıpfır. *Şahname-yi Firdevsi ve Felsefe-yi Tarih-i İran (Şehname ve İran Tarihinin Felsefesi)*. Tahran: 2.Baskı: Moin Yayınları, 1387 (Miladi:2008).

C. Şehname'nin Kültürel Kökleri

C.1. Mitler

C.2. Din ya da Zertüşt Felsefesi

C.2.a. Tanrı ve Yaratılış

C.2.a.1. Minevî Âleminin Yaratılışı

C.2.a.2. Maddi Âleminin Yaratılışı

C.2.a.3. Yardımcı Ruhlar (Emşaspendan)⁵⁸

C.3. Tanrı ve İnsan Arasındaki Bağ

C.3.a. Düşünce, Konuşma, Uygulama

C.3.b. Kutsal Ruhlar (Foruherler) ve Evrenin Yaratılışı

C.4. İnsan ve Kâinat

D. Şehname Felsefesi ya da İran'ın Kültürel Değerlerin Gerçekleşmesi

D.1. Tanrı ve Yaratılış

D.2. İnsan ve Tanrı Arasındaki Bağ

D.2.a. İşbirliğine mi Korkuya mı Dayalı Bir Bağ

D.2.b. İyiliğin Kötülükle Savaşı

D.3. Kâinat (Bu Dünyada Yaşam)

D.3.a. Şehname'nin Kahramanlarının Davranışı Aynasında Kâinat

D.3.b. Firdevsi'nin İfadesiyle Kâinat

E. Şehname'de Temel Değerler

E.1. Doğru Davranış

E.1.a. Bilgi (Bilme)

58.İran mitolojisinde Ahuramezda'dan sonraki yükseklik derecede yer alan tanrılar. Purdavud "Emşaspendan" kelimesini "melekler" şeklinde çevirmiştir. Bu terim genellikle kaynaklarda "iyi ruhlar" ya da "yardımcı ruhlar" şekilde yorumlanmıştır.

E.1.b. Tanrıya Tapma,Dindarlık

E.1.c. Doğru Düşünce, Doğru Konuşma, Doğru Uygulama

E.1.ç. Bilim

E.1.d. Çalışma

E.1.e. Dünyayı Abad Etme

E.1.f. Ümit ve Neş'e

E.1.g. Yeteneklilik

E.2. En İyi Doğruluk

E.2.a. Kâinatın Düzeninin Anlamında Doğruluk:Din

E.2.b. Sosyal Düzen Anlamında doğruluk:Devlet

- Bireysel Ahlak

- Alçakgönüllülük

- Nefse Hakimiyet:Fer

- Bireysel Hakimiyet

- Sosyal Tabakalar ve Tabakalı Hakimiyet⁵⁹

E.3. İdeal Hükümdarlık

E.3.a. Hükümdarın Niteliği

E.3.b. Hükümdarın Yeri ve Önemi

E.3.c. Hükümdarın Kendine Hakimiyeti

E.3.ç. İyi Hükümdar, Kötü Hükümdar

E.3.d. Örnekler: İyi Hükümdarlar, Kötü Hükümdarlar

F. Yenilginin Sebepleri

59. Şehnamenin düzenlediği dönemlerde İran halkı farklı tabakalara ayrılmış durumdaydı. Burada zaman zaman bazı tabakaların daha güçlü olması ya da bazı tabakalara Padişah tarafından daha çok önem verilmesi söz konusudur.

F.1. Dinden Sapmalar

F.2. Başka Dinlerden Sezilen Düşünceler

G. Sonuç: Hangi Tarih Felsefesi?

G.1. Avestai Tarih Felsefesi

G.2. İreci Tarih Felsefesi

Yazar tarih konusundan başlayarak felsefe ve destana geçer. Şehnamenin ortaya çıkışı, Şehname'deki mitik unsurlar, Zertüşt dinînin felsefesi ve anahatları kitabın farklı bölümlerinde işlenmiştir.Şehname,İran tarihi ve İran mitolojisiyle ilgili temel bilgiler kapsadığı için İran Mitolojisi Çalışmalarında önemli bir eser olarak değerlendirilmektedir.

I.1.2.3.2. TERCÜME KİTAPLAR

John Russells, Hinnlles. *Şenaht-i Esatir-i İran (İran Mitolojisine Giriş) [Persian Mythology]. Çevirenler: Jale Amuzgar - Ahmet Tafazzüli. Tahran: Çeşme Yayınları, 1386(Miladi:2007).*⁶⁰

J.R.Hinnlles tarafından yazılan kitap İran'ın iki mitoloji hocası tarafından tercüme dilip ilk olarak 1373 yılında Çeşme Yayınları tarafından yayınlandı.

Elimizde bulunan eser giriş bölümü,temel bölümler,terimler ve bibliografyadan oluşmaktadır.Toplam 214 sayfalık eser aşağıdaki başlıklar ve altbaşlıklardan ibarettir:

- Giriş

İran Tarihinin Anahatları

Mitlerin Kaynakları

Mitin Mahiyeti

- Eski İran'ın Mitleri (Âlem Tasavvuru,Eski Tanrılar ve İlahlar)

- Dinî Ayinlerle İlgili Tanrılar (İlahlar)

60. John Russells, Hinnlles. *Şenaht-i Esatir-i İran (İran Mitolojisine Giriş) [Persian Mythology]. Çevirenler: Jale Amuzgar - Ahmet Tafazzüli. Tahran: Çeşme Yayınları, 1386 (Miladi:2007).*

- Tanrısal Kahramanlar
- Zertüşti Mitler
- Kötü Güçler (Kötü Tanrılar)
- Zurvan Dinî, Zertüştlük Dininde Bir Yenilik
- Mihr Dinîni Mitleri
- Mit ve Peygamber
- Mit ve Şah
- Mit ve tarih
- Mit ve Tarihin Yorumlanması
- Mite Dayanarak Tarihin Yeniden Kurgulanması
- Mit, Ayinler ve Simgecilik
- Sonuç: Mit ve Din
- Tanrı, Âlem ve İnsan Kavramları
- Metinde Geçen Özel Kelimeleri Listesi

Eser İran Mitolojisiyle ilgili bir el kitabı niteliğini taşımaktadır. Üniversite öğrencileri için ders kitabı olan İran Mitolojisine Giriş 1386 yılına kadar defalarca basıldı ve son olarak on ikinci baskısı 1386 yılında yapıldı. Kitap çok ayrıntılı olmamakla birlikte İran Mitolojisinden derli toplu bilgiler sunmaktadır.

I.2. TÜRKİYE’DEKİ MİTOLOJİ ÇALIŞMALARI ⁶¹

Türkiye’deki mitoloji çalışmaları, Avrupa’daki çalışmalar ile karşılaştırıldığında, onlar kadar uzun bir süreç içermediği görülmektedir..Türkiye’de yapılmış mitoloji çalışmaları, İran’daki çalışmalar gibi farklı dönemlerde, farklı sosyal ve siyasal durumların etkisi altında kalmıştır. Türkiye’deki araştırmacılar mitoloji çalışmalarını “Cumhuriyet’ten önce” ve “Cumhuriyet’ten sonra” yapılmış çalışmalar olmak üzere iki ana grupta incelemeyi tercih etmektedirler. Bu tercihin temel nedeni

Cumhuriyet’le birlikte Türkiye’nin bilimsel çalışma anlayışında ve ülkenin üniversitelerinde, bilimde çağdaş yönelimlere başvurulmuş olmasıdır.

I.2.1. CUMHURİYET’TEN ÖNCE YAPILMIŞ MİTOLOJİ ÇALIŞMALARI

Türkiye’deki mitoloji çalışmaları Tanzimat’tan sonra başlayan Batılılaşma hareketlerin etkisi altında Yunan mitolojisiyle ilgili eserlerin tercümesiyle başlamıştır. Avrupa’ya giden vezirler ve sefirler Avrupa’daki yeniliklerin etkisi altında kalıp bu yenilikleri Anadolu’ya aktarmak için bazı eserleri tercüme etmeye girmişlerdir. Öte yandan yeni kurulan müderrishaneler, matbaalar ve tercüme odaları yeni başlayan kültürel cereyanlara hız kazandırmıştı.

Tanzimat’tan önce, batının mitolojik kaynakları olan Homeros, Hesiodos ve dolayısıyla mitolojiden ilk bahseden yazar Katip Çelebi’dir. Çelebi, Johan Corion’dan tercüme ettiği Tarih-i Frengi adlı eserinde ilk olarak mitolojik konulardan bahsedmektedir.⁶² Şemseddin Sami tarafından 1890 yılında basılan “Esatir”adlı eser, mitoloji sahasında ilk müstakil eser olarak kabul edilmektedir. Eserde Yunan ve Roma mitolojileri yanı sıra diğer milletlerin mitolojik konuları da geçmektedir.

Şemseddin Sami’nin eserinden sonra onunla aynı adı taşıyan ve 1893 yılında basılan Nabizadeh Nazım’ın eseri, mitoloji konulu ikinci müstakil eser sayılmaktadır. Nabizadeh Nazım 16 sayfalık eserinde Hint, İran, Yunan ve Roma mitolojileri ile bilgi

61.Pınar Dönmez. *Agt.* ss.1-17.

62. Dursun Ali Tökel. *Age.* s.73.

vermektedir. 1909 yılında ise Mehmet Rauf'un "*Yunan-ı Kadim*" adlı eseri yayınlanıp bu eserle beraber Yunan mitolojisiyle ilgili pek çok eser Türkçeye girmiştir.⁶³

Sonraki yıllarda Servet-i Fünuncular da Yunan mitolojisinin etkisi altında kalmışlardır. Yunan mitolojisinin bu güçlü etkisinden dolayı bazı akımlar ortaya çıkmıştır. 1912 yılında Yahya Kemal'in Paris'ten dönmesiyle beraber Nev-Yunanilik hareketi başladı. Bu akımın temel arayışlarından biri "tamamıyla Yunan Mitolojisine dönmek"ti. Nev-Yunanilik fikri de pek uzun sürmemiştir. Ömer Seyfeddin, Cenab Şehabeddin ve Rıza Tevfik gibi şahsiyetler bu akıma şiddetle karşı çıkar ve akımın başında bulunan Yakup Kadri ve Yahya Kemal'in düşüncelerini ve anlayışlarını eleştirmişlerdir.

Ziya Gökalp ise Nev-Yunanilik hareketinin karşısında bulunan başka bir şahsiyet olarak İslamiyet'ten önceki Türk medeniyetine geri dönme düşüncesinin taraftarıydı. Eski Türk tarihi ve medeniyetini savunan Ziya Gökalp gibi şahsiyetler Türkçülük hareketinin öncüleri oldular.

1.2.2. CUMHURİYET'TEN SONRA YAPILMIŞ MİTOLOJİ ÇALIŞMALARI

Tanzimatla beraber başlayan Meşrutiyet'le hız kazanan batılılaşma hareketi Cumhuriyet döneminde resmi bir ideoloji haline gelip sadece devletin yönetiminde değil, sosyal hayatta da etkisini göstermektedir. Batılılaşma hareketi edebiyat, resim, müzik, heykel ve bütün sanat dallarında bir esin kaynağı olmuştur. Batılılaşma düşüncelerin karşısında Türkçü düşüncelerin ortaya çıkması da gayet doğal bir sonuç olarak görülmüştür. Böylece Cumhuriyet'ten sonra, Türkiye'de "Batıcılık", "Türkçülük" ve "İslamcılık" diye üç farklı düşünce sistemi ortaya çıkmıştır.

"Batıcılık", "Türkçülük" ve "İslamcılık" kısa bir zamanda Türkiye'deki hemen hemen bütün bilimsel hayatı etkilemiştir. Bu etkilenme sonucunda Batıcılar bilimsel ve edebi çalışmalarda Batıya yönelmeyi tercih ederken Türkçüler ise her tür çalışmada Türklerin tarihi ve medeniyetinin ana kaynaklarına yönelmenin gerekliliğini savundurlar. Cumhuriyet'ten önce Ziya Gökalp gibi şahsiyetlerin çalışmalarıyla başlayan Türkçü düşünceler, Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk Tarihi ve Türk

63. Dursun Ali Tökel. *Age.ss.* 74-75.

medeniyetinin üzerinde durulmasına sebep oldu. Bu çalışmaların devamında da Türk mitolojisi müstakil bir şekilde ele alınıp incelendi.

Abdülkadir İnan, Bahaeddin Ögel, Murat Uraz, Bilge Seyitoğlu, Yaşar Çoruhlu gibi bilim adamların çalışmalarıyla Cumhuriyet'in ilanından sonra da mitoloji çalışmalarına devam edildi. Türkiye'de yapılmış mitoloji çalışmaları daha önce yapılmış tezlerde ayrıntılı olarak ele alındığı için bu çalışmada "Astral Varlıklar" konusunda kullanacağımız eserlerin bibliyografyası verilip ve Türk mitolojisiyle ilgili çalışmalardan çok kısa bahsedeceğiz.

1.2.3. "İRAN VE TÜRK MİTOLOJİSİNDE AY VE GÜNEŞ İLE İLGİLİ TASAVVURLAR" KONUSUNDA TÜRKİYE'DE YAYIMLANMIŞ ÇALIŞMALARIN BİBLİYOGRAFYASI

Bu bölümde, "*İran ve Türk Mitolojisine Ay ve Güneş ile İlgili Tasavvurlar*" adlı çalışmamızda kullanılacak Türkiye'de yapılmış çalışmaların bibliyografyası verildikten sonra, eserlerin içeriğinden kısaca bahsedilecektir;

1. Abdülkadir İnan. *Makaleler ve İncelemeler*. Cilt: 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
2. Abdülkadir İnan. *Makaleler ve İncelemeler*. Cilt: 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
3. Abdülkadir İnan. *Tarihte ve Bugün Şamanizm (Materyaller ve Araştırmalar)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.
4. Bahaeddin Ögel. *Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamaları ile Destanlar)*. Cilt: 1. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.
5. Bahaeddin Ögel. *Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamaları ile Destanlar)*. Cilt: 2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002.
6. Celal Beydili. *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Çev: Eren Ercan. Ankara: Yurt Kitabevi, 2005.
7. Dursun Ali Tökel. *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.

8. Emel Esin. *Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İknografik Motifler*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2004.
9. Emel Esin. *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001.
10. Fuzuli Bayat. *Türk Mitolojik Sistemi(Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi)*. Cilt: 1.İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
11. İsmail Taş. *Türk Düşüncesinde Kozmogoni- Kozmoloji*. Konya: Kömen Yayınları, 2002.
12. Mircea Eliade. *Dinler Tarihine Giriş*. Çev: Lale Arslan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003.
13. Mircea Eliade. *Mitlerin Özellikleri*. Çev: Sema Rifat. İstanbul: Simavi Yayınları, 1993.
14. Murat Uraz. *Türk Mitolojisi*. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1967.
15. Yaşar Çoruhlu. *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006.

1.2.4. TÜRKİYE'DE “ASTRAL VARLIKLAR VE ASTRAL TASAVVURLAR” KONUSUNDA YAPILMIŞ ÇALIŞMALARA GENEL BİR BAKIŞ

Yukarıda verilmiş eserlerin bir kısmı, çalışmamızda sadece mit ve mitolojiyi tanımlama ve sınıflandırma bölümünde kullanılmıştır. Örnek olarak Mircea Eliade'nin “*Mitlerin Özellikleri*” adlı eserinden “*İran ve Türk Mitolojisinde Ay ve Güneş ile İlgili Tasavvurlar*” adlı çalışmamızda, mit ve mitolojiyi tanımlama ve mitik anlatılarının ortak özellikleri konusunda faydalanmaktadır. Ayrıca “Kozmogoni-Kozmoloji” konusunda ve “Kozmoloji ve Eskatoloji arasındaki ilişki” konusunda da Mircea Eliade'nin görüşleri her zaman ilk sırada yer almaktadır.

Dursun Ali Tökel'in kitap şeklinde basılmış olan “*Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*” adlı doktora tezinden çalışmamızda, “Türk Mitolojisi Üzerine Yapılmış Çalışmalar” bölümünde faydalandık. Bu kitapta çok sayıda yabancı bilimadamlarının görüşlerine yer verildiği için, mit ve mitoloji kavramlarında, karşılaştırma fırsatı sağlama açısından önemli sayılmaktadır.

Mit ve mitolojinin tanımla ve sınıflandırılmasıyla ilgili olan bölümlerden sonra, “Divan Şiiri”ndeki mitik kahramanlardan ve unsurlardan söz edilmektedir. Fakat bu konular çalışmamızın konusuyla alakalı olmadığı için, bu bölümler üzerinde durmayız.

Abdülkadir İnan’ın “*Tarihte ve Bugün Şamanizm (Materyaller ve Araştırmalar)*” ve iki ciltli “*Makaleler ve İncelemeler*” adlı eserleri, Türk mitolojisi konusunda temel kaynak sayılıp Türklerin eski inançlarını ihtiva ettikleri için, Türk mitolojisinin herhangi bir parçası araştırma konusu olarak seçilirse bu eserlere başvurulacaktır.

Çalışmamızda en çok faydanlandığımız kaynaklar bunlardır:

1.Türk Mitolojisi.II.cilt:Türk Mitolojisinin en önemli kaynaklarından biri sayılan Bahaeddin Ögel’in iki ciltli “*Türk Mitolojisi*”sinden, “İran ve Türk Mitolojisinde Astral Varlıklar” adlı çalışmamızda özellikle “Türk Kozmolojisinde Astral varlıklar ve Tasavvurlar” bölümünde faydanılmıştır.

Bu eserde “Türk Kozmoloji ve Astral Tasavvurlar” ile ilişkin bölümler bu başlıklar altında toplanmıştır:⁶⁴

1.GÖK ve TÜRKLER: Bu başlık altında, Türklerde göğü ve yeri yaratan yüce tanrı ile ilgili düşünceleri, gök ve tanrı arasındaki bağına değinilmiştir. Ayrıca, kitabın bu bölümünde göğün rengi, gök çakırığı ve felek, göğün katları ve devlet anlayışı gibi Türk mitolojisinin temellerini oluşturan konulara yer verilmiştir.

2.GÖĞÜN DİREĞİ: Bu ana başlığın alt başlıklarını şu şekilde özetleyebiliriz; Türklerde göğün direği, “çadır direği” gibi- Dünya kutup yıldızının çevresinde dönüyor- Göğün direği ve çift başlı kartallar- Çadır direkleri ve göğün direği v.s.

3.GÜNEŞ: Eserin bu bölümünde Türk geleneklerinde ve Türk destanlarında güneşten, güneş soyundan gelen bazı hanlardan ve güneş ile ilgili bazı deyimlerden söz edilmiştir.

4.AY: Bu başlık altında, Türk destanlarında ay’a, aydan türeyen bazı Türk soylarına ve “Ay-Atam” efsanesine yer verilmiştir.

64.Bahaeddin Ögel. *Türk Mitolojisi*. II.Cilt. Ankara:T.T.K Basımevi, 2002. ss.VII-VIII.

5.YILDIZLAR: Bu bölüm burşlar hakkında notlar ile başlayıp ünlü yıldız takımlarıyla ilgili anlatılar ve tasavvurlarla devam edilmiştir.

2.Türk Kozmolojisine Giriş: Emel Esin'nin yapmış olduğu çalışmalar da, Türk mitolojisi sahasında en önemli araştırmalar olarak yer almaktadır. Esin'in "*Türk Kozmolojisine Giriş*" adlı eseri çalışmamızın temel kaynaklarından biridir. Ön sözden sonra, yazar evrenselci dikotomi;iki ana ilkeye indirgenmiş âlem düzeni, mekân ve zaman hakkında düşünceler, semaviler(tengridemler) ve Türkler tarafından farklı tarihi dönemlerde uygulanan ayinlere yer vermiştir.

3.Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji: Bu çalışma İslam öncesi Türk düşünce sisteminin açıklanmasıyla başlamıştır. Kitabın II.bölümünde "İslam öncesi Türk düşüncesinde kozmogonik meseleler" başlığı altında, Hunlar ve Gök Türk dönemlerinde Türkerin kozmogonik inaçşlarına değinilmiştir.

"Türk düşüncesinde kutsal varlıklar" bölümünde de, Türk inanç sisteminde inanılmakta olan önemli "tanrı" ve "tanrıça"lardan söz edilmiştir. Yaratılışın şekli, varlıkların ortaya çıkışı ve insanın yaratılışı da, "Türk mitolojisinde kozmogoni" adlı bölümünün temel konularını oluşturmaktadırlar.

Bu kitabın son bölümünde, İslam öncesi Türk düşüncesinde zaman ve mekân kavramları, gök ve gök cisimleri, yer ve yeraltı kavramları yer almıştır.

4.Türk Mitolojik Sistemi, Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi: Son olarak da çalışmamızda kaynak olarak kullandığımız Fuzuli Bayat'ın "*Türk Mitolojik Sistemi, Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi*" adlı eseridir. Bu çalışmada adından anlaşıldığı üzere, yazar Türk mitolojik sistemini matematiksel olarak incelemiştir. Kozmoloji ile başlayan bu eserin son bölümlerinde, Türk mitolojisinde astral külte ve gökyüzündeki tanrılar ve ruhlar ile ilgili yorumlara yer verilmiştir.

1.3. İRAN VE TÜRKİYE’DE YAPILMIŞ MİTOLOJİ ÇALIŞMALARININ ORTAK VE FARKLI NOKTALARI

İran’da mitoloji çalışmaları Türkiye’deki mitoloji çalışmalarına göre daha geç bir dönemde başlamıştır. Hem İran’da hem Türkiye’de yeni arayışlar ve bu yeni arayışların devamında ortaya çıkan mitoloji çalışmaları, Batı Ülkeleri etkisi altındadır. Türkiye’nin Batı’yla ilişkisi İran’a göre daha önce başlayıp Türkiye’deki bilim çevresinde düşünce evrimi daha erken dönemlerde gerçekleşmiştir.

Daha önceki bölümlerde değinildiği üzere Türkiye’den Avrupa’ya giden devlet adamları orada gerçekleşmekte olan fikir devrimlerinden etkilenerek, bu fikir devrimlerinin neticesinde ortaya çıkan değişme ve gelişme ilkelerini Türkiye’ye taşımaya başladılar. Avrupa’yla yeni temaslar bir taraftan Türkleri dünyada gerçekleşen gelişmelerden haberdar etti, öte yandan onları, kendi kültürleri ve değerlerinin öneminin farkına varmalarını sağladı. Böylece evrensel düşünceler ve gelişmelerle paralel, milliyetçi düşünce de ilerledi.

İran’da ise “Meşrute Devrimi”nden sonra ortaya çıkan sosyal ve siyasal koşullardan dolayı, dünyadaki gelişmeler ve değişmeler daha geç dönemlerde farkedildi. İran’da halk kendi haklarını elde etmek için çabalarken Türkiye’nin kapıları çoktan dünyaya açılmıştı.

Meşrute devrimi halk için bir başlangıç noktası olarak düşünülürken meclis ve halk tarafından meclise gönderilen temsilciler doğru yollarından sapıp bağımsızlık ve özgürlük yerine ülkeye tekrar bunalım geri döndü. Bu sefer ülke daha önce içinde bulunduğu durumdan daha kötü bir hal alıp meclisteki halk temsilcileri ise kendi aralarında çatıştılar. Bütün bunlar İran’daki bilimsel çalışmaların Türkiye’ye göre daha geç başlamasına sebep olmuştur.

Ayrıca Meşrute Devriminden sonraki koşullardan dolayı bunalıma girmiş millet artık geçmişte kalan olaylara başvurmak istemiyordu. Hayattan bıkmış olan halk tamamen yeni arayışlar ve düşünceler peşindeydi. Böylece bu uzun süre içerisinde mitoloji çalışmalarında büyük bir boşluk oluştu.

Türk mitolojisi çalışmalarında olduğu gibi, İran’da da belli bir süreç içerisinde halk arasında milli bilinç uyandığından dolayı mitoloji çalışmalarında çok ciddi

hareketler görülmektedir. İran'da yaklaşık elli sene önce başlayan güçlü bir istek neticesinde, çok zor olmakla birlikte eski dinî ve tarihi konular yeniden ele alındı. Bu dinî ve tarihi çalışmalar ise mitoloji çalışmalarını bilim âlemine kazandırdı. İran'da ve Türkiye'da halk arasınada uyanmış istekler neticesinde yeni çalışmaların başlangıcı, hemen hemen aynı tarihe denk gelmektedir.

İran'daki ilk mitoloji çalışmaları, Türkiye'da olduğu gibi Yunan ve Roma mitolojisiyle ilgili yapılmış eserlerin tercümesiyle başlamıştır. Fakat Türkiye'de tercüme dönemi bittikten sonra telif eserlerin yazılmasına girişilmiştir. İran'da izlenen yol Türkiye'ye göre farklılık göstermektedir. İran'da Yunan ve Roma mitolojisiyle ilgili yapılmış eserlerin tercümesinden sonra bilimadamlarının ilgisi İran'ın eski dinleri üzerine yönelmiştir. Bu yüzden bilimadamları Sanskritçe'den ve Pehlevice'den bazı önemli eserleri çevirmeye ve aktarmaya başladılar. Bu çeviriler ve aktarmaların zorlukların dolayı (bazen metinlerin eksik olmasından dolayı) yıllar boyunca eserler üzerinde çalışıldı. Örnek olarak elimizde bulunan Bondeheş (İlk Yaratılış) yıllarca süren çalışmaların bir sonucudur.

Son olarak İran mitolojisi ve Türk mitolojisi Doğu medeniyetinin iki önemli parçası olarak sadece yerli bilimadamları tarafından değil, yıllar boyunca yabancı bilimadamlarının çalışmalarının odak noktası olmuştur. Yabancı bilimadamları tarafından yapılan bu çalışmaların çevirileri ise hem İran mitolojisi hem de Türk mitolojisi için önemli kaynaklar teşkil etmektedir.

II. BÖLÜM:

İRAN VE TÜRK MİTOLOJİSİNDE KOZMOLOJİ-AY VE GÜNEŞ İLE İLGİLİ TASAVVURLAR

II.1.KOZMOGONİ-KOZMOLOJİ

Bazı araştırmacılar tarafından Türkçe'ye “evrendoğum”⁶⁵ olarak çevrilmiş olan “kozmogoni” kavramı, Yunanca “kosmos” ve “goneia” kelimelerine karşılık gelmektedir. Antikçağ Yunanlılarında evren anlamındaki “kozmos” terimi süs anlamına gelen “Kosmiyos”tan türetilmiştir. “Goneia” kelimesi ise doğuş, ortaya çıkış anlamlarını içermektedir.⁶⁶ Kozmogoni Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan Türkçe Sözlük'te⁶⁷ evren doğumu şeklinde tanımlanmaktadır. Bu açıklamalardan hareketle genel olarak kozmogoninin evrenin doğuşu ve kökeniyle ilgili anlatılar veya öğretiler olduğu söylenebilir.

İlkel insanın dünya görüşüyle yakından ilişkisi olan evrendoğum, varoluşun ilk sebebini betimlemektedir.⁶⁸ Elbette, Kozmogoni bilimsel olmak zorunda değildir. Çağdaş bilimler ortaya çıkmadan önce, kozmogoni genellikle dinî bir mahiyettedir. Fakat bugün; dinle ilgili kozmogoni, dinî kozmogoni, bilimle ilgili kozmogoni ve fiziki kozmogoni şeklinde adlandırılmaktadır.

Kozmogoni kavramı her ne kadar kozmoloji ve kozmografya kavramlarıyla yakından ilişkili olsa da, bu kavramlar ile özdeş değildir. Kozmogoni oluşla birlikte ve oluşun kendisidir, varoluşun devamıdır. Dolayısıyla kozmogoni, değişim, gelişim, hareketlilik ve süreklilik anlamlarını da içerir.⁶⁹

Kozmogoni, varoluştan önceki kaostan kozmosa geçişi sağlamaktadır. Kozmos, yaratılış ve varoluşla beraber olduğu için tanrısal ve kutsal bir yapıdır. Kozmos her yaratılışın ideal ana örneğidir⁷⁰. Düzensizlikten düzene doğru bir gelişimdir.

65.İsmail Taş. *Türk Düşüncesinde Kozmogoni- Kozmoloji*. Konya: Kömen Yayınları, 2002. s.10.

66.İsmail Taş. *Age*. s.10.

67.T.D.K. *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları, 1998.

68.İsmail Taş. *Age*.s.10.

69.İsmail Taş. *Age*.s.11.

70.İsmail Taş. *Age*.s.12.

Kozmogonik eylemlerde ilk sıra tanrılara verilmiştir. Genellikle her yaratılış, her varoluş tek bir tanrı ile başlar. Kaostaki hareketsizliğe ilk hareketi veren tek varlık vardır. Bu tek varlık yanında bir takım unsurlar bulunabilir. Bu unsurlar her ne kadar varoluşta tanrıya yardımcı olsa da ilk hareket tanrıdan ya da tanrısai bir varlıktan başlamaktadır.⁷¹ Bu tanrı ya da tanrısai varlık tarafından bazı unsurlar (toprak-su- hava gibi) yaratıldıktan sonra, bu unsurlar yaratılışın sonraki aşamalarında başka varlıkların yaratılışına sebep olabilirler.

Örnek olarak İran mitolojisinde yaratılışın başında iki ilke yer almaktadır. Fakat aktif olan ilke evreni harekete geçiren ilke tektir ve bu ilke iyilikler tanrısı “Ahuramazda”dır. İran mitolojisinde Ahuramazda’ya yardım eden yardımcı ruhlar var olmasına rağmen, Ahuramazda yaratılışın başında tek aktif tanrı olarak bilinmektedir.

İlk tanrılar genellikle kozmik unsurlar ile karışıyordu. Gök, yer, su, hava gibi kozmik unsurlar tanrılaştırılıp bu tanrılardan başka tanrılar meydana gelmiştir. Böylece evrende her tür nesneden önce tanrılar yer almaktadır. Kozmogonik eylemler; düzene koymak, şekil vermek ve üretmekle devam etmektedir.⁷²

Makro kozmos (kâinat-tabiat) ve mikro kozmosu (insanı) birbirine bağlayan kozmogonik düşüncede insan, dünya elementlerinden yaratılır veya âlem ilk insanın vücudundan ortaya çıkar.

Mircelaleddin Kezzazi, “*Roya, Hemase, Ustûre (Rüya, Epik, Mit)*” adlı eserinde makro kozmos ve mikro kozmos arasındaki ilişkiyi dünya mitolojilerinden aldığı örnekler ile şöyle açıklamaktadır: “*Dünya mitolojilerinin çoğunda evren ilk örnek insandan ya da insana benzeyen ilk yaratığın vücudundan ortaya çıkmıştır. Babil mitolojisinde, Babil tanrısı “Marduk” sular tanrıçası “Tiamat”ı çetin bir savaşta ikiye böler. Vücudunun yarısından yukarıda gökyüzü ve diğer yarısından aşağıda yeryüzünü yaratır.*”⁷³

71. İsmail Taş. *Age*. s.13.

72. İsmail Taş. *Age*. ss.13-14.

73. Mircelaleddin Kezzazi. *Age*.

Buna benzer bir başka örnek de; “Manevî”⁷⁴ mitolojide yer almaktadır. Yaratılışın başlangıcındaki tanrılar ve devlerin arasında geçen savaşıardan birinde, “Mehrized” karanlıklar ülkesine (devler ülkesine) hücum etti. Birçok devı öldürdü. “Mehrized” bu öldürölmüş devlerin vücudundan sekiz katlı yeryüzü,⁷⁵ devlerin derisinden on katlı gökyüzü ve onların kemiklerinden dağları yarattı.⁷⁶

Dünya mitolojisinde, makro kozmos ve mikro kozmos arasındaki sıkı ilişkiye inanış, tabiatın her ögesinin insanın bir organına benzetilmesine sebep olmuştur. Bu inanışa göre yukarıda bahsettiklerimizin dışında (gökyüzünün deriyle, dağların kemikle ve yeryüzünün vücutla özdeşleştirilmesi dışında) bazen nehirler ve ırmaklar insanın damarlarıyla, akan su kanla ve orman ise insanın saçıyla özdeşleştirilmiştir.

Ayrıca mikro kozmosun makro kozmos ile özdeşleştirilmesi dünyadaki destansı düşüncelerinin temelini oluşturmaktadır. Rig veda’nın Prusha’ya ilahisinde insan evrenle özdeş bir varlık olarak görölmektedir. Kozmosdaki bütün varlıklar ise varlığını insandan almaktadır. Yukarıda verdiğimiz ilahide güneş, ay ve başka kozmik varlıklar insanın organik parçalarından başka bir şey değildir.⁷⁷

“Bondeheş”te de mikro kozmos ve makro kozmos arasındaki ilişki şu şekilde tasvir edilmektedir:⁷⁸

“Dinde şöyle denmektedir: İnsanların vücudu kâinat gibidir. Nasıl ki kâinat bir damla sudan ortaya çıkmışsa, insanın yaratılışı da bir damla göz yaşıyla (bir damla suyla) başlamıştır. Evrenin eni boyuyla eşittir. Bu özellik insan için de geçerlidir. İnsanın da eni, boyuyla aynıdır. Deri gökyüzü gibi, et yeryüzü gibi, kemik dağ, damarlar ırmaklar gibi, damardaki kan ırmaktaki akan su gibi, karın deniz ve saç bitki gibidir. Nefes yel

74.Manevî mitoloji, İran’da Mani dinînine ait olan mitler ve anlatılardır.Dünya literatüründe “Manevî” terimi yerine “maniheizm” terimi kullanılmaktadır.Fakat İran mitolojisinde “manevî”(Mani dinîne ait) terimi kullanıldığıve örnekler Farsça metinlerden çevrildiği için burada da terimin orjinal şeklinin kullanımı tercih edilmektedir.

75.”Roya, Hemase, Ustûre (Rüya, Epik, Mit)” adlı eserin metninde sekiz yeryüzü ve on gökyüzünden bahsedilmektedir.Burada sekiz yeryüzü sekiz katlı ve on gökyüzü on katlı gök olarak yorumlanmaktadır.

76.Mircelaeddin kezzazi. Age.s.28.

77.İsmail Taş. Age. s.14.

78.Mircelaeddin Kezzazi. Age. s.29.

gibi, beyin sonsuz aydınlık gibidir. İnsanın bir gözü ay ve diğer gözü güneş gibi, dışlar yıldızlar ve insanın ruhu ise “Ahuramezda (Hürmüzd)” gibidir.”

Kozmogoninin konusu sadece evrenin ortaya çıkışı değildir. Takvim ritüelleri, eski yıldan yeni yıla geçiş ve yıllık bayramlar da kozmogoninin önemli ana başlıklarını oluşturmaktadırlar.⁷⁹ Her yeni yılın gelişi ilk kozmogonik eylemi veya kozmosun tekrar inşası demektir.

Kozmoloji konusuna geçmeden önce, kozmogoninin çok önemli bir parçasından bahsetmemiz gerekmektedir. Bu önemli parça da insan ve dünyanın sonundan başka bir şey değildir. Kozmogonin konusunun başlangıç, ortaya çıkış ve yaratılış olduğundan bahsetmiştik. İlk bakışta insan ve dünyanın sonu, kozmogoninin temel ana hatlarıyla ters düşebilir. Fakat dünyanın sonu ile ilgili eskatolojilerde önemli olan son olgusu değil, yeni bir başlangıcın kesinliğidir. Bu anlamda kozmogoni ile eskatoloji, ilk bakışta zıt kavramlar olarak düşünülse de, mitolojik düşünce kapsamında birbirlerini tamamlayan iki ilkedir.

Düzen ve evren sürekli gelişim içinde olan canlı bir süreçtir. Dünya her an yaratıcılık içerisindedir. Kozmosun kaostan oluşma fikri, dünyanın daimi yaratılış halinde olduğu gerçeğini ifade etmektedir. Varlık her an tazelenir ve değişir. Her an yeni bir yaratılış vardır. Burada varlığın temelini oluşturan bir yenilenme söz konusudur. Bu yenilenme olayı da bir var olma ve yok olma gibidir. Evrende sürekli gerçekleşmekte olan bir hareket vardır. Bu hareket ise varlığın yeniliğini sağlamaktadır. Varlık her an ölüp yeniden dirilir.⁸⁰

Böylelikle evrende sürekli bir başlangıç olayı gerçekleşmektedir. Her yeni başlangıç için de önceki yaratılışın sona ermesi gereklidir. Bu yeniden başlama gelecekte mutlak başlangıcın, ilk kozmogonik eylemin kopyasıdır. Böylece arkaik toplumların insanı için her şeyin (hayvan, bitki, kozmik nesne) kökeninin bilinmesi, onun üstünde bir tür sihirli üstünlük sağlar. Aynı şey eskatolojik mitler için de

79.İsmail Taş. *Age*. s.14.

80.Celal Beydili.*Türk Mitolojisi Ansiklopedik sözlük*.Çeviren:Eren Ercan.Ankara:Yurt Kitap-Yayın, 2005.s.336.

geçerlidir. Başlangıçta olup bitenin bilinmesi, gelecekte olup biteceklerin de bilinmesini sağlar.⁸¹

Evrenbilim⁸² anlamına gelen Kozmoloji terimi, dünyanın yaratılışıyla ilgili araştırmalar dizisini oluşturmaktadır. Bu anlamda kozmoloji evreni bilimsel bir bakış açısıyla ele alıp incelemektedir. Bundan önceki çağlarda evren hakkındaki telakkiler ve düşünceler bilimsel olmaktan ziyade teolojik ve moral karakterliydi. Evrenin yukarısını oluşturan gök, moral açıdan iyi, dolayısıyla tanrıların yaşadığı yer, yeraltı ise moral açıdan kötü, dolayısıyla tanrıların karşıtı olan varlıkların yaşadığı yer olarak bilinmektedir.⁸³

Kozmolojiden eysel ve gözlemsel bulguları içermesine rağmen, deskriptif (tasviri) bilimlerle aynı sınıfa yerleştirilemez. Böylece kozmoloji sadece evrenin tasviriyle ilgilenmeyip spekülatif düşünceye ihtiyaç duyacaktır.⁸⁴ Bu ise kimi zaman yukarıda bahsettiğimiz moral şeklinde kimi zaman da halk arasında gelenekler ve inançlar şeklinde kendisini göstermektedir.

Sonuç itibariyle mitoloji ve kozmoloji arasındaki ilişkiyi inceleyecek olursak mitolojiyi, kozmik bilginin kodlaşmış, şifreleşmiş ve sembolik bir dile dökülmüş öyküsü olarak değerlendirebiliriz. Mitolojide kozmik bilgi, her zaman simge ve sembollere dönüştürülerek yaşatılmıştır. Dolayısıyla mitoloji, kozmik bilgilerin kaynağıdır. Fakat mitolojiden elde edilen kozmik bilgi, salt bir bilgi değildir. Bu yüzden B. Malinowski'ye göre, mitolojiyi salt bilgi olarak görmek çok büyük bir yanıltır.⁸⁵

81.İsmail Taş. *Age*.s.12.

82.T.D.K. *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları, 1998. s.906.

83.İsmail Taş. *Age*.s.16.

84.İsmail Taş . *Age*.s.17.

85.Bronisław Malinowski. *Age*. s.101.

II.2. İRAN MİTOLOJİSİNDE AY VE GÜNEŞ KOZMOLOJİSİ

Bu bölümde, İran kozmolojisi ve kozmolojinin temeli sayılan göksel cisimlerin varlığı detaylarıyla ele alınacaktır. Yaratılış, yaratılış efsaneleri ve felsefesi İran kozmolojisinin ana hatlarını oluşturmaktadır. İran mitolojisinde yaratılış efsaneleri yanında, insan ve dünyanın sonuyla ilgili efsaneler de önemli bir yer tutmaktadır.

İran kozmolojisi konusunda Mehrdad Bahar'ın iki eseri temel alınacaktır. Birinci eser, “eser analizleri” bölümünde İran mitolojisi sahasında önemine değindiğimiz “*Bondeheş*” (ilk yaratılış)⁸⁶ tır. İkinci eser ise, Bahar'ın “*Bondeheş*”i temel alan “*Pejühişi Der Esatir-i İran (İran Mitoloji Üzerine Bir İnceleme)*”⁸⁷ adlı eseridir.

Mehrdad Bahar “*Pejühişi Der Esatir-i İran (İran Mitolojisi Üzerine Bir İnceleme)*” adlı eserinde İran mitolojisini üç ana başlık altında toplamıştır; Yaratılış, halk, son. Yaratılış bölümünde dünyanın başlangıcından, yaratılışa sebep olan, iyi ve kötü ilkelerin arasındaki savaştan, yaratılışın ilk aşamasında bahsedilmektedir. Halk bölümünde ise insanın yaratılışından, ilk insandan ve insanların soyundan bahsedilmektedir. Ayrıca Zerdüşt'ün hayatından da söz edilmiştir. Son bölümünde ise İnsan ve dünyanın sonundan, kurtarıcılar ve İranlılarda cennet anlayışından söz edilmektedir. Bu çalışmada, çalışmamızın konusuna uygun olan bölümler ele alınacaktır.

İran kozmolojisiyle ilgili efsanelerin sayısı, Türk mitolojisinde olduğu gibi çok fazladır. Araştırmacılar bu efsanelerin bir kısmını Zerdüşt'ten önceki dönemlere ve bir kısmını ise Zerdüşt'ün ortaya çıkışıyla başlayan döneme ait olarak görmektedirler.

Zerdüşt'ten önceki dönemlere ait olan efsanelerde çok sayıda batıl inanç, büyü ve sihir unsuru yer almaktadır. Bilindiği gibi, bu tür unsurlar Zerdüşt edebiyatında kabul görmeyen konulardır. Zerdüşt'ün ortaya çıkmasıyla beraber İranlıların sosyal hayatında gerçekleşen evrimler, onların inanç sisteminde de yansımaları bulmuştur.

86. Mehrdad Bahar. *Bondeheş*. Tahran: Tus, 1369 (Miladi:1990).

87. Mehrdad Bahar. *Pejühişi Der Esatir-i İran (İran Mitolojisi Üzerine Bir İnceleme)*. Tahran: Agâh Yayınları, 7. Baskı, 1387 (Miladi: 2008).

İran’da yapılan tarih ve kültür çalışmalarında, İran tarihi ve İran dilleri; eski dönem, orta dönem ve yeni dönem olmak üzere üç farklı döneme ayrılmaktadır. Bu üç farklı dönemden en fazla orta dönemin mitolojik bilgileri elimizde bulunmaktadır. Bu yüzden burada vereceğimiz bilgiler, İran’ın orta döneminin ve Mezdisan Dini’nin (Mezda’ya tapma - Mezdaperestlik)⁸⁸ temellerine dayanan bilgilerdir.

İran Kozmolojisine Giriş⁸⁹

“Ezelde Hürmüzd (Ahuramezda) ve Ehrimen vardı. Biri en üstte aydınlıkta, diğeri en altta karanlıkta. (Sınırsız aydınlık-sınırsız karanlık)”⁹⁰

Sonsuz ve sınırsız bilgilere sahip olan Hürmüzd, Ehrimen’in varlığından ve onun gelecek için planladığı savaştan haberdar idi. Bu savaş iki yaratılışın arasında, iki yaratılışı karıştıran bir savaş olacaktı. Bu yüzden Ahuramezda bu dünyayı (sonundaki ayrılığın aracı olarak) yarattı.

İlk Ahuramezada bu âlemi “minu” şeklinde yarattı. Minu yaratılışı, varlıkların daha maddi bedene sahip olmadığı aşamasıydı. Minu şeklinde olan varlıklar sadece ruhtan ibarettiler. Bu yaratılışın üzerinden 3000 sene geçti. Ehrimen âlem ve bütün yaratıklara hücum etti. Savaşın başında Ehrimen, Devleri (Divan’ı) yarattı ve aydınlık âlemine hücum etti. Hürmüzd bu savaşın süresini 9000 sene olarak tayin etti. Ahuramezda Ehrimen’i 3000 sene için bayılttı.

Ehrimen’i yenmek sadece yaratılış ile mümkündü. Yaratılışın gerçekleştirilmesi ise sadece zamanla olabilirdi. Zamanın ortaya çıkmasıyla birlikte kaçınılmaz olarak her iki yaratılış ortaya çıkıyordu. Ahuramezda’nın yarattıkları ve Ehrimen’in yarattıkları.

Ahuramezda sonsuz ve sınırlı zamanı sınırlandırdı. Kendi yaratıklarını aydınlık ilkesinden yarattı. Mekân ve savaş tanrıları yarattı. Ehrimen ise buna karşılık olarak gri

88.İran literatüründe “Mezdisnan” olarak geçmekte olan inanç, Ahuramezda’ya tapma anlamına gelmektedir. Bu çalışmada “Mezdisnan” şeklinde görülmekte olan kelime ise dünya literatüründe “Mazdeizm” olarak bilinmektedir.“Ahuramezda” “Bilge Tanrı” anlamında İran mitolojisinde yaratılışın başında bulunan iki temel tanrıdan biridir. Ayrıca dünya literatüründe “Ahuramazda” ve “Mazda” olarak geçmekte olan terimler bu çalışmada-Farsça metinlerden çevrildiği için-Farsçada telaffuz edildiği gibi “Ahuramezda” ve “Mezda” olarak kullanılmaktadır.

89. Mehrdad Bahar. *Pejühişi Der Esatir-i İran(İran Mitolojisi Üzerine Bir İnceleme)*. Tahran: Agâh, 1387(Miladi: 2008). ss. 30-170.

90.Mehrdad Bahar. *Age*. s.30.

renkte bedenleri olanları yarattı. Ehrimen, Ahuramezda'nın yarattığı her iyi ve güzelin karşısına çirkin ve kötü bir nesne yarattı.

Ahuramezda pasif kâinatı, aktif duruma dönüştürdü. O ana kadar daha bedenleri olmayan nesneler bedene sahip olup harekete geçtiler. Ahuramezda ruh ve minu şeklinde yarattığı varlıklara orada maddi bir şekil verdi. Varlıkları minu şeklinde yarattığı zaman Ahuramezda anne gibiydi. Varlıklara maddi yapı verdiğinde de baba gibiydi.

Ahuramezda Ehrimen'in yaratıklarını görünce - çirkinlik ve kötülükle dolu oldukları için- beğenmedi, fakat Ehrimen Ahuramezda'nın yaratıklarını güzellik, derinlik, sorumluluk ve başarı ile dolu oldukları için beğendi.

Ahuramezda Ehrimen'e şöyle dedi: *“Benim yaratıklarına yardım et ve onlara tap, ben de sana ölümsüzlük ve sonsuza dek gençlik veririm. Savaşa başlamamak hem benim için hem de senin için karlı olacak”*. Ehrimen ise şöyle cevap verdi: *“Senin yarattıklarına tapmam. Onlara yardım etmem. Tam tersine seni, yaratıklarını ve bütün varlıkları öldüreceğim. Bütün kâinatı seninle düşmanlık etmeye ve benimle dost olmaya davet edeceğim”*.

Ehrimen Ahuramezda'nın çaresiz kalacağını ve onun dediklerini kabul edeceğini zannetti. Hiç korkmadı. Tam tersine kendisinin galip geleceğini düşündü, tehdit bile etti. Ahuramezda Ehrimen'in belirli ve sınırlı bir zaman içerisinde yenileceğini bildiğinden dolayı savaş için bir zaman tayin etti.

İran mitolojisinde yaratılışın iki şekli vardır: ilk Minevî (Kâinatın maddi yaratılışının önceki aşaması) yaratılış, ikincisi ise Maddi yaratılış. Ahuramezda âlemi yaratmadan önce tanrı değildi. Âlemi yarattıktan sonra kâinattaki bütün her şeyden sorumlu oldu. Ahuramezda'nın ilk yarattığı şey iyi ve doğru davranıştı. Ahuramezda yaratılışı düşünürken kendi varlığı güzelleşti, onun “Tanrı”lığı yaratılışıyla başladı.

Ehrime'nin kötülüklerden vazgeçmeyeceğini bilen Ahuramezda kötülüğü yenmek için “Zaman”ı yarattı. Sınırsız zamandan sınırlı zamanı yarattı. Ahuramezda'nın yenilmeyeceği, kötü tanrının ve kötü ruhların rahatlık görmeyeceği ve kâinatın değişmeyeceği zamanın yaratılmasının sonucunda ortaya çıktı.

Savaş başlamadan önce zaman sınırsız idi. Ahuramezda ise bu sınırsız zamanı (12000 yıl) Ehrime'nin yenilebileceği tek çare olarak yarattı. Başka bir deyişle Ahuramezda Ehrimen'i yenebilmek için sınırsız zamanı sınırlandırdı.

İran mitolojisinde, yaratılışın başlangıcından beri zaman hep önemli bir yer tutmaktadır. *“Dinde zaman her iki yaratılıştan üstündür. Ahuramezda'nın yaratılışı ve Ehrimen'in yaratılışı. Zaman bütün işlerinin akışını bulan ögedir. Zaman arayan ve bulanların en üstünde yer almaktadır. Yargılamak ancak zamanla mümkün olabilir.”*⁹¹

Ehrimen'in baygın olduğu 3000 yılda Ahuramezda maddi olmayan yaratılışına maddi vücut verdi. Ahuramezda'nın yaratılışının ilk ilkesi aydınlıktır. Ahuramezda aydınlıktan sırayla ateş, rüzgar, su ve yeryüzünü ve kâinattaki bütün maddi varlıkları, birini diğerinden yarattı.

İlk yaratık bir damla su gibiydi (bir damla göz yaşı). Bütün varlıklar sudan yaratıldı, sadece insan ve hayvanın özü ateşten yaratıldı. Ahuramezda ilk gökyüzü, Ehrimen'i yenmek için yarattı. Bu yüzden ona “başlangıç” denir. Sonra suyu susuzluk devi yenebilmek için yarattı. Yeryüzü ve bütün maddi varlıklar üçüncü aşamada, sonraki aşamada da bitki yaratıldı. Bitki faydalı koyunun beslenmesi için ve koyun ise insanın beslenmesi için yaratıldı.

İnsanın yaratılışı bu büyük yaratılışının odak noktası oldu. Çünkü Ahuramezda'ya- Ehrimen'ni yenebilme konusunda- tek yardım eden insandı. Sonra Ahuramezda'nın sonsuz aydınlığından ateş, bir kıvılcım şeklinde yaratıldı. Rüzgar ise on beş yaşındaki bir delikanlının vücudu gibi yaratıldı.

İlk başta gökyüzü aydın, geniş bir yumurta şeklinde sıcak, erimiş demirden yaratıldı. Bütün kâinat gökyüzünün içinde yaratıldı. Gökyüzü Ahuramezda ve Ehrimen'in arasındaki savaşa, bir kale, bir yuva şeklinde bütün varlıkları barındırmak amacıyla yaratıldı. Gökyüzünün eni, boyu ile derinliği eşittir, rengi de yeşildir.

Ahuramezda gökyüzünün özünden suyu yarattı. Suyun yardımıyla rüzgar, yağmur, bulut, sis ve kar ortaya çıktı. Sudan yeryüzü, yuvarlak ve düz şekilde

91. Mehrdad Bahar. *Age*. s.35.

yaratıldı. Yeryüzünün eni, boyu ve derinliği eşittir, uyumlu ve gökyüzünün tam ortasında.

Yeryüzünün üçte biri, taş şeklinde, üçte biri ise toz şeklinde, kalan kısmı da çamur şeklinde yaratıldı. Ahuramezda sonradan çıkan dağların özünü yeryüzüne koydu. Yerden demir, kükürt, çinko ve alçı gibi elementler (değerli elementler hariç) ortaya çıktı.

Sonraki aşamada bitki, beşinci aşamada da inek, ay gibi, tam dünyanın ortasında altıncı aşamada Gayomard (Kiyumers)⁹² parlak, güneş gibi yaratıldı. İran mitolojisinde Kiyumers insanoğlunun nesillerinin onun özünden yaratılmış olan, insan proto-tipi olarak bilinmektedir. Kiyumers'in insani özelliklere (göze, kulağa, dile) ve ayrıca Tanrı'ya (Ahuramezda'ya) ait özelliklere sahipti. Kiyumers'in huzurunu sağlayan uyku, on beş yaşındaki uzun boylu delikanlının kalıbında Ahuramezda tarafından yaratıldı.

Kiyumers Ahuramezda'nın sol tarafında, inek ise onun sağ tarafında yer aldılar. İnsanoğlunun nesli Kiyumers'in özünden ve hayvanların nesli (dört ayaklı hayvanların nesli) ise ineğin özünden yaratıldı. Hem Kiyumers hem de inek ateş özlü yaratıklardır.

Yaratılışın altı aşamasının her biri belli dönemlerde (belli süreçlerde) gerçekleşmiştir. Bahsettiğimiz dönemler şu şekilde özetlenmektedir:

1. aşama: Gökyüzünün yaratılışı; kırk günde yapılmıştır. Yaratılıştaki beş gün duraklama [bu beş gün, birinci Gahenbar'ı oluşturmaktadır. Birinci Gahenbar Pehlevicede Medyozarm olarak, baharın ortası anlamında, bilinmektedir. Birinci Gahenbar'da güneş, ay ve yeşilliklerin yurdu ortaya çıktı.]

2. aşama: Suyun yaratılışı; elli beş günde yapılmıştır. Yaratılıştaki beş gün duraklama [bu beş gün, ikinci Gahenbar'ı oluşturmaktadır. İkinci Gahenbar Pehlevicede Medyoşam olarak, yazın ortası anlamında, bilinmektedir. İkinci Gahenbar'da Ahuramezda o zamana kadar karanlık olan suyu berraklaştırdı.]

92. Pehlevicede: gayomard. Avesta'da: gayo-maretan. Kelimenin anlamı ölen hayat, ilk insanın adıdır. Gayomard Ahuramezda'nın altıncı maddi yaratığıdır. Onun yaratılması yetmiş gün sürmüştür. Gayomard bugünkü konuşulan Farsçada Kiyumers şeklinde bilinmektedir. Kiyumers aslında ilk yaratılmış insane değil, insanoğlunun ondan türetilen ilk tohumdur. Kiyumers'in eni ve boyu aynıdır. Bu açıdan gökyüzü ve Kiyumers arasında benzerlik vardır.

3. aşama: Yeryüzünün yaratılışı; yetmiş günde yapılmıştır. Yaratılıştaki beş gün duraklama [bu beş gün, üçüncü Gahenbar'ı oluşturmaktadır. Üçüncü Gahenbar Pehlevicede Pedîşah olarak, mahsulün toplanması anlamında, bilinmektedir. Üçüncü Gahenbar'da yaratıkların yeryüzüne indirilmesi gerçekleşti.]

4. aşama: Bitkinin yaratılışı; yirmi beş günde yapılmıştır. Yaratılıştaki beş gün duraklama [bu beş gün, dördüncü Gahenbar'ı oluşturmaktadır. Dördüncü Gahenbar Pehlevicede Ayasrimolarak, eve dönüş anlamında (sonbaharın başlangıcı) bilinmektedir.]

5. aşama: Koyunun yaratılışı; yetmiş beş günde yapılmıştır. Yaratılıştaki beş gün duraklama [bu beş gün, beşinci Gahenbar'ı oluşturmaktadır. Beşinci Gahenbar Pehlevicede Medyarim olarak, yılın ortası anlamında, bilinmektedir. Bu Gahenbar'ın tarihi kışa denk gelmesine rağmen yılın ortasındaki bayram olarak kutlanılmaktaydı, bu ise İranlılar arasında başlangıcı yazla başlayan bir takvimin varlığının göstergesidir.]

6. aşama: Halkın yaratılışı (Kiyumers'in yaratılışı); yetmiş günde yapılmıştır. Yaratılıştaki beş gün duraklama [bu beş gün, altıncı Gahenbar'ı oluşturmaktadır. Altıncı Gahenbar Pehlevicede Hamaspahmedim olarak, bütün ordunun kâinata doğru hareket etmesi anlamında, bilinmektedir. Bu beş günde kutsal ruhların yeryüzüne inmeleri gerçekleşmektedir.]⁹³

Ahuramezda gökyüzü ve yeryüzü arasında aydınlar veya göksel cisimleri yarattı⁹⁴. İran mitolojisinde “ Göksel Cisimler ” aşağıdaki alt başlıklarda incelenmektedir:

93. Mehrdad Bahar. *Age*. ss.32-51.

94. Zerdüşt Edebiyatında âlem üç bölümden oluşmaktadır: 1. Üst dünya: Bu dünya Ahuramezda ve bütün aydın varlıkların dünyasıdır. Bu yüzden bu dünyaya aydınlıklar dünyası da denmektedir. 2. Alt dünya: Bu dünya Ehrimen ve bütün karanlık varlıkların dünyasıdır. Bu yüzden bu dünyaya karanlıklar dünyası da denmektedir. Bu iki dünya arasında boş bir saha vardır. Bu boş saha ise âlemin üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bu plan aslında ilkel toplumların savaş meydanlarında da görülmekteydi. İki tarafta iki ordu dizilirken tam savaş meydanının ortasında boş bir saha vardı. Bu boş sahada iki ordudan kahramanlar savaşıyorlardı.

Bahsettiğimiz üçüncü âlem ve Savaş Tanrısı arasında Pehlevi metinlerde bir bağ görülmektedir. Pehlevicede “way” kelimesi boş alan anlamında ve ayrıca Savaş Tanrısı olarak bilinmektedir. Yakın dönemlere ait olan Zerdüşt Edebiyatının eserlerinde “way” kelimesi iki şekilde kullanılmaktadır: Hürmezdi way (Ahuramezda'ya ait olan way)-Ehrimeni way (Ehrimen'e ait olan way). Aydınlar dünyası ve karanlık dünyası arasındaki boşluk ise bu iki “way”a aittir. Böylece iki dünya arasındaki boşluk ile

1. Yıldızlar veya sabitler [gökyüzündeki yerleri sabit oldukları için onlara sevabit (sabitler, hareket etmeyenler anlamında) denir.]

2. Gezegenler [gökyüzündeki yeri sabit olmayan göksel cisimler]

3. Ay

4. Güneş

Ahuramezda, göğü bir yıl gibi yarattı. İçinde on iki yıldız on iki ay (yıldaki ay, bir zaman birimi olarak) gibi koydu. Ay (gökteki ay) için ise yirmi yedi hane (menzil) koydu. Ahuramezda tarafından bir ordu şeklinde dizilen gökyüzünün yaratılışının temel amacı, Ehrimen'in ordusuyla savaşmaktır. Gökyüzünün dört ana yönünde dört yıldız- komutan olarak -⁹⁵ tam ortasında da göğün direği⁹⁶ yer almaktadır. Bu beş temel yıldız yardım etmek amacıyla da binlerce küçük yıldız yaratıldı.

Ahuramezda bahsettiğimiz yıldızların içinde bulunduğu göğü bir çark şeklinde yarattı. Bu çark büyük savaş başlayınca dönmeye başlayacaktır. Bu yıldızlar ve gök çarkı üstünde yıldızların bir başka takımını koydu.⁹⁷ Bu yıldızlar daha önce bahsettiğimiz yıldızlardan daha üstündür. Büyük savaş başlayınca bu yıldızlar Ehrimen'in güçlerinin göğün üst katlarına ulaşmasını engellerler. Bu yıldızlara ait başka bir gök tasavvur edilmektedir. Bu gök bahsettiğimiz gökten ve gök çarkından üstündür, o yüzden ona “gök üstündeki gök”⁹⁸ denmektedir. Bu iki göğün üstünde de ay ve güneş yer almaktadır.

savaşın bağlantısını şu şekilde açıklayabiliriz: İyi Tanrıya ait olan güçler (Ahuramezda'ya ait olan güçler) ve kötü tanrıya ait olan güçler (Ehrimen'e ait olan güçler) bu boşlukta karşılaşarak savaşır.

95. Burada Mehrdad Bahar gökyüzündeki beş önemli yıldız için-dördü gökyüzünün ana yönlerinde, biri de göğün tam ortasında-Sepahbod (Ordunun başı) kelimesini kullanmıştır. Kelimenin Türkçe karşılığı komutan olarak verilmektedir.

96. Mehrdad Bahar Göğün direğinden (evrenin direğinden), kitapta Sepahbod-I sephabodan olarak bahsetmektedir. Türk mitolojisinde Sepahbod-I sephabodan karşılığı “Temir Kazık-Temür kazguk” kutup yıldızı tam göğün ortasında, evrenin direği olarak yer almaktadır.

97. Kitapta bu yıldızlar için kullanılmış kelimenin Farsça şekli “setarigan-ı Neyamizende” Türkçe çevirisi ise “karıştırmayan yıldızlar”dır Bu yıldızların özelliği daha önce bahsettiğimiz yıldızlara göre farklıdır. Karıştırmayan yıldızların görevi, savaş başlayınca Ehrimen ve onun ordusunu daha üstteki gök tabakalarına yükseltmeye (girmeye) engellemektir.

98.Farsça'da: Sepehr-i balayi sepehr.

Yıldızların komutanlığını da ay ve güneş üstlenmektedirler. İran mitolojisinde gök toplam yedi kattan oluşmaktadır. En üst kat, “Emşaspendan”ın yeri ve bu katların üstünde de sonsuz aydınlıkta Ahuramezda’nın yeri vardır.

Ay, güneş ve yıldızlar Ehrimen gelene kadar hareketsiz gökte durdular. Zaman güzel gidiyordu ve hep öğlendi. Ehrimen ve ordusunun gelmesiyle beraber bu sükunet ise bozuldu. Ay, güneş ve yıldızlar hareket etmeye başladılar ve sonsuza kadar durmadılar.⁹⁹

II.2.1. İRAN MİTOLOJİSİNDE AY VE GÜNEŞ İLE İLGİLİ TASAVVURLAR

İranlılar tarihte göksel cisimler ve tanrısal (manevî) düşünceler arasında bağlantı kuran ilk insan topluluklarından biri olarak bilinmektedirler. İran eski ayinlerindeki Mehr’e (Mithra’ya) tapma, mezda’ya tapma ve zerdüş mitolojisinde mevcut olan inançlar, yeryüzünde ve gökyüzündeki nesneler arasında kurulan bağlantıdan kaynaklanmaktadır.

İranlıların düşüncesinde tanrı, melekler ve bütün yardımcı ruhlar gökyüzünde yer almaktadırlar. Bu yüzden İranlıların ibadetleri ve dinsel ritüelleri hep gökyüzüne karşı yapılmıştır.

İranlılar arasında uygulanan bu ritüeller etkisi altında ortaya çıkan kozmik inançlar tamamen dinî düşüncelere dayanmaktadır. İran eski inanç sisteminde göksel cisimler güçlü tanrılar olarak kabullenip bu yüzden insan hayatında ve özellikle insanın kaderinde çok önemli bir rol üstlenmektedirler.

Ayrıca İran halkının yaşam biçimine bakıldığında göksel varlıklar ile ilgili astral tasavvurların İran mitolojisinde geniş bir yer kapladığı görülmüştür. Yabani hayvanları evcilleştirip küçük köylere yerleşmekle İran halkı tarımsal hayata başlamışlardır. Tarıma dayalı bu yerleşik hayat sisteminde, gök cisimlerinin etkisi de İran halkı tarafından hiçbir zaman göz ardı edilmemiştir.

İlk olarak günlük ihtiyaçlarını gidermek için astral varlıkları önemseyen İran halkı, sonraki dönemlerde Babil astrolojisi etkisinde kalıp göksel tasavvurlarını hayatın detaylarına kadar taşımışlardır. Sonraki dönemlerde göksel cisimler sadece hava

99. Mehrdad Bahar. *Age*. ss. 54-57.

durumunu, tarım zamanını belirtmek ve bunlar gibi ihtiyaçları gidermek için değil, kehanet ve geleceği öngörmek için de kullanılmıştır.

Birçok araştırmacıya göre, gezegenleri tanrılarla ilişkilendirmek, Babil uygarlığıyla başlayıp diğer milletlere sonradan geçmiştir. Bu teori İran için de geçerlidir. İranlıların astrolojisi ve tasavvurlarında her zaman Babil uygarlığının izi görülmektedir.

İran kültüründe astral varlıkların önemini belirttikten sonra, bu bölümde İran mitolojisinde en yaygın olan yaratılış efsanesinin yorumuna, İranlılarda âlem tasavvuruna, kozmik inançlara, ay ve güneş gibi astral varlıklara ve bu göksel cisimler ile ilgili tasavvurlara değinilmesi gerekecektir.

İranlılar en eski zamanlarda âlemi yuvarlak ve bir tabak şeklinde tasavvur etmekteydiler. Sınırlı bir alan olarak düşünülmekte olan gök, bir kabuk olarak âlemi içine almaktaydı. Yeryüzünün bakir hali düzdü, içinde ne uçurum vardı, ne tepe. Ne vadi vardı, ne dağ. Gökyüzünün tam ortasında bulunmakta olan güneş, ay ve yıldızlar da hareketsiz şekilde yerlerinde durmaktaydılar. Her şey sakin ve uyum içindeydi.¹⁰⁰

Zerdüşt mitolojisinde, âlem ile ilgili üçlü bir tasavvur vardır:

- 1.Üst dünya (aydınlıklar dünyası): Bu dünya, Ahuramezda ve Ahuramezda'nın yarattığı bütün aydınlıkların âlemidir.
- 2.Alt dünya (Karanlıklar dünyası): Bu dünya, Ehrimen ve Ehrimen'in yarattığı bütün karanlıkların âlemidir.
- 3.Üst ve alt dünyalar arasındaki boşluk (way): İki temel dünya arasındaki boşluk ise dünyanın üçüncü bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölüm, geç dönemlere ait olan Zerdüştî metinlerde "Way" adı altında bilinmektedir. Bir taraftan da "Way" savaş tanrısıdır.. "Way" ile ilgili en önemli husus, "Way"ın iyi (Ahuramezda'ya ait olan) ve kötüye (Ehrimen'e ait olan) ayrılmasıdır. Boşluk âlemi de iyi "way" ve kötü "way"a ait olan âlemidir.

100.John Russells Hinnells. *Şenah-t-i Esatir-i İran (İran Mitolojisine Giriş)*. Çevirenler: Jale Amuzgar-Ahmed Tafazzüli.Tahrân: Çeşme, 1386 (Miladi:2007).

“Way” ve “savaş” tanrısı arasındaki ilişki, eski savaş meydanlarının görüntüsüne dayanarak anlatılabilir. Eski savaş meydanlarında iki tarafta ordular yer alır meydanın tam ortası ise boştur. Bu boşluk, iki ordu savaşçılarının vuruşma noktasıdır. Belki de eski savaş meydanındaki bu diziliş, İran kozmolojisinde mevcut olan bu düşünceden (âlemin tasavvurundan) kaynaklanır.

Yaratılışın başlangıcında iki ilkenin varlığına inanılmaktadır. Ahuramezda ve Ehrimen. Fakat bu iki ilke arasında söz konusu olan savaş, evrenin Ahuramezda tarafından yaratılmasına sebep oldu. Ahuramezda “minu” şeklinde bulunan varlıkları maddileştirdi (Ahuramezda ruh şeklinde bulunan varlıklara maddi vücut kazandırdı).

Dolayısıyla İran mitolojisinde iki temel yaratılış söz konusudur:¹⁰¹

1.Minevî (minu¹⁰² şeklinde) Yaratılış

2.Maddi Yaratılış

Ahuramezda, maddi yaratılışı gerçekleştirmeden önce, sonradan maddi vücut bulan bütün varlıklar “Tanrı”nın zihninde bir “düşünce” olarak yer almaktaydı. Minevî yaratılış da Ahuramezda’nın bu düşüncesinden başka bir şey değildir.

Tanrı her varlık ve her eylemi en mükemmel şekliyle düşündü. Bu düşüncenin neticesinde bütün varlıkların ve eylemlerin daha harekete geçmemiş olan ideal örnekleri oluştu. Varlıkların ve eylemlerin bu ideal ve mükemmel örnekleri, onların “minular”ını oluşturdu.

Zerdüştî düşüncelerden alınmış bu felsefe, yüzyıllar sonra Eflatun tarafından işlenip “örnek” ya da “idus” teorisinin ortaya çıkmasını sağladı.¹⁰³ Bu yaratılışın ilk aşaması aynı zamanda Hegel’in “ideal” olarak adlandırdığı görüşün temelini de oluşturmaktadır.¹⁰⁴

101.Mehrdad Bahar. *Age*. s.31.

102.Dünya literatüründe “minu” kavramı “manyu” şeklinde kullanılmaktadır.Kelimenin Avesta’daki orijinal şekli “mainyu”dur. Bu çalışmada, kelimenin bugünkü Farsça’da kullanılmakta olan “minu” şekli tercih edilmektedir.

103.Murteza Sakıper. *Age*. s.127.

104.Murteza sakıper. *Age*. s.127.

Murtaza Sakıfper, yaratılışın başında mevcut olan iki ilkenin varlığını şöyle açıklamaktadır: “ *Başlangıçtaki içi boş olan varlığın “Spenta Mainyu’ya”¹⁰⁵ ve başlangıçtaki içi boş olan yokluğun “Angra Mainyu’ya”¹⁰⁶ geçişi, ilk mükemmel ve ideal soyutluktan, somutluğa geçiştir.*”¹⁰⁷

Zurvanizm’de bu iki temel ilkenin ortaya çıkışı şu şekilde açıklanmaktadır: “*Evrenin yaratılışından önce, sadece Zurvan hayattaydı. Zurvan 1000 yıl, Hürmüzd adlı bir oğlu olsun diye, gökyüzü ve yeryüzünü ve bu ikisinin içinde bulunan bütün varlıkları yaratsın diye, kurban sundu. Bu 1000 yıldan sonra oğlu olmayınca, Zurvan şüphelendi, kendi kendine “acaba bin yıl kurban sunduktan sonra benim bir oğlum olacak mı yoksa boşuna mı bu kadar beklemişim?” diye düşündü. Tam bu anda (şüphelendiği anda) Hürmüzd ve Ehrimen onun rahminde, ya da eşinin rahminde, oluştu. Ahuramezda onun çocuk istemesi, bin yıl sabrı ve kurban sunmasının neticesinde, Ehrimen ise onun şüphenmesinin neticesinde ortaya çıktılar.*”¹⁰⁸

İlkel insanın düşüncesinde, yeryüzünde var olan bütün maddi varlıkların karşılığında gökyüzünde de minevî bir varlık vardır. Mitolojik değerler ve simgelerin çoğu da, ilkel insanın bu düşüncesinin sonucunda ortaya çıkmıştır.

Ay, orman, su, ateş, rüzgar, toprak ve güneş gibi maddi varlıkların her biri “minevî” âlemdeki varlıkların birini karşılamaktadır. Ay, güneş, rüzgar tanrılarına inanmak, zor durumlarda bu tanrılardan destek istemek ve bu tanrılarla ilgili bazı ritüelleri uygulamak bu temel düşünceden kaynaklanmaktadır.¹⁰⁹

Ahuramezda’nın iyiliklerle dolu yaratılışın karşılığında, Ehrimen kötülükleri yarattı. Böylelikle İran mitolojisinin temelini “iyi” ve “kötü” ilkeler arasındaki savaş oluşturmaktadır. Bu savaş İran düşünce sisteminde öyle önemli bir yer tutmaktadır ki ona dayanarak insan ve tanrı arasındaki ilişki de açıklanabilir.

105.Spenta Mainyu: Ahuramezda.

106.Angra Mainyu: Ehrimen.

107.Murtaza Sakıfper. *Age*. s.128.

108.Murtaza Sakıfper. *Age* .s.103.

109.Mîrcelâleddin Kezzâzî. *Age*. s.49. Bu eserde, yukarıda bahsettiğimiz düşünce, İran mitolojisinden farklı örnekler verilmekle beraber ele alınmıştır. (ss.47-54)

Ahuramezda'nın maddi varlıkları büyük savaşta kendisine yardım etmek için yaratmasından bahsetmiştik. Fakat bu maddi yaratıklar arasında, insanın temel yaratılışının amacı Ahuramezda'ya yardım etmektir. Diğer maddi varlıklarda büyük savaşa yardımcı olma işlevinin yanında, başka ufak tefek işlevleri de söz konusudur ama insan tek işlev için yaratılmıştır.

Bu tek amaç ise insan ve tanrı arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklamaktadır: *“Nasıl ki insan Tanrıya muhtaçsa, Tanrı da insana muhtaçtır. Ahuramezda maddi varlıkları yaratmadan Tanrı değildi. Evrenin yaratılışıyla beraber Ahuramezda kâinata bulunan herhangi bir varlıktan sorumlu oldu.”*¹¹⁰

Ahuramezda'nın maddi yaratılışının başında gökyüzü yer almaktadır. İlk yaratıldığı için gökyüzü, *Bondeheş*'te “akazin (başlangıç anlamında)” şeklinde adlandırılmaktadır. Gökyüzüyle ilgili İranlılarda iki farklı inanç vardır. Birinci inanca göre gökyüzü demir özlüdür. İkinci görüşe göre de, gökyüzü taştan yapılmıştır.

Avesta'da gökyüzünün karşılığı “asman” kelimesi taş anlamına gelmektedir. Zerdüşt mitolojisinde gökyüzü yumurta şeklinde tasavvur edilmektedir. Bu görüş büyük bir olasılıkla Hint-Avrupa mitik inançlarından kaynaklanmaktadır. Hint mitlerinin çoğunda, “Adem”den bir yumurtanın ortaya çıkmasına inanılmaktadır. Bu yumurta bir yıl sonra ikiye bölünüp yarısı gümüş nitelikli yeryüzü, yarısı da altın nitelikli gökyüzünü oluşturdu.

Bazı araştırmacılara göre, gökyüzünün yumurtadan yapılması Yunan mitolojisinden alınmıştır. Fakat İran ve Hint mitolojilerinde buna benzer başka örnekler bulunduğu göre bu inanç Hint-Avrupa kavimlerinde de vardır ve Yunan mitolojisinden ödünç alınmamıştır.¹¹¹

İran mitolojisinde “Asman” (gökyüzü) Devler ve onların başında yer alan Ehrimen için bir tuzaktır. Karanlık âleminden savaş için gelen Ehrimen ve Devler gökyüzünde tutsak olup karanlık dünyasına geri dönemeyecekler. Sonunda da gökyüzü ve yeryüzü arasındaki âlemde yok olacaklardır.

110.John Russells Hinnells. *Age*. s. 93.

111.Mehrdad Bahar. *Age*. s. 48.

Ahuramezda gökyüzü ve yeryüzü¹¹² arasında “aydınlıkları (göksel cisimleri)” yarattı. Göksel cisimlerden ilk yıldızlar, sonra gezegenler sonunda da ay ile güneş yaratıldı.

Yıldızların yeri gökyüzünde sabittir. Bu düzen, onların Ahuramezda’ya ait olduklarının göstergesidir. Gökyüzündeki gezegenlerin yeri sabit olmadığı için bu varlıkların Ehrimen’e ait oldukları düşünülmektedir.

Zerdüş felsefesinde düzen yaratılışın temelini oluşturduğu için, İran mitolojisinde de önemli ilkelerden biridir. Bu yüzden gezegenler onların yeryüzünde görenin gözünde düzensiz hareketlere sahip olduğundan dolayı, Ehrimen’e mensup oldukları düşünülmektedir. Yıldızlar Zertüş edebiyatında “Ahteran (Sevabit)” ve gezegenler “Ebahteran” kavramlarıyla bilinmektedirler.

İran mitolojisinde, yaratılışları Ehrimen’i (Ehrimen’e ait) olarak düşünülmekte olan gezegenlerin adları, Babil mitolojisinin etkisi altında Ahuray’i(Ahuramezda’ya ait) olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca Babil mitolojisinde gezegenler, “tanrı” olarak kabul edilmektedirler. Bu inanç Babil mitolojisinden- İranlıların takvim konusunda Babillilerden etkilendikleri için- İran mitolojisine de geçmiştir.

Gökyüzünün dizilişi konusunda, onun dört ana yönünde önemli yıldızların ve göğün tam ortasında da kutupyıldızının bulunmasından bahsetmiştik. Bu dizilişin detayları, “*Pejühişi Der Esatir-i İran (İran Mitolojisi Üzerine Bir İnceleme)*” adlı eserde şu şekilde verilmektedir: “Gökyüzünün kuzeyinde “haforing”¹¹³, güneyinde “sadwes”¹¹⁴, doğusunda “tiştar”¹¹⁵ ve batısında “wanand”¹¹⁶, göğün tam ortasında da “mex-gah”¹¹⁷ adlı yıldızlar yer almaktadır.

112.Farsça metinlerde gökyüzü “asman” ve yeryüzü “zemin” şeklinde geçmektedir.

113. Bu yıldız takımının adı Avesta’da “hapto-iringa”olarak geçmektedir.kelimenin anlamı: yedi işarete sahip olan yıldız.

114.Bu yıldız takımının adı Avesta’da “satavaesa” olarak geçmektedir. Bu yıldız takımı, Arapça’da Kalb-ül akrep ve Latin dillerinde Antares olarak bilinmektedir.

115.Bu yıldızın adı Avesta’da “tiştrya” olarak geçmektedir. Pehlevice’de bugünkü Farsça’da kullanılan “tir” kelimesini karşılamaktadır.

116.Bu yıldızın adı Avesta’da “vanant” olarak geçmektedir.

117.Mex-gah kutupyıldızı, gökyüzündeki komutanların komutanıdır.

“Hatoring” adlı yıldıztakımı yedi yıldızdan oluşmakta olan gökyüzünün kuzey komutanıdır. Farsça’da “haft-taht” şeklinde geçmekte olan yıldız takımının adı, yedi taht anlamına gelmektedir.

“Sadwes”, büyük ihtimalle Farsça’da “Süheyl” adıyla bilinmekte olan, gökyüzünün ikinci parlak takım yıldızıdır. Pehlevi edebiyatında denizlerden sorumludur.

Gökyüzünün doğusunda yer almakta olan “tiştar” yıldızı, bugünkü Farsça’da “tır” şeklinde kullanılmaktadır. Bu yıldız beyaz, parlak ve uzak bir yıldızdır. Gökyüzünde bulunan bütün yıldızların tanrısıdır.Sular tanrısıdır. Yaratılıştta önemli bir yer- Ahuramezda ile aynı seviyede- almaktadır.

Bu tanrı (yıldız)¹¹⁸ yaratılmasaydı “susuzluk devi” evreni yok ederdi. Tiştar’a tapılıyorsa, bu tanrı bütün hastalıklar, düşmanlar ve savaşları “Ariler” ülkesinden uzaklaştırır. Bu yıldız, gökyüzünün doğusundaki en parlak yıldızdır. Üç farklı görünüme bürünebilir: Erkek¹¹⁹ - at- boğa.

Göğün tam ortasında Pehlevi’de “mex-gah” adı altında bilinmekte olan kutupyıldızı yer almaktadır. Bu yıldız, gökyüzündeki en önemli yıldızlardan biridir ve aynı zamanda gökyüzündeki komutanların komutanı sayılmaktadır. Bütün yıldızlar, bu yıldızın etrafında dönmektedirler.

Bazı araştırmacılara göre İran mitolojisinde, gökyüzü dört kattan oluşmaktadır: 1.Yıldızların göğü. 2.Ayın mekânı. 3.Güneşin mekânı. 4.Cennet. Fakat dört veya beş katlı gökyüzü inancı daha erken (çok eski) dönemlere ait bir düşüncedir.

Daha geç dönemlerde ortaya çıkmış olan görüşlere göre, gökyüzü yedi kattan oluşmaktadır. Bu inanç, Babil mitolojisinin İran mitolojisine bıraktığı etkilerden kaynaklanabilir. Ayrıca İran mitolojisinde, “Emşaspendan” sayısı yedi olduğu için, bu sayının kutsallığına inanılmaktadır.

118.Daha önce İran mitolojisindeki astral varlıkların tanrılara dönüşmesinden bahsetmiştik.

119. “Tiştar” yıldızı ayın ilk on gecesinde,on beş yaşında, gözleri açık renk ve uzun boylu bir erkek görünümüne bürünür. (15 yaş, İran mitolojisinde önemli bir yaştır. İlkel toplumlarda erkek çocuklar 15 yaşına gelince, çocukluktan çıkıp ergenliğe adım atmış olurlar. Böylelikle 15 yaş erkekler için çoculluktan ergenliğe, geçiş olarak nitelendirilir.) Ayın onuncu ve yirminci geceleri arasında “Tiştar” yükseklerde uçan altın boynuzlu boğa görünümüne bürünür.Ayın son on gecesinde de güzel beyaz, altın kulaklı bir ata dönüşür.

Yedi katlı gökyüzünün katları şu şekildedir: 1.Bulutlar mekânı. 2.Yıldızların göğü. 3.Başka yıldızlarla¹²⁰ karışmayan yıldızların göğü. 4.Ayın mekânı. 5.Güneşin mekânı. 6.Emşaspendan'ın mekânı. 7.Sonsuz aydınlık (Ahuramezda'nın mekânı).

Bondeheş'te Ahuramezda'ya ait olan yıldızların arasında en önemlileri on iki burcu oluşturan yıldızlardan bahsedilmektedir. Bu on iki yıldızın alt sınıflandırmaları vardır. Bu alt sınıflandırmada da yirmi yedi yıldızdan, ayın haneleri (menzilleri) olarak, bahsedilmektedir.¹²¹

İran mitolojisinde yıldızların öneminden ve yıldızlar ile ilgili tasavvurlardan söz ettikten sonra, bu bölümde İran mitolojisinde ay ve güneşin yerinden ve bu iki astral varlıkla ilgili mevcut olan tasavvurlardan bahsedeceğiz.

İran mitolojisinde iki temel ilkedden ve onları halk tasavvurlarında simgelen aydınlık ve karanlık ilkelerinden bahsetmiştik. İranlılar tarafından zaman zaman aydınlığın üstünlüğüne inanılmaktaydı. Bu inanç doğrultusunda, karanlığı yenme çabası, en eski zamanlardan bugüne kadar halk arasında bir değer olarak bilinmektedir. Geceleri aydınlatan ayın önemi de bu düşünceden kaynaklanır.

Zerdüşt mitolojisinde; ay, güneş ve ateşten, İran inanç sisteminin temellerini oluşturan üç kutsal nur olarak bahsedilmektedir. Bu üç kutsal nur, çalışmamızın bu bölümünün temelini oluşturmaktadır.

Arkeolojik kazıların neticesinde ortaya çıkan M.Ö'ye ait olan demir paraların ve mühürlerin üzerindeki desenlerin çoğunda, gökyüzü, ay ve yağmuru simgelen işaretler görülmektedir. Güneşe tapma, yıldızlara saygı duyma da daha sonraki dönemlerde (geç dönemlerde) ortaya çıkan tasavvurlar arasında yer almaktadır.

İran'ın eski uygarlıklarında - sadece İran'ın eski uygarlıklarında değil, Mezopotamya ve diğer eski Asya uygarlıklarında da - ay en ilkel tanrılardan biri olarak bilinmektedir.

120.İran mitolojisinde iki grup yıldızdan bahsedilmektedir:1.Karışan Yıldızlar (kâinat ve başka yıldızlar ile karışan anlamında) 2.Karışmayan yıldızlar. Bu tasnif, daha önce bahsettiğimiz iki grup yıldızların (Ahuramezda'ya ait olan yıldızlar-Ehrimen'e ait olan yıldızlar) varlığıyla ilgili olabilir.

121.Merengiz Samedi. *Age*. s.87.

Persepolis'te mevcut olan tarihi kalıntılarda ayın varlığı, genellikle ayı temsil eden hayvanlar ve bitkiler ile betimlenmektedir. Tarihi kalıntıların bazılarında ay, oğlak, geyik bazen de tavşan şeklinde resmedilmiştir.

Arkeolojik kazılarından elde edilen eski eşyalar üzerinde, Oğlağın abartılı derecede büyütülmüş hilal şeklindeki boynuzları ayın hilalini betimlemektedir. Aynı zamanda ay her zaman İran mitolojisinde önemli bir yer tutmakta olan boğa ile bağlantılıdır. Bazı resimlerde boğa tam olarak, kimi resimlerde de boğanın boynuzları ayı simgelemektedir. Gövdesi iki üçgenden oluşan geyik resimleri de daha erken dönemlerde gökyüzünün simgeleri ve sonraki dönemlerde de ayın simgeleri olarak bilinmektedir. Bu üçgenler bazı resimlerde balta şeklini almıştır. Bu da baltanın ayı simgeleyen aletlerden biri olduğunu göstermektedir.

Ayrıca bazı yerlerde de ay, dağın zirvesinde bulunan bir ağaç gibi betimlenmiştir. Ağaç ve ay arasındaki ilişki ise bu şekilde açıklanabilir: *“Nasıl ki ay insanları güneşin acımasız sıcağından kurtuluyorsa, ağacın gölgesi de insanın rahatlığı ve huzurunu sağlamaktadır.”*¹²² Ay, su ve yağmuru - yani hayat simgeleri - getirir. “Haoma ağacı” da hayat ve ölümsüzlük simgesidir.

Ay ve Haoma ağacı arasındaki bağlantı üzerinde İran mitolojisinde zaman zaman durulmuştur. Haoma düğümlü, düğümleri birbirine yakın sarı bir bitkidir. Yeryüzünde bulunmakta olan “Haoma Ağacı” gökyüzündeki “Haoma” bitkisinin temsilcisidir. İran mitolojik kaynaklarında “Gaokerena” adı altında bilinen beyaz haoma kıyamet gününde insanlara ölümsüzlük verir.

Üstelik “Haoma” bitkisinden “Parahom” adlı kutsal bir içecek yapılır. Bu kutsal içecek özel ritüellerde içilip insanlara sarhoşluğa yakın bir çeşit trans halini kazandırır. “Haoma”, nar ağacının küçük bir dalıyla karıştırılıp ezilir, ezilmiş karışıma da kutsal su (zohr) ya da kutsal süt eklenir.

“Parahom”un yapılışında bitkisel ve hayvansal faktörler (nar ağacının dalı bitkisel ve süt hayvansal faktörler olarak) yer aldıkları için bu kutsal içecek su, bitki ve

122.Mehrengiz Samedi. *Age* . s. 22.

hayvanların hayatının bütün özelliklerini taşıyıp bu yüzden İran mitolojik düşüncelerde çok önemli bir rol üstlenmektedir.

Avesta’da “Haoma” bir meleğin adıdır ve ona bir *yaşt* da atfedilmiştir. Diğer Pehlevi eserlerde “Haoma” ayın etrafındaki yıldızlar haklasını simgelemektedir. Bu yüzden Pehlevi metinlerin çoğunda ay ve haoma bitkisi bir düşünülmüştür.¹²³ İran mitolojisinde “Haoma” bitkisine benzer Hint ve Çin mitolojilerinde de, bazen tanrı olarak düşünülen bitkiler ve varlıklar mevcuttur.¹²⁴

Ay mitleri ile ilgili en eski inançlar, özellikle ayın cinsiyetiyle ilgili düşünceler Çin ve Hindistan efsanelerinde önemli bir yer tutmaktadır. Hindistan inançlarında ay, genelde eril bir tanrıdır. Veda ilahilerinde aya bazen “Soma” adı verilmiştir. Soma tanrılarla irtibat sağlayan bir bitkinin adıdır.¹²⁵ Hint mitolojisinde “Soma” adı altında bilinen bitki İran mitolojisinde “Haoma” şeklinde bilinmektedir. Ay ve Haoma arasındaki ilişkiden daha önceki paragraflarda bahsetmiştik.

Çin mitlerinde de ay genelde dişi bir kişiliğe sahiptir. Kimi zaman da aya her iki cinsiyet atfedilmiştir. İran mitolojisinde bazen ay ve kadın arasındaki ilişkiden söz edilirken bazen de kadınların gebeliğine sebep olan eril bir mahiyet bulmuştur.

Eski Kamboçya’da hanedanlarla ilgili efsanelerin üzerinde en fazla durduğu konular, ay prenseslerinin güneş prenslerinin evliliğidir.¹²⁶ Ay ve güneşin esrarengiz evliliği, sadece Kamboçya mitlerinde değil, Hindistan mitolojisinde de önemli bir yer tutup yılın belli günlerinde ay ritüellerin düzenlenmesine sebep olmuştur.

İran mitolojisinde ayı simgeleyen bir başka resim ise, birbirlerinin ellerini tutan çıplak kadınların görüntüsüdür. Bu ise eski uygarlıkların çoğunda ona inanılan kadın ve ay arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Yunan mitolojisinde de dişi tanrılar (Tanrıçalar) ve ay arasındaki bağlantı dikkat çekicidir. Bu ilişki, kadınların adet günlerinin sayısı ve “Kameri”¹²⁷ günlerin sayısındaki benzerlikten başka bir şey değildir.

123.Mehrengiz Samedi. *Age*. s. 19.

124.Mehrengiz Samedi. *Age*. s. 19.

125.Yves Bonnefoy. *Age*. I.cilt. s.97.

126.Yves Bonnefoy. *Age*. I.cilt. s.97.

127.Arapça’da “kamer” ay anlamına gelmektedir. Kameri günlerinin hesabı da, ayın otuz gün boyunca aldığı üç farklı şekline (dolunay-yarım ay-hilal) göre yapılmaktadır.

Yunan mitolojisinde doğurganlık tanrıçası olarak bilinen “Artemis”e benzer bir çok desene de İran arkeolojik kazılarının sonucunda ulaşılmıştır ki bu ilahların görüntülerinin arasındaki benzerlikleri, bunların ayla ilişkilerini onaylamaktadır. Bütün doğurganlık tanrıçalarında, elleriyle memelerinin kapatılmaları ya da bellerini kemer ile bağlamaları söz konusudur.

Boynuzlu yılan da zaman zaman ayı simgeleyen bir öge olarak arkeolojik çalışmalardan elde edilen desenlerde görülmektedir. Fakat sonraki dönemlerde yılan, Ay tanrısının bir tehdidi olarak düşünülmektedir.

Arkeolojik çalışmaların sonucunda ortaya çıkan Hahamenîşi dönemine ait bir mührün üzerinde hayvan vücudlu - vücudunun ön kısmı boğa ve arka kısmı akrep şeklinde - ve sakallı insan kafalı bir yaratığın görüntüsü bulunmaktadır. Bu mührün üzerindeki bütün işaretler, ayı simgeleyen varlıkların işaretidir.

Hahamenîşi döneminden kalan boğa vücudlu, erkek kafalı heykeller, şahların saraylarını korumakla sorumlu olan varlıkların simgesidir. Bazen bu hayvan vücudlu, insan kafalı varlığın kanatları da vardır. Bu heykellerin bazılarının belinde bir halka bulunmaktadır. Bu halka ise İran’ın eski uygarlığında gökyüzü ve ayı ve sonraki dönemlerde de güneşi betimlemektedir.¹²⁸

İran sanat tarihinde yapılmış çalışmaların çoğunda, âlem (evren) simgesi halka veya yuvarlak şeklinde düşünülmektedir. Bu halka ilk devirlerde gökyüzü, sonra ay ve geç dönemlerde de güneşin simgelerini oluşturmaktadır. Bazı örneklerde de ay ve güneş; taçlı yüz timsali görülmektedir. Bu timsallar da ay; güneş ve Hahamenîşi şahların arasındaki bağı göstermektedir. Örneklerin bazılarında şah bir elini kaldırmış, diğer eliyle de evreni simgeleyen (gökyüzü, ayı ve güneşi simgeleyen) halkayı ya da üç yapraklı bir çiçeği tutmuştur.¹²⁹

Bazı araştırmacılara göre, ölmüş Hahamenîşi şahları için düzenlenmiş olan merasimlerde sadece ayın simgeleri kullanılmaktadır.¹³⁰ Örneğin ölmüş şah için ay simgeleri içeren bir küpe yapıp şahın ailesine sunuluyormuş. Bazen de şah ölmeden bu

128.Mehrengiz Samedi. *Age*. s.33.

129. Mehrengiz Samedi. *Age*. s.33.

130.Mehrengiz Samedi. *Age*. s.35.

küpe hazırlanıyormuş. Bu küpenin yapılışının temel amacı ölmüş şaha teşekkür etmek ve kalan ailesine baş sağlığı dilemektir.

Küpenin üzerindeki en belirgin desenlerden biri, dolunay (ayın tamamlanmış şekli) ve ay dolunayı içinde de sakallı bir yüz resmidir. Dolunayın etrafında da altı küçük sakallı yüz resmi, her biri ayın hilalinde yer almaktadır.

Küpedeki dolunay “Şahin” kuşunun iki kanadı ve kuyruğuyla süslenmiştir. Bu kanat ve kuyruk süsleri ise şahın, kalıcı gücünün göstergesidir. (İnanca göre, şah öldükten sonra bile gücünü kaybetmez. Bu güç ilahi bir güç olduğu için ve Tanrı’dan şaha verildiği için ölmez).

Bu küpenin ilginç özelliklerinden biri de, yapılışında kullanılmış olan renklerdir. Turkuaz ve lacivert rengi küpenin yapılışındaki temel renkleri oluşturmaktadır. Lacivert rengi de İran eski bayraklarında görüldüğü üzere ayı simgeleyen renktir.

Daha önce yeryüzü ve gökyüzü arasında aydınlıkların yaratılmasından ve ayın da bu aydınlıkların biri olmasından bahsetmiştik. İran eski inançlarına göre, ay “Mehregan Bayramı’nda” (Şemsi tarihe göre mehr ayının on altıncı gününde) Tanrı tarafından aydınlatıldı (aydınlık kazandı).

Ebureyhan El-buruni “*Asar-ül Bakiye*”¹³¹ adlı eserinde “Mehregan Bayramı”nın öneminden bahsedip İranlıların bazı inançlarına değinmektedir: “*Bugünde (Mehregan Bayramı’nda) tanrı yeryüzünü serdi. Vücutları ruhların barınağı olarak yarattı. Bu günün bir saatinde Tanrı bu güne kadar karanlık, siyah ve soğuk kalan ay küresini aydınlattı. Bu sebepten dolayı ay “Mehregan Bayram”ında güneşten üstündür.*”¹³²

Pehlevi kitaplara göre her “Şemsi Ay”¹³³ın on ikinci günü aya aittir. Bu günlerde de Parsiler et yemeyi yasaklamışlardır. Ayrıca İran inaç sisteminde doğa elementlerinden “gümüş” ve çiçeklerden de “nergis çiçeği” aya aittir. Ayın doğması ve batması güneş gibi her gün “Elbürz Dağı”¹³⁴ın doğusu ve batısındaki bacalarında gerçekleşmektedir.

131.Ebureyhan El-buruni. *Asar-ül Bakiye*. Tahran: 1363 (Miladi:1984).

132.Ebureyhan El-buruni. *Age*. s. 338.

133.Şems Arapça’da “güneş” anlamına gelmektedir. İran takvimini on iki şemsi ay oluşturmaktadır.

134.Elbürz Dağından İran mitolojik metinlerinde ilk kozmik dağ olarak bahsedilmektedir.

Pehlevi metinlerinin çoğunda aydan arabasıyla¹³⁵ beraber bahsedilmektedir. Sasaniler döneminden kalan tarihi nakışlarda da ay tanrısı arabasına binmesi ve bu arabanın dört boğa tarafından çekilmesi görülmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz bütün simgeler ve bu simgeler ile ilgili anlatmalar, İranlıların en eski zamanlarda aya duydukları saygının göstergesi olarak değerlendirilmektedir. İran eski inanç sisteminde ayın rolü, bayrak üzerindeki resmi oluşturacak kadar önemlidir. Hahamenişiler döneminin başında İran bayrağında ay hilali görülmektedir. Sonraki dönemlerindeki İran bayrağında da, üzerinde ay bulunan güneş tasviri yer almaktadır.

Firdevsi “*Şehname*”de İranın eski bayrağıyla ilgili zaman zaman beyitler söylemiş, ayrıca *Şehname*’nin en güzel kahramanlık hikâyelerinden sayılan “Demirci Kaveh” hikâyesinde de Kaveh’nin bayrağı laciverde yakın mor renkli olarak tasvir edilmiştir, bu ise İran eski inançlarında ayın önemini (İran mitolojisinde daha önce değinildiği gibi lacivert, turkuaz ve mor tonlarındaki renkler, ayın rengi olarak bilinmektedir) göstermektedir.¹³⁶

Sülukiler ve Eşkaniler dönemlerinde ayın önemin azalması dikkat çekicidir. Buna rağmen bu dönemlere ait olan demir paralarda ve mühürlerde hala aya ait simgeler üstünlük göstermektedir. Sasaniler döneminde de “ateş tapınaklarında” ayı simgeleyen işaretler hilal ve lacivert taşı şeklinde görülmektedir.

Gatalar dışında, Zerdüşt diniyle ilgili bilgi veren kalan diğer kaynaklarda (Yasnalar ve yaşıtlarda) aydan bir tanrı olarak (tapmaya ve saygıya değer bir tabiat varlığı olarak) söz edilmektedir. Avesta’da ayın üç farklı şeklinin bulunmasından ve bu üç durumda ona tapılmasından¹³⁷ bahsedilmektedir.

Diğer Pehlevi metinlerde de zaman zaman ayın öneminden bahsedilmiştir. Bu metinlere göre boğa ayın simgesidir. Ay da bitkilerin ve hayvanların üretgenliğini sağlayan tanrıdır. (Ay ve boğa Pehlevi metinlerde, biri diğerini simgelediği için

136.İran mitolojisinde ayın arabasından “Çark- Gerduneh” şeklinde söz edilmektedir. Çark ve gerduneh kelimeleri de Farsça’da “dönen” anlamına gelmektedirler.

137.Merhengiz Samedi. *Age*. s.37. Yaştlara göre İranlılar aya, dolunay, hilal ve yarım ay olduğu zaman tapmaktaydılar.

birbirlerinin yerine kullanılmaktadırlar). Başka bir deyişle ay, evrende varlıkların yemeğini temin eden, dört ayaklı hayvanların neslini devam ettiren ve varlıklara çocuk bağışlayan tanrıdır.¹³⁸

İran kozmolojisi bölümünde, ilk yaratılışın niteliğinden bahsederken boğa ve Kiyumers'in Ahuramezda'nın iki yanında yer almalarından bahsetmiştik. Ay ve boğa büyük yaratılışta hep yanyana ve biri diğerrinin görevini tamamlayan iki önemli ilke olarak yer almaktadırlar. Yaratılış efsanesinde boğanın yaratıldığı zaman "ay"dan da söz edilmektedir: "*Ahuramezda'nın sağ tarafında boğa yaratıldı, beyaz ve parlak ay gibi.*"¹³⁹

Boğa parlak ve beyaz, ay gibi yaratılmıştır. Ayın parlaklığı ve aydınlığı sadece kendiliğinden değil, dört ayaklı hayvanların vücudundan da kaynaklanmaktadır. Evrendeki ay ve dört ayaklı hayvanların görevleri (İran mitolojisinde, boğa dört ayaklı hayvanlarının temsilcisi olarak bilinmektedir. Bazen mitolojik metinlerde boğa, bazen de boğanın dişil şekli inek, hatta bazen koyun kelimesi dört ayaklı hayvanların genel adı olarak kullanılmaktadır) birbirlerini tamamlamaktır.

Yaratılışın başlangıcındaki büyük savaşta ölen boğanın vücudundan bitkiler ortaya çıkmıştır. Ay ise yağmuru ortaya çıkaraıp bitkilerin yeşermesine ve yetişmesine sebep olmuştur. Bitkilerin yeşermesi de hayatın devam etmesi anlamına gelmektedir. Ay sadece hayvanlarla bağlantılı olmayıp aynı zamanda büyük yaratılışta insan ve ay arasında sıkı bir bağlantı söz konusudur.

Bu bağlantı Zerdüş mitolojisinde ilk kadın ve ilk erkeğin yaratılışının efsanesinde belirgin bir şekilde görölmektedir: "*Ehrimen'in hücumundan kırk yıl sonra, Kiyumers'in embriyonu yeryüzüne saçıldı. "Meşi" ve "Meşiyane" iki bitki şeklinde (Rivas bitkisi şeklinde) ortaya çıktılar. Sonra da insan şeklini aldılar. "Meşi" ve "Meşiyane"nin yemeği de belli bir sürede bir oğlağın memesinden gelen süttü.*"¹⁴⁰ Dolayısıyla "Meşi" ve "Meşiyane"nin bitkisel özü yaratılıştaki ilk kadın ve erkeğin ay ile bağlantısını onaylamaktadır.

138.Avesta'da ay için "gao-çisra"(Pehlevice'de gozihr) dört ayaklı hayvanların dölü anlamında kullanılmaktadır.

139.Mehrdad Bahar. *Age*. s.46.

140.Mehrengiz Samedi. *Age*. s.94.

Yukarıda bahsettiğimiz efsaneler, sonraki dönemlerde halk arasında farklı inançlar şeklinde varlığını sürdürmüştür. Örneğin İranlılara göre, ay yeryüzünde hayır ve bereketi dağıtmaktan görevlidir. Bu inanca göre ay büyüyünce (dolunaya yaklaşıncı) bitkiler yetişiyor, ağaçlardaki meyveler irileşiyor ve hayvanlar büyüyüp çoğalıyordu.¹⁴¹

Görüldüğü gibi ay, gökyüzünde her zaman kutsal ve önemli bir varlık olarak kabul görmektedir. Fakat İran'ın en eski dönemlerinde sadece ay değil, diğer astral varlıklar da önemli roller üstlenmektedirler. Örnek olarak Hahamenişilerin dinî düşüncesinde üçlü bir sistem söz konusudur. Bu sistem bir üçgenin kenarlarında yer alan Ahuramezda, Mihr (Mithra) ve Anahita'tan oluşmaktadır. Mithra ve Anahita'yı bilen, onlara inanç sisteminde yer veren Hahamenişiler on iki burcunun varlığından da haberdar oldukları bilinmektedir.

İran'ın mitolojik sistemi içinde ay kadar önemli olan diğer tanrılar ve astral varlıklar da mevcuttur. Güneş ile yakından alakalı olan “Mithra”, dostluk ve anlaşma, sözleşme tanrısı olarak “Anahita” ise doğurganlık tanrıçası olarak Hahamenişî döneminde Ahuramezda ile beraber bahsettiğimiz üçlü sisteminin temellerini oluşturmaktadırlar.

Hahamenişilerin önceki dönemlerinde İran inanç sisteminde önem kazanan “Mihr - Mithra”, zaman içerisinde İranlıların düşünce sisteminde yerini pekiştirdi. Öyle ki İranlılar en eski dönemlerden bu yana “Mehperest (Mihra, Mithra'ya tapan) olarak adlandırılmaktadırlar.¹⁴²

İran kozmolojisinde ay ile ilgili inançlar ve tasavvurlar daha önceki (daha eski) dönemlere ait olduğundan daha önce bahsetmiştik. Geç dönemlere ait olması düşünülmekte olan güneşe tapma inancı, aslında Zerdüş'ten önceki dönemlerde ortaya çıkmıştır. İran mitolojisinde güneş ile ilgili tasavvurların çoğu bu inançtan kaynaklanmaktadır. “Mehperesti” adı altında bilinmekte olan güneşe tapma inancındaki temeller, bugünkü “Hıristiyanlık”ta mevcut olan inançlar ile çok sayıda benzerlikler göstermektedir.

141.Mehrengiz Samedi. *Age*. s. 109.

142.Mehrengiz Samedi. *Age*. s. 35.

“Mihr” veya “Mithra”, Avesta’da “aydınlık tanrısı” olarak bilinmektedir. Onun adı genellikle göksel aydınlıklarıyla (yıldızlar, ay ve güneş) beraber gelmektedir. Mihr’in başka görevleri de vardır: Örneğin, zenginlik, güç ve zafer tanrısıdır. Ölümden sonra insanların ruhlarını yargılamaktan sorumludur; ailenin koruyucusudur.

Mithra’nın adı, İran - Hint kavimleri arasında Zertüşt’ten önceki dönemlere ait olan levhalarda görülmektedir. Bu tanrı Hint - Avrupa tanrılarında biridir.¹⁴³ Ahuramezda kadar görkemli olan Mithra hakkında Avesta’da Ahuramezda’nın açıklamaları şu şekilde bulunmaktadır: “*Onu benim kadar sunulara layık, benim kadar dualara layık birisi olarak yarattım.*”¹⁴⁴

Mihre tapanlar her yıl Aralık ayının yirmi beşinci gününü, “mihr”in doğum günü olarak kutlamaktadırlar. “Mithra” bir kayanın içinden, çıplak, elinde hançer ve başında şapkayla doğmuştur. Bazen “mithra”ya ait olan tasvirlerde bir elinde yer küresi ve diğer elinde hançer vardır. Kimi zamanda bir elinde üzüm salkımı bulunur, diğer elini kaya üzerine koymuştur.¹⁴⁵

“Mithra”nın önemini algılayabilen ilk tanrı, güneş tanrısıdır. Güneş, bir halka şeklinde “mithra”nın başında yer almaktadır. Mithra’nın en önemli görevi Ahuramezda’nın ilk yaratığını (boğa’yı) öldürmektir.

İran mitolojisinde “Mithra” veya halk arasında güneş anlamında bilinmekte olan “Meh”in ortaya çıkışında “su” önemli bir rol üstlenmektedir. Mithra’nın ortaya çıkışı konusuna geçmeden İran mitolojisinde “Fer”¹⁴⁶ kavramından bahsetmemiz gerekmektedir. “Fer”, Ahuramezda tarafından yaratıklarına verilen manevî bir güçtür. Her yaratık kapasitesine göre bu manevî güce sahip olabilir.

Mithra veya Mehr, Ahuramezada’nın tarafından Zerdüşt’e verilen “Fer”den ortaya çıkmıştır. Bazı Pehlevi metinlerde Zerdüş’tün feri, ezeli aydınlıktan ateş şeklinde

143.Mehrengiz Samedi. *Age*. s.138.

144.Yves Bonnefoy. *Age*. s.799.

145.Mehrengiz Samedi. *Age*. s.140.

146. Bazı sözlüklerde yetenek ve manevî güç anlamında gelen “Fer” bazı sözlüklerde de ışık ve nur şeklinde yorumlanmıştır.

Zerdüşt'ün annesine inip üç gece evin karanlık köşelerinde yanan ateş evi aydınlatmıştır.¹⁴⁷

“Bondeheş”te bulunmakta olan bir rivayete göre, Zerdüşt bir gün Ahuramezda'ya kendinden sonra gelen ve Zerdüşt dinini¹⁴⁸ dünyada yayan kurtarıcılarla ilgili bir soru sormuştur. Ahuramezda ise Zerdüşt'ten sonra, “Oşider” adı altında bilinen kurtarıcının geleceğinden ve Ahuramezda'nın yanında sadece “Oşider”in bulunabileceğinden Zerdüşt'e haber vermiştir.

Zerdüşt bu konuşmadan sonra “İranovic”e¹⁴⁹ gitmiştir. Üç ayda üç defa eşiyle ilişkiye girmiştir. Her ilişkiden sonra, Zerdüşt'ün eşi “Kiyansi” adlı gölde yıkanıp böylece Zerdüşt'ün spermi bu gölde kalmıştır. Her yıl iki kere bir defa “Nevruz Bayramı”nda bir kere de “Mehregan Bayramı”nda göldeki suda yıkanan bakire kızlardan üç kız suda kalmış Zerdüşt spermlerinden hamile kalmışlardır. Mithra başka bir ifadeyle İranlılar arasında yakından güneş tanrısıyla bağlantılı olan Mehr'in annesi de bahsettiğimiz bakirelerden biri olmaktadır.¹⁵⁰

Böylelikle dünya literatüründe “Anahita” şeklinde, İran mitolojisinde de “Nahid” şeklinde bilinen tanrıça, “sudan hamile kalan bakireyi” simgelemektedir. Bu ise Mehr ile ilgili inançlardaki suyun önemini göstermektedir. Nahid, İran kaynaklarında “Sular Tanrıçası” olarak adlandırılmaktadır. Mehr tapınaklarının vazgeçilmez bir parçasının göl, nehir, kuyu ve bunlar gibi suyla ilgili tabiat unsurları olması da bundan kaynaklanmaktadır.

Mehr'in en belirgin işaretleri de su ile bağlantılı olanlardır. İnci, sedef, yunus balığı ve nilüfer çiçeği Mehr'in en önemli simgelerini oluşturmaktadırlar.¹⁵¹ Bunlar dışında Horasan ve Doğu Türkistan'daki bulunan bazı Mehr tapınaklarında gagasında inci ipi taşıyan bir veya iki kuşun tasviri de görülmektedir. İtalya'da bulunan bazı mezar taşlarında da güvercin ile yunus balığı resimleri görülmüştür.

147.Muhammed Mukaddem. *Cüstar-I Der Bare-yi Mehr ve Nahid (Mihr ve Nahid ile İlgili bir Makale)*. Tahran: Hirmend, 1380 (Miladi:2001). s.17.

148. Bondeheş'te “Din-i Behi” şeklinde bilinen Zerdüşt dinî, Zerdüşt ve bu inanç sistemine inananlar arasında en iyi din olarak kabul görmektedir.

149.Bondeheş'te Farısların ülkesi, bugün İran adı altında bilinen ülke, “İranovic” şeklinde geçmektedir.

150.Muhammed Mukaddem.. *Age*. ss.20-25.

151.Muhammed Mukaddem . *Age*. ss.32-33.

Güvercin tasviri dışında Mehr inançlarını temsil eden başka kuşlardan tavus, horoz ve karga zikredilebilir. Bitkilerden ve meyvelerden ise gül, üzüm salkımı ve nar Mehr'i temsil etmektedir.¹⁵²

İran'ın eski tarihi dönemlerinden bize ulaşmış olan resimler ve tasvirle sadece Mehr'in resimleriyle sınırlı kalmayıp bu tasvirlerin çoğunda Mehr yanında onun annesi "Nahid" de bu kalıntıların vazgeçilmez bir parçası olarak bulunmaktadır. Bazı resimlerde "Nahid"ın saçları ıslak resmedilmiştir. Bu da "Nahid"ın gölde gebe kalmasının ve onun su ile sıkı bağlantısının göstergesidir.

"Nahid" kelimesi Farsça'da lekesiz, kusursuz, saf ve temiz anlamlarına gelmektedir. Avesta'da "Aban Yaşt"ta¹⁵³ "Nahid"ın vücudu bu şekilde tasvir edilmektedir: "*İri yapılı genç bakire, ayakta duran Nahid, belini kemer ile sıkıştır. Göğüsleri iri ve dolgun üstüne de samur kürkü giymiştir. Başında yıldızlı ve ışıltılı bir taç, boynunda muhteşem mücevherler ayağında da ışıltılı, altın sarısı renginde pabuçları vardır.*"¹⁵⁴

Son olarak İran mitolojisinde ay ve güneş ile ilgili tasavvurlar konusunda, ay ve güneşin yaratılışıyla ilgili bir inanca değinmekte fayda bulunmaktadır. Bu inanca göre ay, Ahuramezda'nın kız kardeşiyle arasındaki ilişkinin sonucunda ortaya çıkmıştır.

Hürmüzd aydınlıkları yaratma konusunda yeterli bilge sahip değilmiş. Bu sırada Ahuramezda'nın bilgisizliğinden haberdar olan Ehrimen, kendi ordusuna (kendi yarattıklarına, yarattığı devlere) danışmıştır.

Ahuramezda'nın ay ve güneşi yaratmak için kendi kız kardeşi ve annesiyle ilişkiye girmesi gerekmektedir. Bu konuyu, yarattıklarıyla konuşan Ehrimen, onlardan bu sırrı saklamalarını istemiştir. "Mahmi" adıyla bilinen devlerden biri, Ahuramezda'ya gidip bu sırrı açıklayacaktır.

152.Muhammed Mukaddam.. Age. ss.36-45.

153.Farsça'da ab kelimesi su anlamına gelmektedir. Aban ise sular anlamını vermektedir. Daha önce değinildiği gibi İran mitolojisinde "Nahid" sular bakiresi olarak bilinmektedir.

154.Muhammed Mukaddem. Age. ss.55-56. Yves Bonnefoy. Age. s.34.

Ahuramezda ise bu konuyu öğrenir öğrenmez kız kardeşi ve annesiyle ilişkiye girer ve böylece Ahuramezda'nın kız kardeşiyle ilişkisinden ay, annesiyle ilişkisinden ise güneş ortaya çıkmıştır.¹⁵⁵

Yukarıda anlattığımız rivayet, R. C. Zaehner'in "*Zurvan*" adlı eserinden alınmıştır.¹⁵⁶ Bunun gibi rivayetler sadece ay ve güneşin yaratılmasıyla sınırlı kalmayıp başka araştırmacıların yaptığı çalışmalarda da bu tip inançlardan bahsedilmektedir. Örneğin yıldızların oluşumu, Ahuramezda'nın kızıyla ilişkisinin sonucunda gerçekleşmiştir.

Bu rivayetler ve bunlara benzer anlatılara Zertüş mitolojisinde rastlanmamaktadır. Pehlevi metinlerinin bazılarında, Ahuramezda değil, yukarıda anlattığımız ilişkilere Ehrimen'in girmesinden bahsedilmektedir.¹⁵⁷

II.3. TÜRK MİTOLOJİSİNDE AY VE GÜNEŞ KOZMOLOJİSİ

Türk Kozmolojisinin ilk aşamasında dünya modeli (âlem tasavvuru) yer almaktadır. Mitolojik düşüncede makro kozmos ve mikro kozmos arasında var olan ciddi ilişki, âlem tasavvuruyla açıklanabilir. Bu sadece Türklerin düşünce sisteminde değil, dünya modeli dünya kozmolojik sistemlerinin de ana konusudur.

Türk kozmolojisinde, kozmosun üçlü bir yapısı söz konusudur.¹⁵⁸

1. Gök: Yukarı Dünya
2. Yer: Orta Dünya
3. Yeraltı: Aşağı Dünya

Her üç dünya da fonksiyonları değişik olan ruhlar tarafından kaplanmıştır. Bunlardan sadece yer ve orta dünya, insanların yaşadığı mekândır. Ancak yeryüzünde de koruyucu ruhlar vardır.

155.Mehrengiz Samedi. *Age*. s.119-120.

156.R.C.Zaehner. *Zurvan*. New York, 1972. s.147.

157.Mehrengiz Samedi. *Age*. s.120.

158.Fuzuli Bayat. *Türk Mitolojik Sistemi-Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi*. I.cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.

Gökte yaşayan ruhlar, farklı Türk Boylarında farklı isimlerle adlandırılmaktadır: Altay-Sayan Türkleri'nde “Kuday” bazen de “Tengri” olarak bilinmektedir. Yakutlarda “Ayı” olarak denilmektedir. Ayrıca Yakutlarda “Tangara” kelimesi de semavi ruhları bildirmektedir. Çavuşlarda, “Tura” göğün hakimi olarak bilinmektedir.¹⁵⁹

Semavi ruhların sayısı farklıdır. Genellikle gök ruhları büyük tanrının yardımcıları veya oğullarıdır. Yakutlarda gök ruhları Ayı'nın kardeşleri ve yardımcıları olup semada yaşamaktadırlar. Güneş, Ay ve yıldızlar ise eski kaynaklara göre semavi ruhlar olarak bilinmektedirler.

Yer ruhlarının başında Yer-Sub ruhu gelmektedir. Bu Yer-Sub ruhunda da dağ, orman, çay, su, od-ocak hamileri ve ecdat ruhları (atalar kültü) yer almaktadır. İbn-i Fadlan bu ruhların sayısını 12 olarak biliyor. Bu koruyucu ruhlar görünmez halde ait oldukları yerlerde veya korudukları eşyanın yanında bulunmaktadır.¹⁶⁰

Yeraltının hakimi ise bütün kaynaklarda Erlik veya Erklik olarak bilinmektedir. Genel anlamda bütün Altay-Sayan Türklerinde Yeraltı dünyasına ait ruhlara, Körmesler (göze görünmezler) denilmektedir. Bu ifade ise yeraltı dünyasının karanlık simgesi olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda yeraltı dünyası (karanlık dünya) ölüm, hastalık ve sıkıntılar dünyasıdır.¹⁶¹

Emel Esin ise kâinatın bütün tezahürlerini gök ve yeryüzü temsil eden, birbirine zıt fakat birbirini tamamlayan iki evrensel nefesten oluşmuş sistemi Türklerin öz kozmolojisi olarak değerlendirmektedir.

Esin; Çuları, proto-türkler olarak değerlendirip onların gök tanrısına, tabiat güçlerine ve atalara ibadet ettiklerini ileri sürmektedir. Çu kozmolojisi, iki ilkeye dayandığı için dikotomi adını almaktadır.¹⁶² Dikotomi, İki ilkeli sistem anlamına gelmektedir.

159.Fuzuli Bayat. *Age*. s.31.

160.Fuzuli Bayat . *Age* .s.31.

161.Fuzuli Bayat. *Age*. s.31.

162.Emel Esim. *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalıcı, 2001. s.19.

Türk kozmolojisi iki zıt fakat birbirlerini tamamlayan ilkeye dayanmaktadır. Fakat İran mitolojisinde bu sistem biraz farklıdır. İran mitolojisinde de iki ilkeli bir sistem söz konusudur. Bu iki ilke Türk mitolojisinde olduğu gibi birbirini tamamlayan değil, tam tersine iki düşman ilkedir: Biri ışıkla temsil edilen iyilik ilkesi, diğeri ise karanlıkla temsil edilen kötülük ilkesi.

Gök ve yer dikotomisinin türkler tarafından nasıl düşünüldüğünü Çince'den çevrilmiş bir metinde şöyle anlatılmaktadır: *“Bu kâinata, üstteki gök parlaktır. Altta yağız yer karanlıktır. Güneş tanrısı parlaktır, ay tanrısı karanlıktır. Ateş parlaktır, su karanlıktır. Er parlaktır, dişi karanlıktır...”*¹⁶³

Görüldüğü gibi metinde ikili sistem, birbirine zıt ilkeler şeklinde ön plandadır: Gök- Yer (yer için sıfat olarak kullanılmış olan yağız karanlık anlamına gelmektedir. Ayrıca üst ve alt sıfatlar ise burada dikkat çekmektedirler.) Güneş - Ay, Ateş - Su, Er - dişi.

Türk inanç sisteminde, zaman zaman bütün tabiat tezahürlerine ve atalar ruhuna tapma görülmektedir. İran ve Türk mitolojileri arasındaki bu farktan dolayı, Mani rahipleri Türkleri bu şekilde eleştirmişler: *“Türkler, iyi ve kötü, göksel ve aşağı ruhlar arasında fark gözetmeden bütün ruhani varlıklara tapıyorlar.”*¹⁶⁴

Türk kozmolojisinde dikotomiye açıklayarak İran ve Türk kozmolojilerindeki dikotomiden bahsettikten sonra, bu bölümde Türk mitolojisinde yaratılışa kısaca değineceğiz.

Başlangıçta niteliği anlaşılmayan ilk neden olarak ezeli “tao” bulunuyordu. Tao, yol ve yöntem anlamına gelmektedir. İlk nedenden adem ve ademden de tek varlık (ilk monad) belirdi. İlk monad (tek varlık) “T'ai-chi” denildi.

T'ai-chi'de şekil, nefes ve madde olanakları bulunmaktaydı. Bu ilkeler harekete geçip “kararık” ve “yaruk” ilkeleri oluştu. Ana ve baba rolünde bulunan kararık ve

163.Emel Esin. *Age.* s.23.

164.Emel Esin. *Age.* s.22.

yaruk nefesleri ise sekiz yönden gelen rüzgarla taşınıp birleşti. Beş unsur ortaya çıktı: Bunlar; su - ateş – ağaç – maden – toprak idi.¹⁶⁵

Böylece bu beş unsur beş aile olarak bütün varlıkların ailelerini oluşturdular. Her varlık canlı veya cansız beş aileden birine ait olmalıydı. Bu sadece unsurlarla ilgili olmayıp göksel cisimler de çeşitli ailelerin kökü sayılmaktaydı. Bu yüzden Türkçe’de unsurlar ve göksel cisimlere kök, ruh veya aile anlamına gelen töz veya kut gibi isimler verilmektedir.¹⁶⁶

Türklerde bu beş unsurun kutsallığı bu metinden anlaşılmaktadır: *“Türkler ateşe olağanüstü saygı göstermektedir. Rüzgar ve suyu da sayar ve toprağın şerefine ilahiler söyler.”*¹⁶⁷

Beş unsurdan her biri kâinata belli bir işleve sahiptir. Şöyle ki her unsur belli yönü, rengi, gezegeni ve mevsimi göstermektedir. Unsurların özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz:

UNSUR	YÖN	MEVSİM	SAAT	RENK	GEZEĞEN
Toprak	Merkez	—	—	Sarı (Türklerde yağız)	Sarıg orungulug Sarı bayraklı Zuhâl (Satürn)
Su	Kuzey	Kış	Gece yarısı	Kara	Kara-yılan Utarit (Merkür) Yılan-Kaplumbağa Ülker
Ateş	Güney	Yaz	Öğle	Kızıl	Kızıl-sagızgan Kızıl saksagan Mars-Merih
Maden	Batı	Sonbahar	Akşam	Ak (beyaz- beyaz lekeli)	Ak-bars (Pars) Zühre (Venüs)
Ağaç	Doğu (gün doğusu)	İlkbahar	Sabah	Gök	Kök-luu (Gök- ejder) Jüpiter

165.Emel Esin. *Age* . s.24.

166.Emel Esin. *Age* .s.24.

167.Emel Esin. *Age* . s.24-25.

Görüldüğü gibi Türk kozmolojisinde, birbirine zıt fakat birbirini tamamlayan iki ilke söz konusudur. Bu iki ilke Türk kavimlerine ait olan yaratılış efsanelerinde, Ülgen (Kayra Han) ve Erlik olarak bilinirken Emel Esin, bu temel ilkelerden gökyüzü ve yeryüzünü simgeleyen “yaruk” ve “kararık” olarak bahsedtmektedir.

Türk kozmolojisinde mevcut olan iki ilkeli sistem İran kozmolojisinde de yer almaktadır.Yani her iki kozmolojide iki ilkeli sistem anlamına gelen“dualizm” temel sayılmaktadır. Fakat iki dualizm arasındaki büyük fark da göz ardı edilmemelidir.

İran kozmolojisinde aydınlık ilkesi karanlık ilkesinin karşısında yer almaktadır. Ahuramezda’nın yarattığı her iyi varlık karşısında Ehrimen’in yarattığı kötü bir varlık bulunmaktadır. Böylelikle İran kozmolojisinde iki zıt ilke arasında her zaman bir savaş, bir çatışma söz konusudur. Bu savaş, önceki bölümlerde bahsettiğimiz gibi, maddi yaratılışın temel sebebini oluşturmaktadır. Ayrıca bu savaşın sonunda iyilik ilkesi (aydınlık ilkesi) galip ve kötülük ilkesi (karanlık ilkesi) mağlup olacaktır.

Türk kozmolojisinde iki ilke arasında savaş ve her iyi varlığın karşısında kötü bir varlığın yaratılışı söz konusu değildir. Türk kozmolojisinde, ilk yaratılışın simgesi yarısı siyah yarısı beyaz bir daire olarak gösterilen “T’ai-chi”dir. Bu ise Türklerin inanç sisteminde, ilk “monad”ın iki zıt ilkedden oluşması, fakat bu iki zıt ilkenin birbirlerini tamamlama fonksiyonuna sahip olduklarını göstermektedir.



II.3.1. TÜRK MİTOLOJİSİNDE AY VE GÜNEŞ İLE İLGİLİ TASAVVURLAR

Proto-türklerde(Çularda) göçebe olmaları nedeniyle, kâinat iki şekilde tasavvur edilmektedir: silindir gövdeli ve kubbeli bir otağ ya da üstünde otağ veya şemsiye bulunan iki tekerlekli bir araba. Şemsiyede bulunan 28 dilim dört yöne göre yedişer

gruba ayrılan yıldızların simgesi ve arabadaki iki tekerlek ise güneş ve ayın simgesidir.¹⁶⁸

Çin inançlarına göre gökyüzü bir kubbe, yeryüzü ise denizlerde yüzen dört veya sekiz köşeli bir düzlük olarak düşünülmektedir. Hemen hemen bütün milletlerin inancında gökyüzü bir kubbe ve yeryüzü konumuna göre yukarıda düşünülmektedir.

Burada “su”, ise önemli bir unsur olarak yer almaktadır. (yeryüzü denizlerde yüzen, sulara yüzen bir düzlüktür.) Su, kâinatın yaratılışında temel bir unsurdur. Bu aslında bütün milletler arasında ortak bir noktadır. Kâinat var olmadan önce dünyanın her tarafı sularla kaplı olduğu düşünülmektedir.

İran mitolojisinde de bütün maddi varlıkların su özlü, sadece ilk insan ve ilk koyunun (ilk dört aylık hayvan örneği) ateş özlü olduğundan daha önce bahsetmiştik. *“İlk yaratık bir damla su (bir damla göz yaşı) gibiydi.”*¹⁶⁹

Altay yaratılış efsanesinde evren yaratılmadan önce büyük tanrı ile sular vardır.¹⁷⁰ *“ Önceleri yalnız büyük tanrı ile bir de su vardı. Tanrı suya bir beyaz kuğu kuşu gönderdi, bir ağız dolusu toprak getirmesini söyledi. Kuğu kuşu suya daldı, dibe indi. Oradan toprak aldı. Kuğu, suyun üzerine çıkınca toprağı üfledi. Bunlar toz halinde sulara düştü. Bu tozlar büyüyerek yayıldı. Topraklar meydana geldi. Bu topraklar düz bir alan halinde idi.*

Tanrı bu defa ikinci bir kuğu kuşu gönderdi. O da toprağı gagaladı. Bundan da dağlar, yükseklik ve derinlikler oldu. Bu arazi üzerinde bir bitki yoktu. Bu hal şeytanın hoşuna gitmedi. Şeytan da bataklıklarla ormanı yarattı.”

Mezopotamya yaratılış efsanesinde (Babil yaratılış efsanesinde), tatlı su (Ap-su) ve tuzlu su (Tiamat) her tarafı kaplamıştır. Dişi dev olan Tiamat erkek bir dev ile (Kingo ile) evlendi. Bu evlilikten sonra türemeler ve mücadeleler devam etmiştir: *“Tiamat adındaki devin Kingo adında ikinci kocası vardı onlardan hatsiz hesapsız ifritler ve cinler türedi. İyilik sever Ap-su tanrıları da çoğaldıkça, âlemleri genişledi.*

168.Emel Esin. Age. s.39.

169.Mehrdad Bahar. Age.s.44.

170.Murat Uraz. *Türk Mitolojisi*. İstanbul:Hüsnütabiat Matbaası, 1967. s.8-9.

Tiamat'ın âlemi de daraldı. Kendi mülkünün bu gidişle tükenmemesine çare olmak üzere, Tiamat Ap-su'larla savaşa kalktı. Kocasını kumandan yaparak bütün ifritleri ona verdi. Ap-su tanrılarından Anşhar ile Ea bunlara yenilerek kaçtılar.

Daha çok Keldan'lılar tarafından tertiplenerek (Emüla Elis) destanı denilen efsaneye göre, bütün tanrılar Ea'nın oğlu Marduk'u baş seçtiler. O da fırtınaları, rüzgarları yıldızlar gibi kuvvetlerini kendisine asker edindi. Sonra bir de ağ hazırlattı, Tiamat'ı o ağın içine düşürdü, yaraladı. Bütün tanrılar huzurunda vücudunu ikiye ayırarak bir parçasını yukarı fırlattı ki bundan gökler, öbürünü de aşağıya fırlattı, bundan da yerler yaratıldı ve bu âlem böylece meydana geldi.”¹⁷¹

Türk düşünce sisteminde, gök kubbesi merkez, dört ana yönde ve dört ara yönde bulunan dokuz saraydan oluşmaktadır: Merkezde bulunan saray, kutup yıldızının bulunduğu yer, “Gök tanrısı”nın sarayıdır.¹⁷²

Kök türk ve Uygurlarda kâinat (kâinat denilince genellikle gökyüzü varlığı düşünülmektedir) silindir ve kubbeli hükümdar otağına benzetiliyordu. Türklerde hükümdar ve kağan kavramı çok önemli anlam ifade etmektedir.

Kağanlar ve hükümdarlar hep tanrısal ve aşkın varlıklar olarak düşünülmüştür. krallar, kahramanlar ve imparatorların tarih boyunca güneşle özdeşleştirilmesi de bu düşünceyi onaylamaktadır.

Hükümdarın yeri, otağı, çadırı gibiler de gök ve göksel cisimlerle bir tutulmuştur. Örneğin gök kubbesinde bulunan dokuz saraydan, merkezde bulunan saray gök tanrısının yeri olan hükümdarın otağına benzetilmektedir.¹⁷³

Çin’de Yitiken (yedi hanlar) denilen büyükayı yıldız takımının hükümdarın arabası sayılıp kutup yıldızına bağlı olarak mevsimler boyunca gökyüzünde dairesel şekilde hareket ettiği ve yıllık takvimi belirlediği kaydedilmiştir.

171.Murat Uraz. *Age*. s.9.

172.Emel Esim. *Age*. ss.39,40.

173.Emel Esim. *Age*. ss.41-42.

Türklerde de aynı düşünce hakimdir. Bu düşünce Türklerde on iki hayvanlı takvim fikrini ortaya çıkarmaktadır. Fakat on iki hayvanlı takvim fikri ilk olarak Çinliler tarafından veya Türkler tarafından ortaya konulup konulmaması konusunda hala tartışma vardır.¹⁷⁴

Gök kubbenin göğün kutbu sayılan kutupyıldızı (Türkçe’de altun veya temür kazguk)¹⁷⁵ etrafında dolanımının yanında bir de yıldızları taşıyan kök çığrısı’nın (gök çarkının) döndüğü varsayılmaktadır.

Kaşgarlı Mahmut, kök çığrısı ibaresini Arapça Falak (Felek) olarak çevirmektedir. Kök çığrısı yıldızları taşıyarak döndüğünden dolayı gece ile gündüz birbirini takip ederek gelmektedirler.¹⁷⁶ İran mitolojisinde de aynı düşünce vardır. Pehlevi’de “çaxrag” şeklinde bilinmekte olan felek, bütün yıldızları kutupyıldızı etrafında döndürmektedir.¹⁷⁷

Gök kubbeyi taşıma ve destekleme görevinde bulunan dağlar da, gök ve yer tasavvurunda önemli bir yer tutar. Dört yönde ve merkezde bulunan dağlar, göksel kubbeyi taşımaktadırlar, başka bir deyişle bu dağlar gök kubbenin sütunları sayılmaktadırlar. Ayrıca dağlar Türk mitolojisinin çoğu yerinde “ıduk” (kutsal)sayılıp onlara ibadet edilmektedir.¹⁷⁸

Türk kozmolojisinde, İran kozmolojisinde olduğu gibi göksel cisimlerin başında yer alan ay ve güneş ile ilgili önemli tasavvurlar bulunmaktadır. Bu bölümde ay ve güneş ile ilgili astral tasavvurlara değinildikten sonra, İran ve Türk kozmolojisi arasında ortak ve farklı noktalar kısaca ele alınacaktır.

İran kozmolojisi bölümünde görüldüğü gibi, Türk kozmolojisinde de (Çin kozmolojisinin etkisi altında) kozmik insanın gözleri ay ve güneş şeklinde düşünülüp böylece mikro kozmos ve makro kozmos arasındaki ilişki tekrar göz önünde bulundurulmaktadır.

174.Emel Esin. *Age* . s.46.

175.Emel Esin. *Age* . s.41.

176.Emel Esin. *Age* .s.43.

177.Mehrdad Bahar. *Age* .s.66.

178.Emel esin. *Age* . s.40.

Konar göcer Türk kavimlerinin hayatında “ay” her zaman önemli bir yer tutmuştur. Türk mitolojisinin bazı dönemlerinde (erken dönemlerde) “ay” bir tanrı olarak kabul görmektedir. Sonraki dönemlerde ise ayın önemi azalıp onun yerini “güneş tanrısı” almıştır.

Ay merkezli inanç sisteminin bazı özellikleri onun yer simgesi olan boğa kültüründe korunmuştur.¹⁷⁹ Fuzuli Bayat, “*Türk Mitolojik Sistemi, Ontolojik ve Epistemolojik bağlamda Türk Mitolojisi*” adlı eseinde, Sümer ve diğer Ortadoğu halklarında ay tanrının yerdeki simgesinden “boğa” ve Mısır ve Hindistan’daki ay tanrısının yerdeki simgesinden boğanın ters işareti olan “inek”ten bahsetmektedir.

Bu görüşe göre, Türk kavimlerinin arasında ay tanrının yerdeki simgesi boğa kabul edilmektedir. Fakat, Mısır ve Hindistan’daki ay tanrının yerdeki simgesi boğanın ters işareti olan inek düşünülürse İran mitolojisinde boğanın yeri, inekle değişmelidir. Boğa, hakimiyet ve cinsel gücü simgelerken inek, bereket ve sonsuz özveriliğin simgesidir.¹⁸⁰

İran mitolojisinde ayı simgeleyen hayvanın cinsiyetinden ziyade onun fonksiyonları önemlidir. İran mitolojisi üzerine yapılmış çalışmaların hiç birinde ilk yaratılmış dört ayaklı hayvandan boğa ya da inek olarak (hayvanın cinsiyeti göz önünde bulundurarak) bahsedilmemektedir. Bunun sebebi, Farsça’da boğa ve inek için kullanılan kelimenin karşılığının tek olması olduğu düşünülebilir.

Türk tasavvurunda boğanın fonksiyonları hemen hemen İran mitolojisindeki ilk yaratılmış dört ayaklı hayvan ile aynıdır. Örneğin, İran düşünce sisteminde ay ve kadın arasındaki ilişkiden daha önce bahsetmiştik. Bu inanç Yakutlarda da bu şekilde yaşamaktadır: Hamile kadın hamileliğinin son ayında aya baş eğer ve “*ayın ruhu bana yardım et*” der.¹⁸¹

İran düşünce sisteminde olduğu gibi Türk mitolojik düşüncesinde de ay; yaratıcı, türetici ve toprağı döllendirici tanrı olarak bilinmektedir. Aya tapma, Türk

179.Fuzuli Bayat. *Age*. s.268.

180.Fuzuli Bayat. *Age*. s. 269.

181.Fuzuli Bayat. *Age*. s.270.

kavimlerinde en eski zamanlardan güneş ile birlikte anılan önemli inançlardan biridir. Çin kaynaklarına göre, Hunlar ay ve güneşe tapıp savaşta ay büyüdüğü zaman geri çekilirlerdi.¹⁸²

Güneş, ay ve yıldızlar Türklerin günlük hayatını da etkilemektedir. Bu etki farklı tarihi dönemlerde değişik inançlar şeklinde kendinî göstermektedir. Mesela Hunlar, herhangi bir işe başlarken güneş ve ayın durumlarına bakmışlar ve önemli kararları da yıldızların durumlarını yorumlayarak vermişlerdir.¹⁸³

Türklerde ay ve güneş ile ilgili tasavvurlar, İslamiyet’i kabul ettikten sonra da yaşamaya devam etmiştir. Türkler eski inançlar ile yeni dine ait olan unsurları karıştırmışlar ve böylece eski inançlarını korumuşlardır. Bu sentezi Türklere ait edebi ve bilimsel bir çok eserde görebiliriz.

Alegorik düşünceler, Türk klasik edebiyatının yanında Türk halkı arasında mevcut olan bir çok halk hikâyelerinde ve destanda da yer almıştır. Bu alegorik unsurlar, genellikle halk hikâyelerinde kahramanların adları şeklinde görülmektedir. Mah, Mihr, Hurşit, Hilal vb. gibi tabirler halk hikâyelerinde ay ve güneşe verilmiş adlardır.¹⁸⁴

Bahaeddin Ögel, “*Türk Mitolojisi*” adlı eserinde, Türklerin ay ile ilgili inançlar ve düşüncelerini, göksel varlıkları konu edinen efsaneleri detaylı şekilde bir incelemiştir. Türk mitolojisi sahasında temel kaynaklardan sayılan bu eserde, ayın cinsiyetinden “ay-dede” kavramıyla söz edilmektedir.

Türklerde aydan türeyiş düşüncesi, Cengiz Han atalarından “Alan- Kova” adıyla bilinen kadının hamileliğini analtan efsanede görülmektedir. Bu efsaneye göre, Alan-kova gece çadırda yatarken, çadırın bacasından ay ışığı giriyor ve kadının karnını okşuyor. Köpeğe benzeyen bu ışık kadını hamile bırakıyor.¹⁸⁵

182.Fuzuli Bayat. *Age*. s. 270.

183.Fikret Türkmen. “Türk Halk Hikâyelerinde Gökyüzü İle İlgili Alegoriler.” I.Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri. Ankara: 1974. ss.159-164.

184.Fikret Türkmen. *Agm*.

185.Bahaeddin Ögel. *Türk Mitolojisi*. II.Cilt.Ankara:T.T.K Basımevi,2002. ss.201-202.

Türkler arasında yaygın olan bir başka efsanede de “Ay-Atam” adı altında bilinen ilk insanın yaratılışına değinilmektedir: “Çok çok eski çağlarda, çok yağmurlar yağmış, çamurlar sürüklenmiş. Sellerin önündeki çamurlar bir yol bularak Kara- dağ adlı bir dağın içindeki bir mağaraya dolmuşlar. Mağaranın içindeki kayalar yarılmış. Kaya yarıklarının bazıları, bir insanı andırıyormuş. Sürüklenen çamurlar gelip bu insan kalıplarını doldurmuş.

Aradan çok zaman geçmiş. Yarıklardaki toprak sular ile benzemiş ve hallolmuş. Saratan burcuna gelince, hava çok ısınmış. Kalıplardaki toprak sular ile pişmiş. Halka göre bu mağara tıpkı bir kadın imiş. İçi de insanlara can veren bir kadın karnı gibi imiş.

Dokuz ay, hiç durmadan bir rüzgar esmiş. Su, ateş, toprak ve rüzgar (yani dört unsur), insana can vermek için birleşmişler.

Ay-Atam adlı ilk insan böylece oluşmuş. Ay-Atam gökten inmiş, yere konmuş. Bu yerin suyu tatlı, havası ise çok serinmiş. (Türklerin inanışlarına göre burası, Isıg-göl olabilir.) Sonra yine yağmurlar ile seller başlamış. Mağara yeniden killer ve çamurlar ile dolmuş. Bu kez güneş gelip Sünbüle burcunda durmuş. Bu burç Saratan’dan daha aşağı durmuş. Sünbüle burcundaki güneşin sıcaklığı ile çamurlar sular ile pişmiş.

Bir Hatun kişi çıkmış. Adına da Ay-va demişler. (Kadının adının manası anlaşılmıyor.Ay, bir güzellik sembolüdür.) Ay-Atam ile Ay-va Hatun birleşip evlenmişler.

Kırk çocukları olmuş. Bunların yarısı erkek, diğer yarısı da kız imiş. Onlar da evlenip soyları çoğalmış. Ölümlü kişiler olan Ay-Atam ile Ay-va Hatun ölüyorlar. Çocukları anne ve babalarının türedikleri mağaraya gömüyorlar. Mağaranın kapısını da altın kapılar ile kapıyorlar.”¹⁸⁶

Görüldüğü gibi yukarıda verdiğimiz efsanede, Türk kozmik düşüncesinde önemli olan bütün öğeler yer almaktadır. Yaratılışın başında yer alan unsurlar; ilk kozmik göl ve Türk inanç sisteminde mağara kültürünün öneminden sözedilmektedir.

186.Bahaeddin Ögel. Age. s.200-201.

Bunun dışında kadın ve erkek proto-tipi, ilk kozmik evlilik ve ilk kozmik ölüm de metinde yer almaktadır. Başka bir deyişle, yukarıda verdiğimiz efsane Türk düşünce sistemini yansıtan küçük bir mitik anlatıdır.

Soğuk bölgelerde yaşayan Türkler ayı, soğukluk simgesi olarak bildikleri için aya daha çok önem vermişlerdir. Bu Türk kavimleri arasında anlatılan masallarda ay, güneşten daha üstündür.

Ayın küçülüp büyümesi ise bir çok Türk kavimlerinin masallarında vardır. Fakat Türklerde ayın şekil değişmesi (dolunay hale gelmesi) ve şekil değiştirirken küçülüp büyümesi diğer milletlerden farklı yorumlanmaktadır. Bazen tepsi gibi büyük ve parlak ay bazen de küçülüp donuklaşır. Ay küçüldükçe onu bir şey yiyip bitirmektedir. Türklerin inancında ayı yiyebilecek güçler “kutlu kurtlar”dan başka bir şey değiller.¹⁸⁷

Ay kültünün kutsal rakamı ise sekizdir. Bu yüzden sekizinci yılın sonunda ay ışığının yeni evreleri başlar. Bu ise dinî inançlarda, cennetin sekiz tabaka olmasıyla başlatılmıştır. Ay tapınaklarının sekizgen şeklinde inşa edilmesi sırrı da burada olsa gerek.¹⁸⁸

İran mitolojisinde de aydan ara sıra cennetin simgesi olarak (ya da cennetin aşamaları olarak) söz edilmektedir. İran kozmolojisi bölümünde görüldüğü gibi, İran inanç sisteminde gökyüzü belli katlardan oluşmaktadır. Aya ait olan kat ise Pehlevi metinlerin çoğunda cennet ile özdeşleştirilmiştir.¹⁸⁹

İran mitolojisinde, önceki bölümlerde anlattığımız gibi, ay gecede karanlığı yenen bir unsur olarak Türk, mitolojisindeki yerinden farklıdır. İran mitolojisinde, aydınlık ve karanlık ilkeleri arasındaki çatışmada gece vaktinde ay maglup olur. Bu yüzden İran mitolojisindeki mevcut olan farklı dönemlerde ve bu dönemlere ait olan inançlarda ayın önemi hiçbir zaman göz ardı edilmemiştir.

Türklerin astral cisimlere ait inançları ay ile sınırlı kalmamıştır. Güneş de bu düşünce sisteminde önemli bir yer tutmaktadır. Türk mitolojik düşüncesinde ay ve

187. Bahaeddin Ögel. *Age*. ss.198-199.

188. Fuzuli Bayat. *Age*. s.276.

189. Mehrengiz Samedi. *Age*. s.97.

güneş, dünyanın merkezi olarak tasarlanan “Altın dağ”ın etrafında dönen iki önemli göksel varlık olmaktadır.¹⁹⁰

Anadolu halk edebiyatında; güneş dişi, ay ise erkek olarak düşünülmektedir. Güneş sıcaklık sembolü, ay da soğukluk sembolüdür.¹⁹¹ Güneş gündüz, ay ise gece ile özdeşleştirilmiştir.

Ay merkezli inanç sisteminden sonra, güneş ile ilgili mitler ağırlık kazanmıştır. Bu değişiklik ise, göçebelik hayattan yerleşik hayata geçmekle gerçekleşmiştir. Eski uygarlıklarda, özellikle konar - göçer olmayan uygarlıklarda güneş, Tanrı sembolü olarak düşünülmekteydi. Böylece güneş kültü bu algılamaların sonucunda tanrı vasıflarını kazanmıştır.¹⁹²

Bunun dışında güneş bilgeliğin, bütünlüğün ve gizemliliğin simgesidir.¹⁹³ İran mitolojisinde “Bilge tanrı” (Ahuramezda)nın güneş ile özdeşleştirilmesi zaman zaman görülüp güneşin bilgeliği ve ulaşılmazlığın simgesi olduğunu onaylamaktadır. Türk mitolojisinde güneş hep kutsal bir semavi olarak kabul görüp genellikle tanrı olarak algılanmamıştır.¹⁹⁴

Güneşi enerji ve sıcaklık kaynağı olarak bilen Türk kavimleri, ayın, ışığını güneşten aldığına inanmaktadırlar. Işığı, gündüzü, kağanlığı ve sıcaklığı simgeleyen güneş, ayrıca tarımcı hayatla yakından ilgilidir. Başka bir deyişle yerleşik hayat sistemini benimseyen, tarım ve ziraat ile uğraşan insan topluluklarında güneşin yeri aya göre daha üstündür.

Sıcaklığıyla insanlar ve hayvanların hayatının devamını sağlayan güneş, Türk düşüncesinde hükümdar ve kağan ile bütünleşmiştir. Türklerin sosyal hayatında en üstün yerde bulunmakta olan kağan, ayrıca halkın yaşamını devam ettirmesini sağlayıp bu açıdan güneşe benzemektedir.

190.Fuzuli Bayat. *Age.* s.297.

191.Bahaeddin Ögel. *Age.* s.189-191.

192.Fuzuli Bayat . *Age.* s.297.

193.Fuzuli Bayat. *Age.* s. 297.

194. Fuzuli Bayat. *Age.* s. 298.

Orhun Abidelerinde geçen “*Tengriden kut bolmuş*” tabiri ise Türk kağanların güneş ve aydan kut almış olduklarını göstermektedir. Bunun dışında güneş kültünün önemi, Türklerin yerleşim sisteminde de kendini göstermektedir. Örneğin; konar- göçer Türklere ait çadırların kapısı veya otağlarının kapısı güneşin doğduğu yöne doğru açılmaktadır.¹⁹⁵

Renklerden sarı ve kırmızı, güneşe atfedilmiştir.¹⁹⁶ Özellikle; sonsuzluğu, mutluluğu, hükümdarlığı ve evliliği simgeleyen kırmızı rengi, “Dede Korkut Kitabı”nda kırmızı kaftan şeklinde görülmektedir.¹⁹⁷

Güneş ve ayın var oluşuyla ilgili bir Altay efsanesi şöyledir: “*Önceleri ne ay, ne de güneş varmış. İnsanlar havada uçar dururlarmış. Uçarken de çevrelerine ışık saçar ve sıcaklık verirlermiş. Bunun için de güneş gerekli olmamış. Ancak içlerinden biri hastalanmış ve onu iyileştirememişler. Bunun üzerine tanrı onlara bir varlık vermek istemiş.*

Tanrının gönderdiği şey, büyümüş büyümüş ve iki tane büyük ayna olmuş. Bu aynalar gökyüzüne çıkıp çevreye ışık saçmaya başlamışlar. Gökler ve yerler ısınmış. O günden beri gökteki bu iki şey, yani güneş ile ay dünyayı aydınlatır ve ısıtır.”¹⁹⁸

Güneşe selam verme ve güneşe karşı ant içme de Türklerin güneş ile ilgili başka inançlarıdır. Doğan güneşe selam verme geleneği Hunlardan başlayıp Çingiz Han’a kadar devam etmiştir. Çingiz Han ise doğan güneşe diz çöküp üç kez selam vermiştir. Güneş ve ay, yiğitlerin koruyucuları olduğu için, Türk inanç sisteminde, yiğitler ant içerken güneş tarafından göründüklerine inanmaktadırlar¹⁹⁹.

Güneş ve ay ile ilgili Türk mitolojisinde yukarıda verdiğimiz efsaneler ve tasavvurlara benzer çok sayıda tasavvur ve inanç vardır. Güneş bazı Türk destanlarında “gün” şeklinde han konumuna gelmiş, bazı Türk kavimleri güneşten türetilmiştir. Belirli zamanlarda güneş ve ayın bayramları kutlanıp onlara kurban sunulmuştur.

195. Fuzuli Bayat. *Age.* ss.299-301.

196. Yaşar Çoruhlu. *Türk Mitolojisinin Anahatları.* İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006.s. 191.-198.

197. Fuzuli Bayat. *Age.* s. 301.

198. Bahaeddin Ögel. *Age.* ss.188-189.

199. Bahaeddin Ögel. *Age.* s. 191.

Görüldüğü gibi, ay ve güneş İran ve Türk mitolojilerinde çeşitli dönemlerde önemli astral varlıklar olarak görülmektedirler. Ay ve güneşin varlığı ve önemi sadece İran ve Türk kültürlerinde olmayıp dünyanın bütün uygarlıklarında yer almaktadır.

İran ve Türk inanç sistemleride, semaviler için yapılan bazı ritüellerin bulunduğunu daha önceki kısımlarda ifade etmiştik. Türk kavimlerde olduğu gibi İranlılar tarafından da güneş ve ay için kutlanan bayramlar vardır. İlkbaharda kutlanan “Nevruz Bayramı” güneş için ve sonbaharda kutlanan “Mehregan Bayramı” ay için kutlanan bayramlardır.

İran’da, kışın ilk gecesi, her sene yılın en uzun gecesi olarak kutlanmaktadır. Bu kutlamalara ait uygulamalar ise yıllardır inanç ve gelenekler şeklinde yaşamaktadır. Kışın ilk gecesi yılın en uzun gecesi olduğuna göre, günü de yılın en kısa günüdür. İran Mitolojisinde en kısa gün, güneşin doğum günü olarak kutlanmaktadır.

İran ve Türk kültürlerinde, bu çalışmada bahsettiğimiz inançlar ve geleneklere benzer çok sayıda inanç ve gelenek varlığını sürdürmektedir. Bu iki kültüre ait olan bütün bu inançları, kültürlerin zenginliğinden dolayı, bir çalışmada incelemek, hatta hepsini bir araya getirmek elbette zor bir iştir. Bu çalışmada temel amacımız iki farklı düşünce sisteminden kısaca bahsederek, İran ve Türk mitolojilerinde ay ve güneş kültü ve bu astral varlıklar ile ilgili tasavvurları bir araya getirmektir. Amacımıza ulaşmış olmak dileğiyle çalışmamızı bu noktada sona erdiriyoruz.

SONUÇ

Mit, insan toplulukları tarafından geçmişten bugüne getirilmiş olan gerçek ve kutsal kabul edilen doğaüstü varlıkların eylemlerini içeren bir hikâyedir. Mit, insanların, tanrıların ve evrenin ortaya çıkışını anlatan, sadece anlatmakla sınırlı kalmayıp insanları inandıran bir öyküdür. Mitler geçmişten gelmelerine rağmen, hep bugüne aittir.

Bazı araştırmacılar tarafından ilkel insan topluluklarının tarihi olarak tanımlanan mit, her devirde ya efsanelere dönüşerek ya da inanışlar ve gelenekler şeklinde hayatın içinde varlığını sürdürmektedir. Modern insan, mitlerin ve mitsel anlatıların değerini reddetse bile farketmeden hayatın bütün aşamalarında onları kullanmaktadır. Kimi zaman modern insan sadece mitlerin kullanmasıyla sınırlı kalmayıp doğrudan yeni mitoslar üretmektedir.

Modern insanın düşüncesinde efsane ve inançlar eskimiş olabilir, fakat eskimiş efsanelerin temellerini oluşturan unsurlar bu çağda yaşayan insanlara hep esin kaynağı olmuştur. Bütün sanat dalları içinde mit ve mitoloji kullanılarak; müzik, resim ve fotoğrafçılık, sinema ve tiyatro, yazarlık gibi alanlarda işlevlerini sürdürmüştür. Mit ve mitsel anlatılar -ister başlangıç ile ilgili mitler, ister son ile ilgili mitler- insanoğlunun hayatında hep yaşamış hep yaşayacaktır. Bu sebeple, hiçbir dönemde mit ve mitolojiden vazgeçemeyiz.

Mitlerin çeşitli toplumlar içinde farklı görüntüleri vardır. Bu farklılık ise çeşitli milletlerin mitolojilerinin tanınması gereksinimini doğurmaktadır. Çağdaş dünyamızda farklı milletlere ait mitolojileri bilmek ve bu mitik ürünleri karşılaştırmak mitolojik çalışmalara yeni boyutlar kazandırıp mitin zindeliğini sağlamaktadır. Ayrıca bu karşılaştırmalar neticesinde mit ve mitoloji ile ilgili yeni teoriler ve görüşler ortaya çıkmıştır.

Dünya gelişmeleriyle beraber değişen ve gelişen bu teoriler de, bazen yeni bir teorinin ortaya çıkmasıyla tamamen reddedilip yerini yeni görüşlere vermekte bazen de tamamlanıp yeni boyutlar kazanmaktadırlar.

Mitlerle ilgili bilimsel çalışmaların bir başka hususu da mitlerin sınıflandırılmasıdır. Genellikle mitosların işlevlerine göre yapılmış olan tasnifler,

“mitlerin gerçek olup olmadıklarını sorgulamak yerine mitosların ne işe yaradıkları”nın tartışmasını ikna edici bir şekilde sonuçlandırmıştır. Dünyanın başlangıcı (kozmogoni) ve sonunu (eskatoloji) konu edinen mitoslar, hemen hemen bütün milletlerin mitolojilerinin temellerini oluşturmaktadırlar.

İran mitoloji çalışmalarına bakıldığında, ilk önce Sanskritçe’den çevrilen ve Pehlevi’den aktarılan eserler ile başlayan araştırmalar, yakın dönemlerde de Yunan mitolojisinin etkisi altında gelişmesine devam etmiştir. “Meşrute Devrimi” ile gerçekleşen olaylarla beraber mitoloji çalışmalarına karşı takılan tavırlar da değişmiştir. Bu yeni arayışlar da mitoloji çalışmalarının bugünkü seviyesine gelmesini sağlamıştır. Bu yüzden bu yeni düşünce akımlarını bilmek bütün devirlerde mitoloji sahasında çalışanlar için gerekmektedir.

Bilimsel çalışmaların ilk aşamasını teşkil eden bibliyografya çalışmaları her zaman bilim çevresinde önemli bir yer tutmaktadır. “İran Mitolojisi” konusunda kitap şeklinde İran’da yapılmış çalışmaların sayısı makalelere göre daha azdır. Bu kitaplar arasında da son yıllara ait olan eserlerin çoğu eviri şeklindedir. Çok sayıda yapılmış eviriler, İran mitoloji çalışmalarının dünya çalışmalarına göre gelişmesini ve güncelleşmesini sağlamıştır.

Telif kitaplar sahasında son ciddi çalışmalar 1990 yıllarda yapılmıştır. Telif alışmalar genellikle İran bilim adamlarının 1900’lü yıllara ait belirli bir kuşağı tarafından yapılmıştır. Bu kuşağın değişimiyle bu çalışmalarda da ciddi bir duraklama görölmektedir.

Makale şeklinde yapılmış olan çalışmalar arasında son on yılda yazılmış telif makalelerin sayısı tercüme makalelere göre çok fazladır ve bu makalelerin içeriği de genellikle mitolojinin başka bir bilimdalıyla karşılaştırma şeklinde olmuştur. Özellikle gazetelerde yayınlanan makalelerde mit ile bir sanat dalı arasındaki karşılaştırma daha çok söz konusu olmuştur.

Dünya mitolojilerinde her zaman bir temel sayılan “kozmogoni”, dünyanın yaratılışı ve bu büyük yaratılış neticesinde ortaya çıkan yarattıkların ilk örneklerini incelemektedir. Dünyanın yaratılışı en iyi yaratılış olduğu için, her türlü yaratılışa örnek

gösterebilecek bir model oluşturmaktadır. Her “yeni” yaratılış, “eski” yaratılışın yıkılmasını gerektirdiği için “kozmogoni” ve “eskatoloji” , birbirlerini tamamlayan iki kavram olarak değerlendirilmektedirler. Mikro kozmoz (insan) ve makro kozmos (evren) arasındaki bağlantı da, kozmogoni konusunun bir alt başlığını oluşturmaktadır.

Kozmik düşüncelerde önemli bir yer tutmakta olan göksel cisimler ise, tarih boyunca inançların ve ritüellerin temelini teşkil etmektedirler. Gökyüzüne karşı dua edilmesi, gökyüzünün en üst katlarında oturduğuna inanılan “Tanrı”ya tapılması, gökyüzünde bulunan ay ve güneş gibi semavi cisimlere karşı ant içilmesi ve son semavilere kurban sunulması her zaman insanların vazgeçilmez inançlarının önemli parçalarını oluşturmaktadır.

Gökyüzünde bulunan varlıkların tanrı veya tanrıçalar şeklinde düşünülmesi de İnsanların inanç sistemlerinde, semavilerin önemli roller üstlendiklerinin göstergesidir. Ay ve güneşi insanın hayatı ve kaderinde etkili tanrılar olarak bilen İranlılar, zaman zaman bu semavi varlıkları yeryüzündeki hayvanlar ve bitkilerle özdeşleştirmişler. Ayrıca arkeolojik ve mimari çalışmalarda da ay ve güneşin simgeleri her zaman yer alıp bu ise bu iki astral varlığın ne derece önemli oldukları ve İranlıların inanç sisteminde temel olarak kabul gördüklerini göstermektedirler.

Ay ve güneş kültünden sadece İran mitolojisinde değil, dünyanın diğer zengin uygarlıklarında da söz edilmektedir. Dünyanın zengin uygarlıklarından biri olarak bilinen Türk medeniyetinde de İran medeniyeti gibi semavilerin izi her zaman görülmektedir. Ay ve güneşin yaratılış efsanelerinde yer almaları bu kültürlerin önemini bir daha vurgulamaktadır.

Ay ve güneş kültü, insanların yaşam tarzından onların kutladıkları bayramları kadar geniş bir alanda iz bırakmıştır. Ay ve güneşin doğum gününü bile kutlayan İranlılar ve Türkler günlük hayatta, savaşta ve önemli kararlarda bu iki göksel varlığın durumuna göre hareket etmişlerdir. Ay ve güneşin farklı şekilleri ve vaziyetleri, İranlılar ve Türklerin hayatındaki en detaylı yerler kadar inmiştir; öyle ki bir milletin kimliği sayılan bayrağına da yansıtılmıştır.

Sonuç itibariyle kozmogoni ve kozmoloji konusunda, günümüze kadar yapılmış

alışmalara bakıldığında belirli bir sonuca varmak mümkün değildir. Yaratılış ve yaratılış ile ilgili tasavvurları, çok sayıda astral varlıklar ve tasavvurları kapsayan kozmoloji konusunda belirli bir sonuca varma çabası, çalışmayı bilimsellikten uzaklaştırıp onu şahsi yorumlara yakınlaştırmaktadır. Bu yüzden elimizden geldiğince bu çalışma içinde yazılı kaynaklara bağlı kalınmış ve zaman zaman verilmiş olan bilgileri dipnotlandırarak çalışmaya bilimsel bir boyut kazandırma çabası grlmektedir.

Bu çalışmada elbetteki ufak tefek bilimsel ve hatta anlatım hataları vardır. Bunun sebebi, faydanlandığımız kaynakların çoğunun Farsça olmasıdır. Farsça metinlerin bazı bölümleri tarafımızdan çevrilerek çalışmamızda yer almıştır. Kimi zaman da metinler yorumlayarak çevrilmiştir. Yoruma dayanarak yapılmış olan çevirilerde de mümkün olduğunca bilimsel kaynaklara bağlı kalarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Bütün her şeye rağmen bu alışma, İran ve Türk mitolojisi konusunda ilk karşılaştırmalı çalışma olduğu için, mitoloji konusunda yapılmış çalışmalara olumlu katkılar sağlanacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

TÜRKÇE KAYNAKLAR

1. ATEŞ, Ahmet- TARZI, Abdülvehhab. *Farsça Grameri (Gramer, Aruz, Metinler, Sözlük ve Bibliyografya)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1976.
2. BAYAT, Fuzuli. *Türk Mitolojik Sistemi (Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda \$Türk Mitolojisi)*. I.Cilt..İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
3. BEYDİLİ, Celal. *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Çev: Eren Ercan. Ankara: Yurt Kitabevi, 2005.
4. BONNEFOY, Yves. *Antik Dünyada ve Geleneksel toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*. II. cilt. Türkçe Baskıyı Yayına Hazırlayan: Levent yılmaz. Ankara: Dost Kitabevi, 2000.
5. ÇORUHLU, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Anahatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2006.
6. DEVELİOĞLU, Ferit. *Osmanlıca-türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Doğuş Matbaası, 1970.
7. DÖNMEZ, Pınar. *Türk Mitolojisi Üzerine Türkiye’de Yapılan Yayınların Bibliyografyası ve Bu Yayınların Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. İzmir: 2001.
8. ELÇİN, Şükrü. *Türk Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1986.
9. ELİADE, Mircea. *Dinler Tarihine Giriş*. Çev: Lale Arslan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003.
10. ELİADE, Mircea. *Mitlerin Özellikleri*. Çev: Sema Rifat. İstanbul: Simavi Yayınları, 1993.
11. ESİN, Emel. *Orta Asya’dan Osmanlıya Türk Sanatında İknografik Motifler*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2004.
12. ESİN, Emel. *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001.

13. HANÇERLİOĞLU, Orhan. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.
14. HOOKE, Samuel Henry. *Ortadoğu Mitolojisi (Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hristiyan Mitosları)*. İstanbul: İmge Kitabevi, 1991.
15. İNAN, Abdülkadir. *Makaleler ve İncelemeler*.I. cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.
16. İNAN, Abdülkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.
17. *İslam Ansiklopedisi*. XI.Cilt. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
18. MALINOWSKI, Bronislaw. *İlkel Toplum*. Çev: Hüsen Portakal. Ankara: Öteki Yayınevi, 1999.
19. ÖGEL, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamaları ile Destanlar)*. II.Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002.
20. ROUX, Jean- Paul. *Türklerin ve Moğolların Eski Dinî*. Çev: Aykut Kazancıgil. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002.
21. SEYİDOĞLU, Bilge. *Mitoloji Üzerine Araştırmalar Metinler ve Tahliller*. Kayseri: Bizim Gençlik Yayınları, 1995.
22. T. D. K. *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları, 1998.
23. TAŞ, İsmail. *Türk Düşüncesinde Kozmogoni- Kozmoloji*. Konya: Kömen Yayınları, 2002.
24. TÖKEL, Dursun Ali. *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
25. TÜRKMEN, Fikret. “Eski Türklerin İnançlarında Tabiat Kültü”. E. Ü. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi. Sayı: III, 1999.
26. TÜRKMEN, Fikret. “Türk Halk Hikâyelerinde Gökyüzü İle İlgili Alegoriler.” I.Uluslararası Türk Folklor Semineri Bildirileri. Ankara: 1974.
27. TÜRKMEN, Fikret. E. Ü. Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi 2008-2009 Öğretim Yılı Yüksek Lisans Ders Notları. İzmir.

28. URAZ, Murat. Türk Mitolojisi. İstanbul: Hüsnütabiat Matbaası, 1967.

FARŞA KAYNAKLAR

1. BAHAR, Mehrdad. *Bondeheş*. Tahran: Tus, 1369 (Miladi: 1990).
2. BAHAR, Mehrdad. *Pejühişi Der Esatir-i İran (İran Mitolojisi Üzerine Bir İnceleme)*. Tahran: Agâh Yayınları, 1387 (Miladi: 2008).
3. CAMPBELL, Joseph. *Kudret-i ustûre (Mitin Gücü) [The Power Of Myth]*. Çeviren: Abbas Muhibir. Tahran: Merkez, 1377 (Miladi: 1998).
4. DEHBAŞI, Ali. *Suhanha-yi Dirineh, Mecmueyi Makale Der Bare-yi Firdevsi ve Şahnameh (Eski Sözler, Firdevsi ve Şehname İle İlgili Makaleler)*. Tahran: Efkar Yayınları, 1388 (Miladi: 2008).
5. EL-BURUNİ, Ebureyhan. *Asar- ül Bakiye*. Tahran: 1363 (Miladi:1984).
6. ELİADE, Mircea *Ustûre-yi Bazgeşt-i Cavdaneh (Ebedi Dönüş Mitosu)*. Çeviren:Behmen Serkarati. Tahran: Katre, 1378 (Miladi: 1999).
7. ELİADE, Mircea. *Resale-yi Der Tarihi Edyan(Dinler Tarihine Giriş)*. Çeviren: Celal Settari. Tahran: Tus, 1385 (Miladi: 2006).
8. EYYUBİ HALEFİ, Pupek. *Baztabi Nemadha-yi Asmani ve Suver-i Feleki Der Hüner-i İran-i Bozorg (Büyük İranın Sanatında Göksel Cisimlerin Yansıması)*. Yüksek Lisans Tezi.Azad İslami Üniversitesi, Tahran, 1385 (Miladi: 2006).
9. HİNNLLES, John Russells *Şenaht-i Esatir-i İran (İran Mitolojisine Giriş) [Persian Mythology]*. Çevirenler: Jale Amuzgar - Ahmet Tafazzüli. Tahran: Çeşme Yayınları, 1386 (Miladi:2007).
10. İSMAİL PUR, Ebulkasım. *Ustûre, Beyan-i Nemadin (Mit, Simgesel Anlatım)*. Tahran: Soruş , 1377 (Miladi: 1998).
11. KEZZAZİ, Mircelaleddin *Roya, Hemase, Ustûre (Rüya, Epik, Mit)*. Tahran: Merkez, 1387(Miladi: 2008).

12. MOİN, Muhammed . *Farsça Sözlük*. “Ustûre Maddesi.” Tahran: Emir Kebir, 1375 (Miladi: 1995).
13. MUKADDEM, Muhammed. *Cüstar-I Der Bare-yi Mehr ve Nahid (Mihr ve Nahid ile İlgili bir Makale)*. Tahran: Hirmend, 1380 (Miladi:2001).
14. PİRNIÂ, Hasa. *Tarih-i İran-i Bastan (Eski İran’ın Tarihi)*. I,II.Cilt. Tahran: Dünya-yi Kitap, 1381 (Miladi: 2002).
15. REZAYÎ, Abdülazim. *Tarih-i Nevruz ve Gah Şümari-yi İran (İran’da Nevruz Tarihi ve Takvim)*. Tahran: Dür, 1385 (Miladi: 2006).
16. SAKIPFER, Murtaza. *Şahname-yi Firdevsi ve Felsefe-yi Tarih-i İran (Şehname ve İran Tarihinin Felsefesi)*. Tahran: 2.Baskı: Moin Yayınları, 1387 (Miladi: 2008).
17. SAMEDÎ, Mehrengiz. *Mah Der İran Ez Kadimterin eyyam Ta Zühur-i İslam (En Eski Zamanlardan İslamiyete Kadar İran’da Ay)*. Tahran:İlmi ve Ferhengi Yayınları, 1383 (Miladi: 2004).
18. SETTARÎ, Celal. *Ustûre Der Cihan-i İmruz (Bugünkü Dünyada Mit) [The Myth İn The Contemporary World]*. Tahran: Merkez, 1376 (Miladi: 1997).
19. VEDAD, Ferhad. *Razguneha-yi Dastan-i Bijen ve Menije Der Şahname-yi Firdevsi (Şehname’nin Bijen ve Menije Hikâyesindeki Simgeler)*.Meşhed, 1388 (2009).
20. ZAEHNER, R. C . *Zurvan*. New York, 1972.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Somayeh EASY

Doğum Yeri, Tarihi: TAHRAN/İRAN- 25/12/1983

Cinsiyet: Kadın

Adres: No:79/4. Şeriatı Cad. Zafer Cad.Tahrان/İran

Tel/GSM: Ev: 0098 21 22 26 58 57

GSM: 0098 912 394 25 42

E-Mail: somayeeasy@yahoo.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

-Lise: Muallim Lisesi; 1998-2001

Payam Lisesi; 2001-2002

-Üniversite: Allame Tebatabayi Üniversitesi

Edebiyat ve Yabancı Diller Fakültesi; 2003-2007

İŞ DENEYİMİ

Dovvomin Nemayeşgah-i Beynolmeleli-yi Sanayi,1383 (II.Uluslararası Endüstri Fuarı-2004)

Sevvomin Nemayeşgah-i Beynolmeleli-yi Sanayi,1385 (III.Uluslararası Endüstri Fuarı-2006)

SERTİFİKALAR

-Haziran 2008 Türkçe Sertifikası (A düzeyi)

YABANCI DİLLER

-İngilizce (İnterchange, Advanced Level)

ÖZET

“İran ve Türk Mitolojisinde Ay ve Güneş ile İlgili Tasavvurlar” adlı çalışmamızda, temel amacımız İran ve Türk mitolojisinde ay ve güneş ile ilgili tasavvurları araştırarak karşılaştırmaktır. Bu iki kültürün zenginliğinden ve geniş bir alanı kapsamasından dolayı, bu kültürlerin mitolojilerini bir bütün olarak incelemek daha geniş bir çalışmayı gerektirmektedir. Bir yüksek lisans tezi kapsamında yapılmış çalışmamızda, ilk olarak iki mitolojinin temelini oluşturan “kozmogoni” konusu üzerinde durularak ayrıntılı bir şekilde “ay ve güneş kültü” ele alınmıştır.

Ana konuya geçmeden önce, “İran mitolojisi üzerine yapılmış çalışmalar” ve İran’da yayınlanmış eserler hakkında bilgi verilmiştir. Mitoloji de, insan topluluklarına ait olan bütün bilim dalları gibi dönem dönem sosyal ve siyasal koşullardan etkilenmiştir. Bu sebeple, İran’daki “meşrute devrimi”yle başlayan yeni arayışlar, anlayışlar ve bu arayışların mitolojik çalışmalarda bıraktığı etkilerden bahsedilmiştir.

Giriş bölümünde; mit ve mitoloji terimleri, tanımları ve tasnifleri yer almaktadır. Dünya, Türkiye ve İran’daki bilim adamlarının tanım ve tasniflerine değinilmiştir. Bu bölümde özellikle daha önce yapılmış olan tezlerde İran mitolojisi hakkında değinilmemiş konulara ve yeni görüşlere yer verilmiştir. Ayrıca çalışmamızda, şimdiye kadar Türkiye’deki mitolojik çalışmalara yansıtılmamış İran bilim adamlarının görüşlerinden de detaylı bir şekilde söz edilmiştir.

I. bölümde, İran’da yayınlanan eserlerin bibliyografyası; “telif ve tercüme kitaplar”, “telif ve tercüme makaleler” ve “tezler” ana başlıkları altında verilmiştir. “Bibliyografya” bölümünden sonra eser analizleri yapılmıştır. Türkiye’de yapılmış Türk mitolojisi üzerine çalışmalara daha önce yapılmış tezlerde yer verildiği için bu çalışmalara kısaca değinilerek geçilmiştir.

II. bölümde, tezimizin ana konusu olan; göksel varlıklar, özellikle ay ve güneş ile ilgili tasavvurlar üzerinde ayrıntılı bir biçimde durulmuştur. Ayrıca kısaca “Kozmogoni” ve “kozmoloji” terimleri açıklanarak, “İran Mitolojisinde Ay ve Güneş kozmolojisi ” üzerinde önemle durulmuştur. Bu bölümde, Türk mitolojisinde ay ve

güneş ile ilgili tasavvurlardan da söz edilmiştir.

“Sonuç” bölümünde ise çalışmamızdan elde ettiğimiz bulguları İran mitolojisi çerçevesinde değerlendirerek çalışmamıza son verilmiştir.

Bu çalışma, “İran” ve “Türk” mitolojisini karşılaştırma açısından bir ilk sayılmaktadır. Bugüne kadar araştırılmamış bir çalışma konusu olması, geniş bir bibliyografyaya sahip olması ve en önemlisi İran ve Türk mitolojilerinin karşılaştırılması açısından yapılacak bilimsel çalışmalara kaynak olması yönünden bir başlangıç sayılmaktadır.

ABSTRACT

The main aim of our study which is named as “Visions about Moon and Sun in Turkish and Persian Mythologies” is to search and compare the visions about sun and moon in Turkish mythology and Persian mythology. To analyze the mythologies of these cultures in general terms requires a broader study due to the richness of these two cultures. Prepared as a master thesis, this study focuses on “sun and moon cult” in details by explaining the term “cosmogony” which forms the base of two mythologies.

First of all, general information on “studies on Persian mythology” and the studies published in Iran is given. Time to time mythology has also been affected by social and political circumstances as other sciences about social communities. Thus, new tendencies and new understandings sourced from the revolution in Iran and its effects on mythological works take place in the study.

In the “Introduction” part, terms of myth and mythology, their definitions and classifications take place. We refer to the definitions and classifications of scientist from all over the world in addition to Persian and Turkish ones. In this part, new ideas and untouched issues on Persian mythology in the previous thesis take place. Additionally, we also mention the ideas of Persian scientist, which have not been reflected in mythological works in Turkey so far, in details.

First chapter includes the following subtitles: “copyright and translation books”, “copyright and translation articles” and “thesis”. Analyses of the studies take place after the “bibliography” part. We mention the studies on Turkish mythology published in Turkey not in details since they are taken place in the previous thesis.

In the second part, the main theme of the thesis, “divine properties” sun and moon visions in particular, is mentioned in details. After explaining the terms of “cosmogony” and “cosmology” shortly, “Sun and Moon Cosmology in Persian Mythology” is given particular attention. Additionally, vision of sun and moon in Turkish mythology also take place.

In the conclusion part, we analyze the findings of our study according to Persian mythology.

This study can be considered as a first work about comparison of Persian and Turkish mythologies. This study can be considered as a beginning since its issue has not studied until now, its bibliography is broad and it can be utilized as a source study for the further works on the comparison of Persian and Turkish mythologies.